

บทที่ 5

การก่อเกิดและการพัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

ในส่วนนี้จะแบ่งการนำเสนอออกเป็นสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรกจะเป็นการกล่าวถึงบริบทแวดล้อมภายในที่สัมพันธ์กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี โดยจะเริ่มไล่เรียงการพิจารณาจาก ความเป็นมาของหมู่บ้านโคกสมบุรณ์ (ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของผู้วิจัย) ความเป็นมาของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ภาพรวมความขัดแย้งในชุมชนพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทช นักพัฒนาเอกชนกับการส่งเสริมองค์การการเคลื่อนไหว โครงสร้างองค์กร และพัฒนาการการเคลื่อนไหวของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ในที่สองจะเป็นบทวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามวิจัยข้อที่ 1 ว่าการก่อเกิดและการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใด โดยแบ่งเงื่อนไขออกเป็นสองเงื่อนไขคือ หนึ่งเงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว ได้แก่ 1) บทบาทของนักพัฒนาเอกชน 2) บทบาทของแกนนำชาวบ้าน 3) การสร้างเครือข่ายและขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและชุมชน 4) การมีอิสระขององค์กร การมีประชาธิปไตยภายในองค์กร และการมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว สองเงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว ได้แก่ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง โครงสร้างโอกาสทางสังคม และฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหว

1. ความเป็นมาของหมู่บ้านโคกสมบุรณ์

หมู่บ้านโคกสมบุรณ์ เป็นหนึ่งในชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี (แหล่งอุดรใต้) และเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ศึกษาแบบเจาะลึก เพื่อทำความเข้าใจต่อเงื่อนไขในภาพรวมของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทช ที่มีส่วนหนุนเสริมหรือเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันขึ้นเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในนามกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้ เนื่องจากสภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนที่นี่แทบไม่ได้มีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ในบริเวณเดียวกันเท่าใดนัก อีกทั้งยังเป็นชุมชนแรกที่มีชาวบ้านลุกขึ้นคัดค้านโครงการดังกล่าว และเป็นสถานที่ตั้งของศูนย์ประสานงานใหญ่ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีซึ่งเกิดกิจกรรมเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวคัดค้านขึ้นที่นี่มาอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้หมู่บ้านโคกสมบุรณ์จึงถือเป็นภูมิรัฐศาสตร์ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ และเป็นพื้นที่ศึกษาหลักที่เหมาะสมต่อการทำความเข้าใจถึงเงื่อนไขของการเกิดขึ้นของกลุ่มอนุรักษ์ฯ อย่างมีนัยสำคัญ

แสงแดดอ่อน ๆ ยามรุ่งอรุณบนทางหลวงหมายเลข 2 ขาออกจากตัวเมืองอุดรธานีมุ่งหน้าสู่จังหวัดขอนแก่นราว 15 กม. หากเหลือบมองบริเวณไหล่ทางด้านซ้ายมือก็จะพบกับศาลาพักผู้โดยสารตั้งอยู่ตรงบริเวณปากทางเข้าสู่หมู่บ้านโคกสมบุรณ์ เส้นทางนี้ถือว่าเป็นเส้นทางหลักที่

ชาวบ้านโคกสมบุรณ์ และชาวบ้านในชุมชนอีกหลายแห่งใช้เดินทางไปมาหาสู่กัน รวมถึงใช้ติดต่อกับสังคมภายนอก จากปากทางบนถนนลาดยางอันคดเคี้ยวก่อนถึงบ้านโคกสมบุรณ์ เราต้องเดินทางผ่านชุมชนต่าง ๆ กว่าสามแห่ง ได้แก่ บ้านหนองวงเหนือ บ้านป่าย่าง และบ้านอิทัย ซึ่งตลอดทั้งเส้นทางหากทอดสายตาออกไปยังสองฝากฝั่งของถนนก็จะพบกับท้องทุ่งนาสลับกับบ้านเรือนของชาวบ้านได้โดยตลอด

ทั้งนี้ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ของหมู่บ้านโคกสมบุรณ์ นับแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันโดยทั่วไปก็ไม่ได้มีพัฒนาการที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ในบริเวณนี้มากเท่าใดนัก กล่าวคือมีลักษณะการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นคุ่ม โดยพื้นที่นาข้าวจะอยู่ห่างออกไปจากบริเวณที่อยู่อาศัย ภายในคุ่มเดียวกันส่วนใหญ่ก็มักจะมีแต่เครือญาติ เพื่อนฝูงหรือคนรู้จักที่ชักชวนกันมาจากถิ่นฐานเดิม ครั้นพอลูกหลานแต่งงานมีครอบครัวจึงได้มีการแยกครอบครัวออกมาตั้งบ้านเรือนแห่งใหม่ขยายขนาดของคุ่มให้ใหญ่ขึ้นจนเต็มพื้นที่อยู่อาศัยภายในชุมชน ส่วนด้านการคมนาคมภายในหมู่บ้านและเส้นทางที่ใช้ติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ไม่มีความสะดวกสบายมากนัก เพราะเป็นทางเกวียนแคบ ๆ บางเส้นทางมีลักษณะเป็นหลุมเป็นบ่อ ข้างทางเป็นโสก เป็นเหว ที่เกิดขึ้นจากการกัดเซาะของน้ำในฤดูฝน หากในปีใดมีน้ำหลากมากเส้นทางคมนาคมของชาวบ้านจะถูกตัดขาดออกจากกัน จนไม่สามารถใช้สัญจรไปมาได้ ซึ่งสร้างอุปสรรคต่อการดำรงชีพของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เมื่ออิทธิพลของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานได้เริ่มขยายตัวเข้าสู่ชุมชนในราวทศวรรษที่ 2520 ความเจริญในหลายรูปแบบ เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา จึงเริ่มทยอยเข้ามาอำนวยความสะดวกสบายให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะ ถนนลาดยาง รพช. เส้นทางที่ตัดแยกเข้ามาจากถนนทางหลวงหมายเลข 2 (มิตรภาพ) มาสู่หมู่บ้านได้ทำให้หมู่บ้านโนนสมบุรณ์กลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมของชุมชนในหลายตำบลและสถานที่ราชการหลายแห่งในเขตอำเภอประจักษ์ศิลปาคมไปโดยปริยาย

ปัจจุบัน ตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านโคกสมบุรณ์ ตั้งอยู่ห่างจากทางหลวงหมายเลข 2 (ถนนมิตรภาพ) โดยมีถนนลาดยาง รพช. เชื่อมต่อในทางทิศตะวันตกประมาณ 3กม. ซึ่งถนนสายนี้ยังเป็นเส้นทางไปสู่หมู่บ้านอีกหลายแห่ง ได้แก่ บ้านอิทัย บ้านป่าย่าง บ้านหนองวงเหนือ และบ้านสวนหมาก ฯลฯ ส่วนถนนลาดยาง รพช. อีกสายหนึ่งที่ทอดตัวยาวเชื่อมไปในทางทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้าน จะตัดผ่านกับถนนสายที่จะออกไปสู่ถนนมิตรภาพบริเวณใจกลางหมู่บ้าน ซึ่งในทางทิศเหนือถนนสายนี้ได้เชื่อมต่อไปสู่หมู่บ้าน และหน่วยงานราชการในพื้นที่หลายแห่ง เช่น บ้านเชียงมน บ้านโนนทรายทอง บ้านหนองลมพก ตำบลนาม่วง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม และสถานีอนามัยโคกสมบุรณ์ โรงเรียนสามบาตรวิทยาการ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอ ประจักษ์ศิลปาคม สถานีตำรวจอำเภอประจักษ์ศิลปาคม ที่ว่าการอำเภอประจักษ์ศิลปาคม และองค์การบริหารส่วนตำบลนาม่วง ฯลฯ ส่วนในด้านทิศใต้ได้เชื่อมต่อไปสู่หมู่บ้านและหน่วยงานราชการอีกหลายแห่งเช่นเดียวกัน เช่น บ้านโนนคำมา บ้านดงบังไฟ บ้านห้วยสามบาตร และโรงเรียนบ้านโคกสมบุรณ์ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยสามพาด ตำบลห้วยสามพาด นอกจากนี้ในด้านทิศ

ตะวันออก แม้ว่าถนนสายทิศตะวันตกจะมาถึงสุดแค่บริเวณใจกลางหมู่บ้าน แต่ถนนสายนี้ก็ได้รับการพัฒนาจากงบประมาณของกระทรวงมหาดไทยเข้ามาสร้างถนนคอนกรีตให้สามารถเชื่อมต่อไปสู่หมู่บ้านอีกหลายแห่งด้วยกัน เช่น บ้านนิคม บ้านวังขอนใหญ่ ตำบลห้วยสามพาด เป็นต้น

นอกจากนี้ เส้นทางถนนสายหลักที่เชื่อมโยงไปสู่หมู่บ้านหลายแห่งในทุกทิศทุกทางดังที่กล่าวไปข้างต้นนั้น ยังเป็นจุดเชื่อมต่อกับถนนสายรองหรือถนนลูกรังที่ถูกพัฒนาขึ้นมาจากทางเกวียนเดิมของชุมชนในบริเวณนี้ ซึ่งสามารถเดินทางเชื่อมต่อไปในหมู่บ้านได้อีกหลายแห่ง เช่น บ้านวังหญ้าม้า บ้านโนนสว่าง บ้านโนนสังข์ บ้านนกกขมิ้น (ซึ่งอยู่ติดพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี) ตำบลนาม่วง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม ในทางทิศเหนือ และบ้านหนองตะไคร้ บ้านหนองนาแปลงเดี่ยว ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมือง ในทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และบ้านคอกสี บ้านคอกสง่า ตำบลห้วยสามพาด ในทางทิศตะวันออก บ้านสะอาด และหมู่บ้านอีกหลายแห่งในตำบลอุ่มจาน ในทางทิศใต้ อีกทั้งถนนลูกรังทุกสายยังเชื่อมโยงถึงกันในลักษณะโครงข่ายใยแมงมุมทั่วทั้งพื้นที่อีกด้วย ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า จากลักษณะความสัมพันธ์ของถนนในทุกเส้นทางของพื้นที่ทั้งสายหลักและสายรอง จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างมีพลวัต

สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ มีลักษณะเป็นพื้นที่สูงหรือเป็นโนน เป็นมอ (คำเรียกลักษณะพื้นที่ในภาษาอีสาน) จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่ที่นี้มาตั้งแต่ยุคบุกเบิกบริเวณนี้เคยถูกปกคลุมด้วยป่าไม้เบญจพรรณ เช่น ป่ากึก(เต็งรัง) ป่ากุง ป่าร้าง ป่ายาง ฯลฯ และเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตนานาชนิด เช่น อีเห็น หมูป่า หมาป่า กระต่าย กระรอก นก งู และสัตว์อีกหลายชนิดที่ชาวบ้านสามารถจับมาเป็นอาหารได้ แต่ภายหลังจากที่ชาวบ้านได้เริ่มเข้ามาบุกเบิกถากถางป่าเพื่อตั้งบ้านเรือนและพื้นที่ทำการเกษตร กอปรกับนโยบายป่าไม้รถไฟในช่วงก่อนปี พ.ศ.2500 นโยบายเปิดป่าให้สัมปทานทำไม้แก่นายทุนในปี พ.ศ.2516 และการตั้งโรงเลื่อยทำไม้ในบริเวณบ้านหนองตะไคร้ ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมือง จึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้จำนวนทรัพยากรป่าไม้อัดจำนวนลงอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาและส่งผลให้บริเวณโดยรอบชุมชนในปัจจุบันถูกกลายล้อมไปด้วยนาข้าว ไร่อ้อย ป่ายูคาลิปตัส ป่าไม้ตามหัวไร่ปลายนา และป่าโคก เช่น “โคกหัวภูดิน” และ “โคกหนองนกกะทา” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่รัฐได้ประกาศให้เป็นพื้นที่หวงห้ามไว้ให้ชาวบ้านใช้หาอยู่หากินร่วมกัน ทั้งนี้บริเวณหมู่บ้านโคกสมบูรณ์กลับไม่ปรากฏว่ามีลำห้วยธรรมชาติไหลผ่านบริเวณพื้นที่หมู่บ้าน จะมีก็แต่เพียงลำห้วยที่ไหลผ่านบริเวณใกล้เคียงในทางทิศตะวันตก เช่น ห้วยหิน ซึ่งเป็นลำห้วยที่ไหลมาจากหนองนาตาลผ่านรอยต่อระหว่างตำบลหนองไผ่กับตำบลห้วยสามพาด และห้วยวังขอนกว้าง ห้วยน้ำเค็มที่ไหลผ่านในทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะรับน้ำจากลำห้วยหินซึ่งอยู่ในพื้นที่สูงกว่าผ่านทาง “ฮ่องน้ำ” มาทางพื้นที่ลุ่มในหน้าฝนเข้าสู่นาข้าว ก่อนที่น้ำจะไหลลงสู่ “หนองบึงกุง” หนองน้ำ ตามธรรมชาติภายในชุมชน

ประวัติการตั้งชุมชนและการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินภายในชุมชน จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านที่ได้เล่าขานสืบต่อกันมา เดิมทีนั้นบริเวณหมู่บ้านโคกสมบูรณ์ไม่เคยปรากฏหลักฐานการตั้งหมู่บ้านมาก่อน มีแต่เพียงตำนานความเชื่อที่เล่าขานสืบต่อกันมาว่า ได้เคยมีกุลาค้าผ้า (พ่อค้าขายผ้า) จากเวียงจันทน์ มาเร่ขายผ้าไหมตามหมู่บ้านในละแวกนี้ โดยได้พักอาศัยอยู่ที่บ้านคำจิ้งจอก ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างบ้านป่าย่าง บ้านอิทัย บ้านโคกสมบูรณ์ และบ้านหนองตะไคร้ในปัจจุบัน (ปัจจุบันชาวบ้านคำจิ้งจอกได้อพยพเข้าไปอยู่ร่วมกับชาวบ้านหนองตะไคร้หมดแล้ว) และเชื่อกันว่าบ้านคำจิ้งจอกนั้นมีหมาจิ้งจอกทองคำอาศัยอยู่ จากนั้นกุลาค้าผ้าได้เดินทางไปเร่ขายผ้ายังหมู่บ้านอื่นๆ ในละแวกเดียวกัน และพักค้างอ้างแรม ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณป่าผือ (ใกล้ทางรถไฟบ้านป่าย่างในปัจจุบัน) อยู่มาวันหนึ่งกุลาค้าผ้าได้ออกไปจับกระรอกมากินเป็นอาหาร เมื่อกินจนอิ่มหน้าสำราญแล้วปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติก็ได้เกิดขึ้นกล่าวคือบ้านพร้อมกับตัวกุลาค้าผ้าได้จมลงไปได้พื้นดินและเกิดเป็นดอน (คำเรียกในภาษาอีสานที่บ่งบอกลักษณะของพื้นที่ที่มีน้ำไหลออกมาอยู่ตลอดเวลาและพื้นดินมีลักษณะเป็นขี้เลนไม่แน่นตัว) ชาวบ้านในละแวกนั้นจึงเรียกว่าหนองคำ ส่วนกุลาค้าผ้าได้กลายเป็นปู่คำแสน (ผีปู่ตา) หรือผีบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านแปงเมือง ที่ชาวบ้านในละแวกนี้ให้ความเคารพนับถือในความศักดิ์สิทธิ์มาจนถึงปัจจุบัน

ต่อมาพ่อใหญ่ทัดและพ่อใหญ่เสือ ชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงได้เป็นผู้นำในการบุกเบิกพื้นที่บริเวณหมู่บ้านโคกสมบูรณ์เป็นกลุ่มแรก จากนั้นไม่นานนักชาวบ้านจากจังหวัดใกล้เคียงจึงได้ทยอยอพยพหนีความแห้งแล้งและปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก มาจากอำเภอบึงสามพัน อำเภอกอสุ่ม พิจิตร จังหวัดมหาสารคาม อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น เพื่อมาจับจองที่ดินตั้งบ้านเรือนและพื้นที่การเกษตรแห่งใหม่ ซึ่งหากกล่าวไปแล้วการอพยพในระยะแรกๆ นั้นมีชาวบ้านที่อพยพเข้ามาบุกเบิกกันไม่กี่ครอบครัว ครอบครัวละไม่เกิน 4-5 คน เมื่อมาตั้งบ้านเรือนและจับจองที่ทางได้มากพอสมควรแล้วจึงชักชวนญาติพี่น้องมิตรสหายให้ตามมาภายหลัง เช่น ตระกูลดาวเจริญ ตระกูลปรีศรี และตระกูลศรีจันทร์ ฯลฯ ซึ่งหลายครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งมาตั้งแต่ครั้งยังอยู่ถิ่นฐานเดิม โดยเฉพาะครอบครัวที่อพยพมาจาก จังหวัดมหาสารคาม เมื่อเข้าสู่ปีพ.ศ. 2484 ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันตั้งหมู่บ้านขึ้นอย่างเป็นทางการว่า “โคกสมบูรณ์” ซึ่งเป็นการตั้งชื่อตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชน

ในช่วงนี้ที่ดินของชาวบ้านที่ได้บุกเบิกจับจองกันมาด้วยน้ำพักน้ำแรงยังไม่ถูกรับรองกรรมสิทธิ์ใดๆ จากทางราชการ แต่ชาวบ้านในชุมชนจะรู้ว่าที่ดินแต่ละแห่งเป็นของใคร และพัฒนาจนเกิดเป็นระบบสิทธิชุมชนขึ้น ซึ่งสิทธิชุมชนของชาวบ้านจะมีลักษณะทับซ้อนกันระหว่างสิทธิส่วนตัวกับสิทธิส่วนรวม เช่น เมื่อเสร็จฤดูกาลเก็บเกี่ยวนาข้าวก็จะโล่งเตียน ชาวบ้านก็จะสามารถนำวัว ควายเข้าไปเลี้ยง ในที่นาของผู้อื่นได้โดยไม่มีใครว่ากล่าว หรือแม้แต่ว่าจะไปจับสัตว์ตามธรรมชาติในท้องนา ก็ไม่มีใครว่าเช่นเดียวกัน อันสะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตในการอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี จนกระทั่งเข้าสู่ในช่วง

ทศวรรษที่ 2520 ทางราชการจึงได้รับรองกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้กับชาวบ้านเป็นครั้งแรกที่เรียกว่า เอกสาร “ครุฑดำ” (เอกสารรับรองสิทธิในที่ดิน แต่ยังไม่ใช่เอกสารสิทธิที่ให้เจ้าของที่ดินมีอำนาจในพื้นที่ครอบครองของตนอย่างเต็มที่) และเอกสาร “ครุฑเขียว” (นส.3 ก) ตามลำดับ ในปัจจุบันที่ดินบริเวณที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ได้รับการออกเอกสารสิทธิ “ครุฑแดง” (โฉนด) จากทางราชการให้เกือบทั้งหมดจะเหลืออยู่ก็แค่เพียงพื้นที่บางส่วนภายในชุมชนที่ทางราชการกันไว้เป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชน เช่น โรงเรียนบ้านโคกสมบูรณ์ โรงเรียนสามบาทวิทยาการ วัดแจ้งธรรมรังษี องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยสามพาด สถานีอนามัยโคกสมบูรณ์ หนองบึงกุง ป่าโคกหัวภูดิน ป่าโคกนกกระทาและที่เหลือจะเป็นที่ดิน นส.3 ก. อีก 2 แห่ง ได้แก่ ศาลากลางบ้านหมู่ 12 และศูนย์เด็กเล็กบ้านโคกสมบูรณ์ โดยพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านโคกสมบูรณ์มีเนื้อที่รวมทั้งหมดประมาณ 3,455 ไร่ ซึ่งมีเนื้อที่มากที่สุดเป็นอันดับหนึ่งของตำบลห้วยสามพาด

การปกครอง ในอดีตหมู่บ้านโคกสมบูรณ์จัดว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อพ.ศ. 2484 ขึ้นกับหมู่ที่ 25 ตำบลอุ่มจาน อำเภอกุมภวาปี มีอาณาเขตในการปกครองครอบคลุมพื้นที่กว่าสี่หมู่บ้านในปัจจุบัน คือบ้านอิทัย บ้านโคกสมบูรณ์ บ้านนิคม และบ้านวังขอนใหญ่ ในส่วนของผู้นำชุมชนโคกสมบูรณ์ในยุคก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการนั้นมีพ่อใหญ่แต่ ดาวเจริญ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ซึ่งคุณสมบัติของผู้นำชุมชนในช่วงนี้ส่วนใหญ่มักจะมีลักษณะเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ เช่น เป็นผู้นำในการบุกเบิกชุมชน เป็นผู้อาวุโสในกลุ่มเครือญาติ เป็นสมาชิกของวงศ์ตระกูลใหญ่ในชุมชน หรือเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือในคุณงามความดี ครั้นภายหลังจากที่มีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ในปีพ.ศ. 2505 หมู่บ้านโคกสมบูรณ์ได้ย้ายมาขึ้นกับหมู่ที่ 3 ตำบลห้วยสามพาด กิ่งอำเภอรรถจักร์สกลนคร และต่อมาในปีพ.ศ. 2514 ได้มีการคัดเลือกกำนันตำบลห้วยสามพาดขึ้นเป็นครั้งแรก พ่อใหญ่แต่ ก็ยังเป็นผู้ที่ชาวบ้านไว้วางใจให้ดูแลชุมชนอีกเช่นเดิม แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วพ่อใหญ่แต่จะไม่อยากรับตำแหน่งผู้นำชุมชนอีกก็ตาม จากคำบอกเล่าของ แม่ใหญ่วลัย อายุ 70 ปี ลูกสาวของพ่อใหญ่แต่คนหนึ่งได้เล่าว่า

“ในช่วงที่กำลังจะมีการคัดเลือกกำนันตำบลนั้น พ่อของแม่ได้ตั้งใจที่จะรับตำแหน่งนี้ เพราะเพื่อนอิมตัวจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านมาหลายสมัยแล้ว แล้วเพื่อนมีนิสัยรักความสันโดษ ชอบความเป็นส่วนตัว ก่อนที่จะมีการคัดเลือกกำนัน ชาวบ้านหลายคนก็ได้พยายามมาขอให้เพื่อนรับตำแหน่ง แต่เพื่อนก็ปฏิเสธมาโดยตลอด พอฮอดมือเลือกกำนัน ยามเช้าเพื่อนได้หนีไปหลบอยู่ในคอกม้าหลังบ้าน เพราะเพื่อนย่านคนจะมาขอให้ไปเป็นกำนัน แต่หลบจึงได้ก็หลบพ้นเพราะชาวบ้านได้แหกกันมาฮอดบ้านเพื่อขอร้องให้เพื่อนรับตำแหน่งจนได้” (ในช่วงที่กำลังจะมีการคัดเลือกกำนันตำบลนั้น พ่อของแม่ไม่ได้ตั้งใจที่จะรับตำแหน่งนี้เพราะท่านอิมตัวจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านมาหลายสมัย อีกทั้งท่านก็มีอุปนิสัยรักความสันโดษ ชอบความเป็นส่วนตัว ก่อนที่จะมีการคัดเลือกกำนัน ชาวบ้านหลายคนก็พยายามมาขอให้ท่านรับตำแหน่ง แต่ท่านก็ปฏิเสธมาโดย

ตลอด พอถึงวันเลือกกำนัน ในตอนเช้าท่านได้หนีไปหลบอยู่ในคอกม้าหลังบ้าน เพราะท่านกลัวคนจะมาขอให้ไปเป็นกำนัน แต่พยายามหลบยังงี้ก็หลบไม่พ้นเพราะชาวบ้านได้แห่กันมาจนถึงบ้านเพื่อขอร้องให้ท่านรับตำแหน่งจนได้)

อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้พ่อใหญ่แต่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในชุมชนอาจมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน ประการแรก พ่อใหญ่แต่ถือเป็นชาวบ้านที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ในช่วงแรก ๆ ประการที่สอง เป็นผู้อาวุโสในตระกูลใหญ่และมีเครือข่ายที่อพยพมาจากถิ่นฐานเดียวกันจำนวนมาก กล่าวคือชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่บ้านโคกสมบูรณในช่วงแรก ๆ ส่วนใหญ่จะย้ายถิ่นฐานกันมาจากจังหวัดมหาสารคาม ทำให้เป็นกลุ่มคนกลุ่มใหญ่กว่าชาวบ้านที่อพยพมาก่อนหน้าหรือมาจากถิ่นฐานอื่น ประการที่สาม เป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเลื่อมใสในความยุติธรรม คุณงามความดีที่มีต่อเพื่อนในชุมชน และประการที่สี่ เป็นลูกพี่ลูกน้องคนสนิทของนายจำลอง ดาวเรือง หนึ่งในห้ารัฐมนตรีของภาคอีสานผู้ซื่อสัตย์ในยุคเผด็จการ ดังนั้นปัจจัยที่กล่าวมาทั้งหมดจึงน่าที่จะเป็นส่วนผสมที่สำคัญที่ผลักดันให้ชาวบ้านยอมรับพ่อใหญ่แต่ ให้ดำรงตำแหน่งผู้นำชุมชนเพื่อคอยดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน ตลอดจนความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน จากข้อสรุปข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้ถึงโลกทัศน์ของชาวบ้านที่มีต่อการให้คุณค่ากับความ เป็นเครือญาติ และสถาบันผู้อาวุโสและคุณธรรมว่า เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการกำหนดแบบ ในการอยู่ร่วมกัน ตลอดจนการยึดมั่นในหลักแห่งศีลธรรมของพุทธศาสนาเป็นตัวเหนี่ยวนาชีวิตแบบรวมหมู่ได้เป็นอย่างดี

ต่อมาหลังจากที่ได้มีการเลือกตั้งกำนันตำบลในปี พ.ศ. 2514 ไปได้สักระยะหนึ่งแล้ว คุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านโคกสมบูรณ จึงค่อย ๆ หายแยกย้ายกันออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ โดยเริ่มจากตั้งหมู่บ้านอีตัยเป็นแห่งแรก ตามด้วยบ้านวังขอนใหญ่ และบ้านนิคมจึงได้แยกตัวออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ในเวลาต่อมา สำหรับบ้านโคกสมบูรณหรือบ้านใหญ่นั้น ในปีพ.ศ. 2543 ได้แบ่งเขตการปกครองภายในหมู่บ้านออกเป็น 2 หมู่ โดยแบ่งเป็นหมู่ที่ 3 กับ หมู่ที่ 12 ซึ่งสาเหตุของการแบ่งเขตการปกครองในครั้งนั้นก็เนื่องมาจากให้เข้าหลักเกณฑ์การพิจารณาของกรมการปกครองส่วนท้องถิ่นในการยกฐานะของกิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคมให้เป็นอำเภอประจักษ์ศิลปาคม ต่อมาในปี พ.ศ.2550 จึงได้รับการเลื่อนฐานะให้เป็นอำเภออย่างเป็นทางการ

เมื่อแบ่งเขตอำนาจการปกครองออกเป็น 2 หมู่ สิทธิในกรรมสิทธิ์ของพื้นที่ในหมู่บ้านจึงถูกแบ่งออกเป็นสองเขตอย่างชัดเจน รวมถึงการปกครองและบริหารจัดการชุมชนที่เป็นเอกเทศต่อกันด้วย ทั้งนี้การแบ่งพื้นที่ในการปกครองและพื้นที่กรรมสิทธิ์ระหว่างทั้งสองหมู่จะใช้ถนนลาดยาง รพช. สายที่มุ่งหน้าไปทางทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้านเป็นเส้นแบ่งพื้นที่ทั้งสองหมู่ออกจากกัน โดยบ้านโคกสมบูรณ หมู่ที่ 3 จะมีอาณาเขตทางฝั่งทิศตะวันออกของถนนสายดังกล่าว และบ้านโคกสมบูรณ หมู่ที่ 12 จะมีอาณาเขตทางฝั่งทิศตะวันตกของถนนสายดังกล่าว

บ้านโคกสมบูรณหมู่ที่ 3 มีพื้นที่ประมาณ 1,729 ไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่อยู่อาศัยจำนวน 149 หลังคาเรือน พื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 1,400 ไร่ พื้นที่สาธารณประโยชน์ซึ่งเป็น

พื้นที่ตามธรรมชาติ เช่น หนองบึงกุ้ง หนองประปา และพื้นที่สาธารณะประโยชน์ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียนห้วยสามบาตรวิทยาคาร องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยสามพาด และวัดแจ้งธรรมรังษี ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา งานบุญประเพณี และกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้านโคกสมบูรณ์และชาวบ้านบ้านนิคม จากคำบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับวัดแห่งนี้เดิมทีนั้นก่อนที่จะมีการก่อสร้างวัดขึ้น ชาวบ้านได้จัดประชุมหมู่บ้านเพื่อหารือกันเกี่ยวกับสถานที่ตั้งของวัด โดยในที่ประชุมได้มีความคิดเห็นออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งมีความเห็นว่าให้สร้างวัดบริเวณป่าช้า (บริเวณโรงเรียนบ้านโคกสมบูรณ์ในปัจจุบัน) อีกฝ่ายมีความเห็นว่าให้สร้างบริเวณป่าช้า (บริเวณพื้นที่วัดในปัจจุบัน) แต่สุดท้ายก็มีมติให้สร้างที่บริเวณป่าช้า (โรงเรียนบ้านโคกสมบูรณ์) ในเบื้องต้นนั้น นายนัด ได้นำไม้จากการรื้อบ้านหลังเก่าของตนมาถวายในการสร้างศาลาวัด และชาวบ้านในชุมชนก็ได้ออกแรงร่วมกันสร้างกันอย่างแข็งขัน แต่พอหลังจากสร้างศาลาวัดเสร็จได้ไม่นานนักก็ได้เกิดฟ้าผ่าลงมายังบริเวณกลางศาลาวัด ซึ่งได้สร้างความตื่นตระหนกให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก และในช่วงเดียวกันนั้นชาวบ้านหลายคนได้เกิดล้มป่วยลงอย่างไม่มีสาเหตุ และเกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชนอย่างไม่หยุดหย่อน ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงพากันเชื่อว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้นำอาเพศ มาสู่หมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านต้องออกไปเชิญหมอธรรมจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาตรวจดวงชะตาบ้านดวงชะตาเมืองให้ ซึ่งหมอธรรมได้แนะนำให้ย้ายวัดไปสร้างยังบริเวณป่าช้า (ที่ตั้งวัดในปัจจุบัน) เพื่อเป็นการล้างอาเพศให้กับหมู่บ้าน

ปัจจุบันชาวบ้านโคกสมบูรณ์ ทั้งสองหมู่ และชาวบ้านบ้านนิคมก็ยังคงใช้วัดแห่งนี้เป็นที่สถิตยสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทำบุญตามประเพณีของท้องถิ่น และทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนร่วมกันมาโดยตลอด ซึ่งไม่ได้มีการแบ่งแยกอาณาเขตการใช้ประโยชน์ไปตามการแบ่งพื้นที่การปกครองของรัฐแต่อย่างใด วัดแจ้งธรรมรังษี จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นศูนย์กลางความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน ตลอดจนความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีต่อชุมชนซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน

ในส่วนของบ้านโคกสมบูรณ์หมู่ที่ 12 นั้น มีอาณาเขตทางฝั่งทิศตะวันตกของถนนสายดังกล่าว โดยมีเนื้อที่ประมาณ 1,726 ไร่ แบ่งออกเป็นที่อยู่อาศัยจำนวน 149 หลังคาเรือน พื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 1,700 ไร่ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ซึ่งเป็นพื้นที่ตามธรรมชาติ เช่น โคกหัวภูดิน และพื้นที่สาธารณะประโยชน์ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียนบ้านโคกสมบูรณ์ ศูนย์เด็กเล็ก อนามัยโคกสมบูรณ์ เป็นต้น

แม้ว่าบ้านโคกสมบูรณ์ทั้ง 2 หมู่ จะได้มีการแบ่งเขตการปกครองและการบริหารงานอย่างเป็นเอกเทศตามรูปแบบการปกครองของรัฐ แต่ในทางปฏิบัติชาวบ้านโคกสมบูรณ์ทั้งสองหมู่ก็ยังคงยึดถือแบบแผนความสัมพันธ์แบบเดิมเหมือนเช่นในตอนที่ยังไม่มีการแยกหมู่บ้านออกจากกัน ทั้งในแง่แบบแผนความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนและการบริหารงานในระดับชุมชน กล่าวคือ ในแง่แบบแผนความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านก็ยังคงไปมาหาสู่กัน

ตามปกติ และมีการร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนกันอยู่โดยตลอด ในแง่การบริหารงานในระดับชุมชน ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านก็ยังคงประชุมหมู่บ้านร่วมกันทุกเย็นวันอาทิตย์ มีการรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มผลิตข้าวเกษตรชุมชนเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรชาวโคกสมบурณ์ร่วมกัน การตั้งคณะกรรมการร่วมสองหมู่บ้านเพื่อบริหารจัดการโรงเรียนสองแห่งของชุมชนร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษาของรัฐ การตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อดูแลศาสนาสถานของชุมชนร่วมกัน ตลอดจนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกัน เช่น การบริหารจัดการหนองบึงกุ้ง แหล่งน้ำตามธรรมชาติภายในชุมชนที่ชาวบ้านโคกสมบурณ์และชาวบ้านสังคมไต้เคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต แม้ในปัจจุบันพื้นที่บริเวณ หนองบึงกุ้ง จะถูกรัฐใช้ระบบสิทธิเชิงเดี่ยวขีดเส้นแบ่งให้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบ้านโนนสมบурณ์หมู่ที่ 3 ตามกฎหมายแต่เพียงหมู่เดียว แต่ชาวบ้านโคกสมบурณ์ทั้งสองหมู่บ้าน รวมถึงชาวบ้านนิคมต่างก็ยังคงยึดถือแบบแผนการจัดการทรัพยากรในเชิงสิทธิส่วนรวมไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยนาระบบการจัดการแบบใหม่ในรูปของคณะกรรมการร่วมสามฝ่ายเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกัน

อย่างไรก็ตามการบริหารงานในระดับชุมชนบางส่วนชาวบ้านไม่สามารถบริหารจัดการภายใต้ระบบสิทธิส่วนรวมซึ่งเป็นแบบแผนพื้นฐานของชุมชนได้ จึงทำให้ต้องแยกการดำเนินงานออกจากกันอย่างเป็นเอกเทศ เพื่อให้เป็นไปตามหลักการบริหารรัฐกิจ ความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางกฎหมายตามหลักการของงบประมาณสนับสนุนจากราชการ ตลอดจนความเหมาะสมและความคล่องตัวในการบริหารงาน เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กลุ่มโคกระบือ ร้านค้าสหกรณ์ชุมชน และกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

แบบแผนความสัมพันธ์ของชาวบ้านโคกสมบурณ์ทั้งสองหมู่บ้านรวมทั้งชาวบ้านนิคมได้สะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านต่างมีสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกันอยู่โดยตลอดและมีได้รู้สึกแปลกแยก หรือแสดงออกถึงความเป็นอื่นต่อกันแต่อย่างใด ถึงแม้ว่ารัฐจะได้เข้ามาจัดระบบพื้นที่ทางการปกครองโดยขีดเส้นแบ่งหมู่บ้านออกจากกันก็ตามที่ นอกจากนี้การบริหารจัดการในระดับชุมชนยังสะท้อนถึงหลักคิดพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่วางอยู่บนหลักสิทธิส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ซึ่งหลักคิดดังกล่าวได้เคลื่อนไหวตอบโต้ ต่อรอง และผสมผสานกับหลักสิทธิเชิงเดี่ยวและหลักกฎหมายของรัฐอยู่ตลอดเวลา โดยมียอมให้ระบบคุณค่าอันใหม่ที่สถาปนาขึ้นจากภายนอกเข้ามามีการร่อนความเป็นกลุ่มก้อนและแบบแผนความสัมพันธ์ของชาวบ้านลงได้โดยง่าย

ภาพที่ 9 แผนที่หมู่บ้านโคกสมบุรณ์ และหมู่บ้านละแวกใกล้เคียง (ดัดแปลงจาก Google Maps, 2553)

ด้านลักษณะประชากร หมู่บ้านโคกสมบุรณ์ทั้งสองหมู่มีประชากรอาศัยอยู่รวมกันประมาณ 1,335 คน หากแบ่งตามรายหมู่ที่ บ้านโนนสมบุรณ์หมู่ที่ 3 จะมีประชากรจำนวน 671 คน เป็นชาย 336 คน และหญิง 335 คน ซึ่งประชากรในวัยทำงานจะมีมากที่สุด รองลงมาจะเป็นวัยผู้สูงอายุ วัยรุ่น และวัยเด็กตามลำดับ ส่วนบ้านโคกสมบุรณ์หมู่ที่ 12 จะมีจำนวนประชากรจำนวน 678 คน เป็นชาย 346 คน และหญิง 332 คน ซึ่งประชากรในวัยทำงานจะมีมากที่สุด รองลงมาจะเป็นวัยรุ่น วัยผู้สูงอายุ และวัยเด็กตามลำดับ (อนามัยโนนสมบุรณ์, 2551)

ทั้งนี้ประชากรจะมีระดับการศึกษาที่ไม่สูงมากนัก โดยส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่างระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมต้น ปวช. ส่วนในระดับอนุปริญาและระดับปริญาตรีจะมีอยู่ประปราย นอกจากนี้ประชากรวัยทำงานรุ่นใหม่ ๆ เมื่อศึกษาจบในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือปวช. แล้วก็จะเข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมตามต่างจังหวัด ส่วนประชากรในวัยทำงานซึ่งเป็นคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ก็มักจะทำงานในภาคการเกษตรภายในหมู่บ้านเป็นหลัก จะมีก็แค่

บางส่วนที่จะออกไปเป็นแรงงานก่อสร้างตามต่างจังหวัดและต่างประเทศ ส่วนประชากรวัยผู้สูงอายุ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ยึดถือแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมและมีแบบแผนการให้คุณค่าต่อความเชื่อ จารีตประเพณีของชุมชนแบบดั้งเดิมค่อนข้างเข้มข้นกว่าประชากรในกลุ่มอื่นๆ จะเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนโดยตลอด ซึ่งประชากรสองกลุ่มหลังดังกล่าวจะมีการส่งทอดแบบแผนความเชื่อ แบบแผนการดำเนินชีวิต แบบแผนความสัมพันธ์ ตลอดจนภูมิปัญญาในการดำรงชีพต่อกันอย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าการส่งทอดไปยังประชากรในกลุ่มอื่นๆ อีกทั้งยังเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

ลักษณะอาชีพและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านโคกสมบูรณ์ส่วนใหญ่หรือเกือบร้อยละ 90 มีอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวไว้บริโภคและขายเป็นหลัก จะมีบางส่วนที่นิยมปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เช่น ยูคาลิปตัส เมื่อหมดฤดูทำนาชาวบ้านบางส่วนจะหันไปประกอบอาชีพเสริม เช่น การเลี้ยงสัตว์ แรงงานก่อสร้าง แรงงานในภาคอุตสาหกรรมทั้งในและนอกประเทศ เผาถ่าน รวมไปถึงในบางส่วนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กับการเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ค้าขายและรับราชการ

ส่วนในแง่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจภายในชุมชนนั้นส่วนใหญ่ได้ถูกเปลี่ยนแปลงจากการหยิบยื่นสิ่งของให้แก่กันด้วยความเอื้ออาทร หรือการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกันไปสู่การแลกเปลี่ยนด้วยเงินตราที่ลดทอนระบบการให้คุณค่าของชาวบ้านซึ่งยึดมั่นอยู่กับความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันลงเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่าแบบแผนทางเศรษฐกิจในลักษณะเดิมจะหมดไปจากชุมชนเลยเสียทีเดียว การแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกัน หรือการหยิบยื่นสิ่งของให้แก่กันด้วยเอื้ออาทรก็ยังคงเกิดขึ้นภายในกลุ่มเครือญาติ เพื่อนบ้านและมิตรสหายที่สนิทสนมกันอยู่โดยตลอด

ความสัมพันธ์ต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติบริเวณหมู่บ้านโคกสมบูรณ์ โดยเฉพาะป่าไม้ ของป่า และสัตว์ตามธรรมชาติจะลดลงจำนวนลงจากที่เคยมีอยู่ในอดีตเป็นอย่างมาก กอปรกับการหันไปซื้อสินค้าและอาหารจากภายนอกชุมชนมาบริโภคมากยิ่งขึ้น จะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้านที่มีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลดน้อยลง แต่ถึงกระนั้นโดยภาพรวมแล้วชาวบ้านที่ส่วนใหญ่ก็ยังคงต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหลักอยู่เช่นเดิม เนื่องจากเป็นแบบแผนในดำรงชีพที่ได้มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จนเกิดเป็นวิถีชีวิตที่ไม่สามารถแยกออกจากระบบนิเวศที่อยู่รอบตัวได้ เช่น การออกไปหาอาหารโดยการเก็บเห็ด ผักหวาน ผักเม็ก ดอกกระเจียว หน่อไม้ ผักขี้เหล็ก ดอกสะเดา เป็นต้น และออกล่าสัตว์ เช่น อีเหิน หนูนา นก เป็นต้น ตามพื้นที่ป่าโคก และป่าตามหัวไร่ปลายนา ตลอดจนการออกจับสัตว์ตามแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ฮวก กบ เขียด อึ่ง ที่อาศัยอยู่ตามลำห้วยบริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้านอย่างห้วยหิน ห้วยวังขอนกว้าง ห้วยน้ำเค็ม และตามฮ่องน้ำสายต่างๆ ที่ไหลเข้าสู่พื้นที่นาข้าวของชาวบ้านในฤดูน้ำหลาก เมื่อเข้าสู่ฤดูแล้งชาวบ้านก็จะมีการบริหารจัดการน้ำโดยการขุดสระน้ำไว้ในบริเวณพื้นที่ไร่

นาเพื่อรองรับน้ำฝนไว้ใช้ในการเกษตรและเลี้ยงปลาไว้เป็นอาหาร นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนที่ขยันออกไปหาอยู่หากินก็จะชักชวนกลุ่มเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันออกไปหาปลาตามแหล่งน้ำที่ไกลออกไป เช่น หนองไหลตลอด อำเภอสามหมอ และหนองทานกุ่มกวาปี อำเภอกุมภวาปี ฯลฯ เพื่อเป็นอาหารและทำปลาแห้งเป็นประจำทุกปี

ภาพที่ 10 ชาวบ้านหาปลาภายในหนองบึงกง (ฐากร สรวงศิริ, 2552)

ทั้งนี้แหล่งน้ำตามธรรมชาติยังไม่เพียงเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านเพียงเดียว แต่ในแง่การอุปโภค การบริโภค และการทำการเกษตร แหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น ห้วย หนองน้ำ อ่างน้ำ และแหล่งน้ำใต้ดิน (น้ำข้างแซง น้ำบาดาล) ยังเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีพของชาวบ้านเป็นอย่างมาก อีกทั้งน้ำฝนตามธรรมชาติก็ยังคงเป็นปัจจัยการผลิตของชาวบ้านที่ขาดเสียมิได้และถือเป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ดื่มกินในชีวิตประจำวันอีกด้วย โดยเกือบทุกครัวเรือนภายในหมู่บ้านโคกสมบูรณ์จะมีโอ่งน้ำสีแดงขนาดใหญ่ไว้รองรับน้ำฝน เพื่อใช้ดื่มกินกันตลอดทั้งปี

ลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม โดยทั่วไปแล้วหมู่บ้านโคกสมบูรณ์นั้นมีแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นพื้นฐานเดียวกันกับชุมชนอื่นๆ ในเขตพื้นที่คำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทช (แหล่งสมบูรณ์) ที่มีลักษณะของครอบครัวแบบขยาย เน้นการให้คุณค่ากับความเป็นครอบครัว ความเป็นเครือญาติ สถาบันอาวุโส หมู่มิตรสหาย และการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ตลอดจนมีระบบความเชื่อ ที่สลับซับซ้อน ผสมผสานทั้ง พุทธ ผีหรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ที่ตอ่ยอด ละทิ้ง ประยุกต์ จากรากเหง้าดั้งเดิมจนเกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ที่สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพสังคมในแต่ละห้วงแต่ละตอน รวมถึงถึงวิถีการผลิต วิถีการดำรงชีพที่จำต้องพึ่งพาธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา ซึ่งระบบทางสังคม ในมิติต่างๆ เหล่านี้ได้ถูกเรียนรู้ สังสม สร้างสรรค์ ต่อเติม จนหลอมรวมเป็นแบบแผนทาง

สังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างนอบน้อมระหว่าง คนกับคน คนกับสัตว์ คนกับทรัพยากรธรรมชาติและคนกับวิถีการผลิต วิถีการดำรงชีพและเกาะเกี่ยวขึ้นเป็น “นิเวศน์วัฒนธรรม” ที่บรรจุไปด้วย “อัตลักษณ์ร่วม” หรือ “ตัวตนร่วม” ของความเป็นชุมชนท้องถิ่นอีสาน

ในอดีตนั้นความเป็นเครือญาติและสถาบันผู้อาวุโส ถือเป็นระบบคุณค่าพื้นฐานที่สำคัญของชุมชนที่เอื้อต่อการปกครองและควบคุมคนในชุมชนให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมาโดยตลอด ดังเห็นได้จากการคัดเลือกผู้นำหมู่บ้านก็มักจะเลือกจากผู้ที่มีความอาวุโสภายในกลุ่มเครือญาติ และผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือในคุณงามความดี ดำรงตนอยู่ในหลักแห่งศีลธรรมของพุทธศาสนาขึ้นมาปกครองชุมชนหรือใช้ความเป็นเครือญาติและความเป็นผู้อาวุโสเข้าใกล้ชิดเกี่ยวพันข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านที่เกิดขึ้นในชุมชน

นอกจากนี้ เครือญาติและผู้อาวุโสยังมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือกันในระดับครัวเรือน เช่น การทำนา ที่ชาวบ้านจะร่วมแรงช่วยเหลือนกันเป็นการภายในครอบครัวก่อน เมื่อแรงงานไม่เพียงพอก็จะ “วาน” ญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้านภายในชุมชนให้มาช่วยออกแรงกัน ทำนาที่เรียกว่า “การลงแขก” ญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่ไปช่วยจะทำกันด้วยใจไม่ได้คาดหวังสิ่งตอบแทนใดๆ ข้าวปลาอาหารจะเตรียมไปสมทบกับกับเจ้าของนาที่ได้เตรียมไว้ต้อนรับ เมื่อชาวบ้านที่ไปช่วยลงแขก “วาน” เจ้าของนา กลับ เจ้าของนาก็จะกลับไปช่วยเป็นการตอบแทนน้ำใจคืน ทั้งนี้ยังมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการช่วยเหลืองานบุญประเพณีในระดับครัวเรือน อีกหลายอย่าง เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานบุญแจกข้าวและงานศพ เป็นต้น ที่เจ้าภาพ (ญาติพี่น้อง ผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อนบ้านที่สนิทสนมกัน) ได้ “บอกบุญ” แก่เครือญาติทั้งที่เกี่ยวข้องกันโดยตรงและแบบห่างๆ รวมถึงเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันให้มาร่วมกัน “เอาบุญ” หรือ “กินบุญ” ชาวบ้านที่ได้รับการ “บอกบุญ” จะมาร่วมงานพร้อมกับช่วยเหลือเจ้าภาพตามความถนัด และตามสถานภาพของชาวบ้านที่เข้าร่วมงาน ไม่ว่าจะเป็นการออกแรงจัดสถานที่ การจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรม การทำอาหาร หรือแม้กระทั่งการนำสิ่งของเครื่องใช้ พืชผัก ในการประกอบอาหาร ตลอดจนเงิน มาสมทบร่วมทำบุญกับเจ้าภาพ โดยปกติแล้วชาวบ้านจะมาเตรียมงานช่วยกันตั้งแต่วันก่อนเริ่มงานจริง ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันทั้งกลางวันกลางคืนจนถึงในวันงาน ซึ่งการร่วมมือที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง ความสามัคคีปรองดอง การช่วยเหลือเกื้อกูล การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อันเป็นแบบแผนการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

เครือญาติและสถาบันผู้อาวุโสยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการพึ่งพากันทางด้านเศรษฐกิจอีกหลายอย่าง เช่น ในกรณีที่ญาติพี่น้องหรือเครือญาติมีข้าวเปลือกไม่พอกินก็จะมาขอหยิบยืมจากญาติพี่น้องที่มีข้าวเหลือกินไปก่อนแล้วจึงนำมาคืนในฤดูเก็บเกี่ยวในปีถัดไป หรือญาติพี่น้องที่ไม่มีที่นาทำกิน หรือมีแต่ไม่เพียงพอต่อการทำกินก็จะมาขอทำนาในที่นาของญาติพี่น้องที่มีที่นาจำนวนมากกว่า เมื่อได้ข้าวแล้วก็จะแบ่งให้กับเจ้าของที่นาเป็นการตอบแทนบุญคุณ เป็นต้น

ส่วนการร่วมมือในระดับชุมชนเครือข่ายและสถาบันผู้อาวุโสก็ยังคงมีส่วนสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือขึ้นอีกหลายอย่างเช่นเดียวกัน เช่น การร่วมงานบุญตามประเพณี ฮีต-คองของท้องถิ่น และการร่วมประเพณีบวงสรวงผีป่วน่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน รวมไปถึงการดูแลรักษาสิ่งของสาธารณะของชุมชนและการร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย เป็นต้น

แม้ว่าในปัจจุบันความเป็นเครือญาติ สถาบันผู้อาวุโส หรือมิตรสหาย ซึ่งมีจุดเน้นหนักอยู่ที่การช่วยเหลือเกื้อกูล ความเอื้ออาทร การพึ่งพาอาศัย ความสามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อหิงสา ภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบรวมหมู่ จะไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดแบบแผนความร่วมมือในลักษณะเดิมได้ทุกมิติ เนื่องจากถูกระบบการให้คุณค่าแบบใหม่ซึ่งถือเป็นแก่นแกนของระบบทุนนิยม เช่น เงินตรา วัตถุ ความเป็นปัจเจก และระบบสิทธิเชิงเดี่ยวได้เข้ากัดกร่อนระบบการให้คุณค่าแบบเดิมของชาวบ้านลงอย่างเป็นลำดับ อย่างไรก็ตามอย่างไรเสียชาวบ้านก็ไม่ได้ ละทิ้งการให้คุณค่าต่อความเป็นเครือญาติและสถาบันผู้อาวุโสอย่างขาดสะบั้น แต่กลับมีการตอบโต้ ต่อรอง และผสมผสานการให้คุณค่าแบบเก่ากับแบบใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา จนเกิดเป็นแบบแผนความร่วมมือที่ผสมผสานทั้งแบบดั้งเดิมและแบบใหม่คละเคล้ากันไปตามแต่ละสถานการณ์ที่ต้องเผชิญ

ระบบความเชื่อของชาวบ้าน เนื่องจากสังคมในแถบนี้มีระบบความเชื่อที่สลับซับซ้อน มีการให้คุณค่ากับความเชื่อทั้งพุทธ ผี ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาจึงมิใช่เป็นโครงสร้างทางสังคมหลักเพียงหนึ่งเดียวที่เป็นตัวกำหนดแบบแผนทางสังคมของชาวบ้าน แต่กลับทำงานร่วมกับความเชื่ออื่น ๆ ในลักษณะทดแทนส่วนที่ขาดหายไปของกันและกัน จนเกิดเป็นระบบความเชื่อแบบเฉพาะของสังคมท้องถิ่นอีสานขึ้น

จักรวาลวิทยาของชาวบ้านบ้านโคกสมบุรณ์ จึงมีพื้นฐานเฉกเช่นเดียวกับชาวบ้านในชุมชนอื่น ๆ ในแถบนี้ที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาซึ่งถูกดัดแปลงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนอีสาน ในรูปของฮีต 12 คอง 14 สืบเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่โบราณกาล ซึ่งลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาของชาวบ้านจะเน้นให้คุณค่ากับเรื่องของบาป-บุญ คุณ-โทษ และการทำทาน ตลอดจนการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับสัตว์ คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ อย่างอ่อนน้อมถ่อมตนถ้อยทีถ้อยอาศัยเคารพยำเกรงและเคารพในบุญคุณของกันและกัน รวมไปถึงจนถึงการอยู่ร่วมกันแบบรวมหมู่อย่างสันติ อหิงสา ไร้ความรุนแรง โดยมีหลักแห่งศีลธรรมเป็นตัวกำกับแบบแผน

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” ของชาวบ้านโคกสมบุรณ์ จะมีแบบแผนความเชื่อเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ในแถบนี้ ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวบ้านจะถือว่าเป็นผีดีที่ให้คุณประโยชน์มากกว่าให้โทษ และทดแทนสิ่งที่พุทธศาสนาไม่สามารถตอบสนองต่อการดำเนินชีวิตชาวบ้านได้ในบางแง่บางมุม โดยเฉพาะในเรื่องที่สัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เนื่องจากชุมชนโคกสมบุรณ์และชุมชนในแถบนี้ส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมที่จำต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ

และระบบนิเวศน์ที่อุดมสมบูรณ์ทั้งในแง่การผลิตและการดำรงชีพในชีวิตประจำวัน ซึ่งล้วนแล้ว เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมของชาวบ้านได้ “ผี” จึงเข้ามามีส่วนเติมเต็มในส่วนที่พุทธ ศาสนาไม่สามารถตอบสนองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่พึงทางจิตใจที่ชาวบ้านต่างเชื่อกันว่า “ผี” จะมีอำนาจในการทำนายทายทัก และเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้มีความ อุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะเอื้อประโยชน์ต่อพวกเขา ตลอดจนคุ้มครอง ดูแลรักษาชีวิตของคน สัตว์ และ ธรรมชาติให้อยู่รอดปลอดภัย ตราบเท่าที่ชาวบ้านยังให้ความเคารพยำเกรงต่อ “ผี” อยู่

อย่างที่ได้อธิบายไปแล้วในหัวข้อประวัติการตั้งชุมชนเกี่ยวกับที่มาที่ไปของ “ผีบรรพบุรุษ” ที่ชาวบ้านโคกสมบูรณ์และชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงอีกหลายแห่งให้ความ เคารพนับถือ ร่วมกันมาตั้งแต่ยังเป็นหมู่บ้านเดียวกัน นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษก็ ยังแบบแผนความเชื่อของชุมชนอื่นๆในแถบนี้ด้วย แต่จะมีชื่อเรียกขานที่แตกต่างกันออกไป ซึ่ง สาเหตุที่ชาวบ้านโคกสมบูรณ์ให้ความเคารพนับถือต่อผีบรรพบุรุษ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผีปู่คำ” ก็อาจเป็นเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อพยพมาตั้งถิ่นที่ที่บ้านโคกสมบูรณ์ล้วนมาจากถิ่นฐาน ที่ห่างไกล การอพยพเพื่อมาลงหลักปักฐานในถิ่นใหม่จึงต้องการความปลอดภัยหรือการอยู่ดีมีสุข การแสวงหาที่พึ่งทางจิตใจโดยเฉพาะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติจึงเป็นสิ่งจำเป็นของชาวบ้าน ในช่วงนั้น ชาวบ้านโคกสมบูรณ์จึงยึดถือปู่คำเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจนับแต่นั้นเรื่อยมา ถึงแม้ว่าชาวบ้านบางส่วนของบ้านโคกสมบูรณ์จะได้แยกตัวออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่อีกหลายแห่ง ได้แก่ บ้านอิทัย หมู่ที่ 4 บ้านนิคม หมู่ที่ 10 และบ้านวังขอนใหญ่ หมู่ที่ 11 แล้วก็ตาม แต่ ชาวบ้านชาวบ้านก็ยังยึดถือปู่คำเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวร่วมกันเหมือนในครั้งยังเป็นหมู่บ้านเดียวกัน เช่นเดิมไม่มีเสื่อมคลาย อันสะท้อนให้เห็นถึงสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกันได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 11 ภาพบนซ้าย หอปู่คำแสน (ผีปู่ตา) เป็นหอเก่าสมัยตั้งชุมชน ชาวบนเป็นหอใหม่ที่เพิ่งได้รับการบูรณะ ภาพล่างซ้ายเป็นตาจำประจำหมู่บ้านต่างๆ และขวาล่างเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มาเลี้ยงปู่คำในเช้าวันพุธ (ฐากร สรวงศ์สิริ, 2553)

หากจะกล่าวไปแล้ว “ผีปู่คำ” จึงไม่ใช่ผีบรรพบุรุษของชาวบ้านคนใดคนหนึ่งชุมชน แต่เป็นผีบรรพบุรุษที่เป็นผู้ก่อร่างสร้างเมืองของทุกคนในชุมชน ที่ชาวบ้านต่างยึดเหนี่ยวร่วมกัน โดยตามปกติการบวงสรวง “ปู่คำ” มักจะเริ่มขึ้นเมื่อย่างเข้าสู่ช่วงต้นเดือนพฤษภาคมหรือเดือนหกออกใหม่ของคนอีสาน ซึ่งเป็นสัญญาณที่บ่งบอกให้รู้ว่าฤดูกาลทำนาได้เริ่มขึ้นแล้ว ในช่วงนี้ชาวบ้านโคกสมบุรณ์และชาวบ้านหมู่บ้านใกล้เคียงที่ได้แยกตัวออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ จะร่วมมือกันประกอบพิธีกรรม “แฮกบ้าน” หรือ “ทำบุญเบิกบ้าน” (ทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคลให้แก่หมู่บ้าน) ด้วยการจัดเตรียมสำหรับเครื่องคาวหวานไปเช่นไหว้ “ปู่คำ” หรือเรียกว่า การ “บะ” โดยจะมี “ตาจำ” หรือผู้ที่ “ปู่คำ” เลือกให้เป็นตัวแทนทางจิตวิญญาณของท่านเป็นผู้คอยดูแลพิธีกรรมทั้งหมด ทั้งนี้เป้าหมายการทำบุญเบิกบ้านก็เพื่อความเป็นสิริมงคลของชุมชนและเสี่ยงทางความอุดมสมบูรณ์ ของ คน สัตว์ (สัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยง เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่) และฝน

(ปัจจัยในการผลิตที่สำคัญของชาวนาและเป็นตัวบ่งชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านอีกด้วย) ซึ่งชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านจะได้ร่วมมือกันทำบั้งไฟน้อยจำนวนสามบั้ง ได้แก่ บั้งแรกจะใช้เสียงฝนว่า ข้าวในนาปลาในน้ำจะอุดมสมบูรณ์ บั้งที่สองจะใช้เสียงคนว่า จะอยู่ดีมีแสงบ่ และบั้งที่สามจะใช้เสียงสัตว์ ว่าสัตว์สาวสิงห์นั้นจะอยู่ดีมีแสงบ่ เพื่อนำมาจุดต่อหน้าหอปู่คำเพื่อให้ท่านช่วยทำนายทายทักให้ หากในปีใดข้าวปลาอาหารของชาวบ้านจะมีความอุดมสมบูรณ์ หรือชาวบ้านจะอยู่ดีมีแสง บั้งไฟก็จะพุ่งทะยานขึ้นสูงเสียดฟ้า ครั้นในปีใดความแห้งแล้งหรือมรสุมจะพัดมาเยือนไร่นา บั้งไฟก็จะขึ้นไม่สูงหรือแตกก่อนขึ้นสู่ท้องฟ้า เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวบ้านก็จะพากันบนบานศาลกล่าวด้วยหัวหมอย่างขนานใหญ่เพื่อขอให้ปู่คำช่วยเหลือให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เหมือนที่เคยเป็นมา จากนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตและนำข้าวขึ้นสู่ยุ้งทุกครัวเรือนแล้ว ชาวบ้านจะรวมตัวกันอีกครั้งเพื่อกันไปบวงสรวง ผีปู่คำ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าการ “ปลง” (การทำพิธีแก้บนโดยทั่วไป) เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อท่านที่ได้ช่วยปกปักรักษาและมอบความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ไร่นารวมถึงอำนวยความสะดวกในกระบวนการผลิตจนลุล่วงด้วยดี ตั้งคำในภาษาอีสานที่ใช้เรียกว่า “ขึ้นปลงลงเลี้ยง” อย่างไรก็ตาม “การขึ้นปลงลงเลี้ยง” ผีปู่คำของชาวบ้านยังกระทำได้ตลอดทั้งปี ซึ่งส่วนใหญ่จะถือปฏิบัติกันในวันพุธ โดยชาวบ้านคนใดต้องการจะขอความช่วยเหลือจากท่านในเรื่องอะไรก็ตาม ก็จะพากันไปบนบานศาลกล่าวขอให้ท่านช่วยเหลืออยู่ไม่ขาดสาย

ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีปู่คำ ยังได้เชื่อมโยงมาสู่การกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนในด้านอื่น ๆ อีกเช่น การกำหนดข้อห้ามของชุมชน เพื่อทำหน้าที่ควบคุมให้คนในชุมชนวางตัวอยู่ในบรรทัดฐานของสังคมและดำรงอยู่ในหลักศีลธรรมของพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้านได้กำหนดจารีตปฏิบัติร่วมกันขึ้นโดยการห้ามฆ่าสัตว์สี่เท้า เช่น หมู วัว ควาย ภายในบริเวณเขตที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านและในวัน “เพ็ง” วัน “ดับ” หรือวันถือศีลใหญ่ ชาวบ้านจะต้องหยุดทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิธีการผลิตโดดเด่นขาด ชาวบ้านต่างพากันเชื่อว่าหากมีการละเมิดจารีตปฏิบัติขึ้นเมื่อใด ผีปู่คำ จะพิโรธและเกิดอาเพศขึ้นในหมู่บ้าน ตามความเชื่อของชาวบ้านการละเมิดจารีตปฏิบัติดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการละเมิดต่อสิทธิของส่วนรวมด้วย เพราะผลกระทบอาจจะไม่ได้ส่งผลเฉพาะผู้ที่ละเมิดเท่านั้น หากรุนแรงมากทุกคนในหมู่บ้านก็อาจจะได้รับผลกระทบด้วยกันอย่างทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านเข้มงวดกับบทบัญญัติที่ทำร่วมกันนี้เป็นอย่างมาก และจะช่วยกันสอดส่องดูแลการเคลื่อนไหวซึ่งกันและกันอยู่ตลอด ส่วนผู้ที่ละเมิดนอกจากจะถูก “ต่าจั่ว” (ผู้นำทางจิตวิญญาณของหมู่บ้าน) ปรับสินไหมเป็นเหล้าไหไก่ตัว เพื่อนำไปขอขมาต่อผีปู่คำแล้ว ยังถูกมาตรการทางสังคมลงโทษในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการถูกนิโทษ การถูกประณามในทางเสียหยา หรือหากร้ายแรงก็อาจถึงขั้นไม่มีผู้คบค้าสมาคมด้วยเลย ดังนั้นบทบาทของผีปู่ตาหรือผีปู่คำ หรือไม่ว่าจะถูกเรียกว่าอะไรก็ตามที่ได้สะท้อนให้เราเห็นถึงการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนให้ความเคารพยำเกรง เป็นกลไกในการควบคุมทางสังคมเป็นศูนย์รวม

จิตใจที่คอยเกาะเกี่ยวสำนึกในความเป็นชุมชนเดียวกัน และกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือขึ้นในชุมชนในบางแง่มุมอยู่โดยตลอด

ทั้งนี้ ด้วยมีแบบแผนการดำรงชีพและแบบแผนการผลิตทางการเกษตรที่จำต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน้อยอยู่ค่อนข้างมากอย่างที่ไต่กล่าวไปบ้างแล้วในตอนต้น ความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับ “ผี” จึงถูกสอดแทรกอยู่ในแบบแผนการดำรงชีพและแบบแผนการผลิตทางการเกษตรอย่างสลับซับซ้อน เช่นความเชื่อเกี่ยวกับ “แม่ธรณี” ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า “ผีนางฟ้า” องค์นี้เป็น “ผู้ยั้งน้ำให้กิน ผู้ค้ำดินให้อยู่ ผู้ผมยวกระน่อง สถิตอยู่แห่งห้องมานุชา” หรือเป็นผู้ที่คอยปกป้องรักษาผืนแผ่นดินคอยคุ้มครองผู้คน และมอบอุ้งข้าวอุ้งน้ำให้กับชาวบ้าน ผู้คนในแถบนี้จึงมีความเคารพยำเกรงในความศักดิ์สิทธิ์และให้ความเคารพต่อบุญคุณของท่านเป็นอย่างสูง โดยชาวบ้านจะมีการกำหนดช่วงเวลาในการสื่อสารถึงท่าน เพื่อบอกกล่าวขอขมาลาโทษต่อท่าน ซึ่งมักจะเป็นในช่วงฤดูการเพาะปลูก การขอขมาลาโทษต่อท่านก็เพื่อขอให้ท่านอย่าถือโทษโกรธเคืองชาวบ้านที่ได้ล่วงเกินในการเหยียบย่ำท่านบนแปลงเกษตร ใช้เครื่องมือชุด เจาะท่าน รวมไปถึงขอให้ท่านมอบความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ผืนดินที่ชาวบ้านใช้ทำการเกษตรและปกป้องรักษาไร่นาของชาวบ้านให้พ้นจากภัยธรรมชาติ แม่จันทิ อายุ 63 ปี ชาวบ้านในพื้นที่ได้ถ่ายทอดความเชื่อเกี่ยวกับแม่ธรณีให้ฟังว่า

“แม่คิดว่าการที่สภาพดินในการปลูกข้าวของชาวบ้านแข็ง แค้นคุณภาพดินเสีย อีปู บ่ออยู่อาศัยคงเป็นเพราะชาวบ้านทำร้ายแม่ธรณี เอาปุ๋ยเคมี เอาสารเคมีใส่ดิน เพิ่นเลยโกรธ เอ็ดให้ดินแห้งแล้ง” (แม่คิดว่าสภาพดินที่ชาวบ้านใช้ปลูกข้าวเกิดการแข็งตัว คุณภาพดินเสีย ปูไม่อยู่อาศัยคงเป็นเพราะว่าชาวบ้านได้ทำร้ายทำร้ายพระแม่ธรณี เอาปุ๋ยเคมี เอาสารเคมีใส่ลงไปในดิน ท่านเลยโกรธและเสกให้ดินของชาวบ้านเสื่อมคุณภาพ)

ความเชื่อเกี่ยวกับแม่ธรณี ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับชาวบ้านในการดำเนินชีวิตในยามปกติด้วย กล่าวคือ ในทุกวันพุธชาวบ้านที่ต้องการขอขมาลาโทษต่อท่านหรือขอความช่วยเหลือจากท่าน ก็จะทำการบวงสรวงถึงท่านบอกกล่าวในสิ่งที่ชาวบ้านคนนั้นต้องการให้ท่านช่วยเหลือ หรือ ก่อนที่ชาวบ้านจะต้องออกเดินทางออกจากหมู่บ้านไปทำธุระยังสถานที่ไกล ๆ หรือสถานที่ที่รู้สึกว่าจะไม่ปลอดภัยชาวบ้านก็จะหีบดินที่พื้นใส่หัวแล้วอธิฐานบอกท่านให้ช่วยคุ้มครองความปลอดภัยให้ ความเชื่อในแม่ธรณียังคงถูกต่อยอดผ่านคำอธิบายของชาวบ้านในพื้นที่ อย่างแม่นา อายุ 50 ปี ว่า

“แม่มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของแม่ธรณี แผ่นดินเขาเป็นแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ เขาจึงอยู่กินได้ฮอดสู่มือนี่ ไผ่ฮักบ่หวงขอให้แม่ธรณีสุมใบ้จ๋มดิน ที่เอ็ดให้แม่แห่งเช็ดคักย่อนเห็นคนที่มีเรื่องพิพาทเกี่ยวกับที่ดินกับหลานสาว เขาสาบานกับแม่ธรณีว่า ถ้าเขาได้รู้ล้าที่ดินของหลานสาวอีหลีขอให้ตายในห่ามือเจ็ดมือ พอเขาสาบานเสร็จแม่กับหลานสาวก็เลยบอกแม่ธรณีว่าขึ้นไผ่ถูกก็ขอให้เข้าข้างผู้้นั้น ผลออกมาคือคนที่สาบานตายอีหลี แม่เชื่อแม่มั่นใจกับเรื่องนี้” (แม่มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระแม่ธรณี แผ่นดินของเราเป็นแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ เราถึงอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้

ใครไม่รักไม่เคารพขอให้พระแม่ธรณีลงโทษ สิ่งที่ทำให้แม่ยิ่งเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของท่านก็คือ การเห็นคนที่มีเรื่องพิพาทกับหลานสาว เขาได้สาบานกับพระแม่ธรณีว่าถ้าเขาได้รู้ล้าที่ดินของหลานสาวแม่ว่าจริง ๆ ขอให้ตายในหัววันเจ็ดวัน พอเขาสาบานเสร็จแม่กับหลานสาวก็เลยบอกกับแม่ธรณีว่าถ้าใครถูกขอให้เข้าข้างคนนั้น ผลออกมาคือคนที่สาบานตายจริง ๆ แม่เชื่อแม่ถึงมันใจกับเรื่องนี้มาก)

ความเชื่อของชาวบ้านที่เกี่ยวกับแม่ธรณี จึงได้ถูกกระตุ้นตอกย้ำการให้คุณค่าผ่านพิธีกรรมอยู่ตลอด ทั้งที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตทางการเกษตรและการดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนการมีบทบาทที่คอยควบคุมผู้คนในชุมชนให้ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมใช้ทรัพยากรอย่างไม่ละโมภ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชาวบ้านนั้นเชื่อว่าพื้นแผ่นดินนั้นมีจิตวิญญาณ ทำให้การอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติต้องอยู่อย่างเคารพในคุณค่าของกันและกัน อย่างถ้อยที่ถ้อยอาศัย มิใช่มองธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุที่หยุดนิ่ง ที่มนุษย์สามารถที่จะเข้าทำลายได้อย่างไม่เห็นคุณค่า

ความเชื่อของชาวบ้านโคกสมบุรณ์และชาวบ้านในแถบนี้ยังเกี่ยวข้องกับ “ผี” หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่สำคัญอีกมิติหนึ่งคือ ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพและผีตาแฮก ซึ่งเป็นแบบแผนความเชื่อที่สืบทอดกันมาและสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมาโดยตลอด ดังเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมที่สะท้อนถึงการให้คุณค่าต่อความเชื่อที่มีให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติดังกล่าวอย่างเหนียวแน่น แม้รูปแบบของพิธีกรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงแผนการปฏิบัติไปจากเดิมอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบททางสังคมในห้วงเวลาต่าง ๆ และในบางช่วงบางตอนอาจตกหล่นสูญหาย แต่ก็ยังคงมีพิธีกรรมในรูปแบบอื่นที่สามารถดำรงอยู่ หรือถูกผลิตซ้ำขึ้นมาใหม่เพื่อทดแทนของเก่าอยู่โดยตลอดเช่นกัน ดังเช่น ความเชื่อ ของชาวบ้านที่มีต่อ “แม่โพสพ” ซึ่งถือเป็นแก่นแกนความเชื่อพื้นฐานของชุมชนอีสานโดยทั่วไปที่มีการเพาะปลูก “ข้าว” ไว้เพื่อบริโภคเป็นอาหาร เพราะชาวบ้านต่างเชื่อว่า ข้าวนั้นมีจิตวิญญาณ ของ “แม่โพสพ” ผู้ให้กำเนิด “ข้าว” สถิตอยู่ภายใน ข้าว สำหรับชาวบ้านจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ มีบุญคุณ และเปรียบเสมือนอู่ข้าวอู่น้ำที่เป็นแหล่งทำมาหากินที่สำคัญ เนื่องจากได้หล่อเลี้ยงชีวิตชาวบ้านให้เติบโตใหญ่ หรือ “เลี้ยงเฮามา พาเฮาใหญ่” ในภาษาพูดพื้นถิ่นของชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้ในอดีตจึงได้มีพิธีกรรมและประเพณีขึ้นเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญู หรือ ความเคารพนอบน้อมต่อ แม่โพสพ หรือ ข้าว แม้ทุกวันนี้พิธีกรรมบางอย่าง เช่น บุญคูณลานหรือบุญกุ่มข้าวใหญ่ จะได้สูญหายไปพร้อมกับระบบการให้คุณค่าแบบใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ แต่กระนั้นแล้วระบบการให้คุณค่าต่อความเชื่อแบบเดิมก็ยังคงถูกกระตุ้นการให้คุณค่าผ่านพิธีกรรมที่ถูกดัดแปลงหรือลดทอนขั้นตอนให้สั้นลง เพื่อให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมอยู่ แม้จะไม่ชัดเจนเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมาก็ตามที่ เช่น “การสู่ขวัญแล้ว” หรือ “การทำขวัญข้าว” (การสมโภชดวงวิญญาณของแม่โพสพ) ที่ได้แนวคิดมาจากลานนา ก่อนที่จะอัญเชิญขวัญข้าวขึ้นไปยังยุ้งข้าว เพื่อให้ท่านได้มีที่อยู่อาศัย รวมถึงความเป็นสิริมงคลให้แก่ครอบครัวนั้น ๆ ด้วย

ดังนั้น “ผีนางฟ้า” ทั้งสองจึงถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านได้ยึดถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และให้ความเคารพนอบน้อมในบุญคุณมาอย่างต่อเนื่องนับแต่อดีตจนกระทั่งในทุกวันนี้ ดังเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับ“ผีนางฟ้า” ทั้งสองที่แทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวันหรือประเพณีในรอบปีอยู่โดยตลอดแม้พิธีกรรมบางอย่างจะได้ถูกละทิ้งไปบ้างแล้ว แต่เนื่องด้วยความเชื่อของชาวบ้านโดยเฉพาะคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนบางส่วนที่ยังคงยึดมั่นต่อการให้คุณค่ากับ“ผีนางฟ้า” ทั้งสองอย่างเข้มข้น จึงเป็นสิ่งที่คอยกระตุ้นเตือนให้เกิดการดำรงแบบแผนพิธีกรรมแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาเอาไว้ ตลอดจนปรับเปลี่ยน ต่อเติมปรุงแต่งพิธีกรรมขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นอกจาก“ผีนางฟ้า” ทั้งสองข้างต้นแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ “ผีตาแฮก” ซึ่งเป็นผีเฝ้าไร่เฝ้านา ซึ่งเป็นผู้ที่คอยดูแลรักษาผืนนาและต้นข้าวให้กับชาวบ้านอีกด้วย

ระบบความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” ของชาวบ้านโคกสมบุรณ์และชาวบ้านในแถบนี้จึงสัมพันธ์อยู่กับแบบแผนในการดำรงชีพ แบบแผนในการผลิตทางการเกษตร แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสัตว์ และคนกับธรรมชาติอย่างแนบแน่น ตลอดจนการกระตุ้นให้เกิดสำนึกในความเป็นชุมชนเดียวกัน และเกิดความร่วมมือของคนภายในชุมชนขึ้นในหลายมิติเรื่อยไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการกระตุ้นสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความหวงแหนฐานทรัพยากรในการดำรงชีพที่ตนพึงพาอาศัยในการดำรงชีพอยู่โดยตลอด แม้ว่าจะระดับของการให้คุณค่าของชาวบ้านต่อความเชื่อที่มีต่อผีเหล่านั้นจะไม่เข้มข้นเหมือนเช่นในอดีตแล้วก็ตาม

นอกจากนี้ ชาวบ้านโคกสมบุรณ์และชาวบ้านแถบนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับนิทานปรัมปราที่เล่าขานกันมาจากรุ่นสู่รุ่นหรือตำนานเรื่อง “ผาแดงนางไอ่” ซึ่งเป็นตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหายนะของชุมชนโบราณที่สัมพันธ์กับการเกิดหนองหานกุมภวาปี อันเป็นแหล่งน้ำที่ได้เหลาเลี้ยงชีวิตชาวบ้านและสรรพสัตว์ในแถบนี้มาหลายชั่วอายุคน อีกทั้งยังถือเป็นตำนานที่ได้อธิบายเกี่ยวกับการเกิดของชุมชนหลายแห่งและลำห้วยอีกหลายสาย ที่ชาวบ้านใช้อธิบายความเป็นตัวตนของพวกเขา

หากกล่าวโดยสรุป การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านโคกสมบุรณ์ ยังคงมีวิถีชีวิตที่จำต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นฐานในการดำรงชีพ มีลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูล การเอื้ออาทร การถ้อยทีถ้อยอาศัย และการเคารพนอบน้อมต่อผู้อาวุโส ผ่านการกระตุ้นโดยความเป็นเครือญาติและสถาบันผู้อาวุโส ตลอดจนมีระบบความเชื่อทั้งพุทธ ผี เป็นเครื่องกำกับแบบแผนในการดำรงชีพ แบบแผนในการผลิต แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสัตว์ และคนกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมาจึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนให้ชาวบ้านเกิดสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกัน และปลุกเร้าให้เกิดความหวงแหนต่อฐานทรัพยากรในการดำรงชีพของพวกเขาอยู่โดยตลอด ดังนั้นเงื่อนไขทางสังคมของหมู่บ้านโคกสมบุรณ์ในมิติต่างๆ ที่ได้กล่าวไปนั้น จึงเป็นเสมือนพลังทางวัฒนธรรมที่มีส่วนสำคัญในการหนุนเสริมหรือเอื้ออำนวยให้เกิดกลุ่มความร่วมมือ

ทางสังคมขึ้น เพื่อปกป้องชุมชนของพวกเขาจากการรุกรานของรัฐและทุนนิยมโลกาภิวัตน์ในเวลาต่อมา อีกทั้งยังเป็นภาพตัวแทนสะท้อนเงื่อนไขทางสังคมในภาพรวมให้กับชุมชนอีกมากมายที่อยู่ในเขตพื้นที่คำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีได้อย่างเหมาะสม

2. ความเป็นมาของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

นับแต่ช่วงก่อนหน้าที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีจะถือกำเนิดขึ้นมา การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานีทั้งในระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติการได้ถูกดำเนินการอย่างเงียบเชียบมาตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2516 บนฐานคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจไว้ที่ส่วนกลางหรือรัฐบาล โดยไม่เคยเปิดช่องให้กับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและกระบวนการมีส่วนร่วมตัดสินใจของชาวบ้านผู้มีวิถีชีวิตผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติบริเวณพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่โครงการเลยแม้แต่น้อย

ในช่วงปี พ.ศ. 2516 จึงถือเป็นช่วงแรก ที่รัฐได้มีความพยายามที่จะเข้ามาสำรวจหาแหล่งแร่เพื่อนำขึ้นมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างจริงจัง โดยมีเจ้าพนักงานของกรมทรัพยากรธรณีทำหน้าที่ออกสำรวจหาแหล่งแร่ทั่วภาคอีสาน จังหวัดอุดรธานีได้ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เป้าหมายแรก ก่อนที่จะกระจายการสำรวจออกไปยังจังหวัดอื่นๆ ในภายหลัง ซึ่งการเข้ามาสำรวจหาแหล่งแร่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีในครั้งนั้น เจ้าหน้าที่ภาคสนามชุดดังกล่าวได้อ้างกับชาวบ้านแต่เพียงว่า “หลวงเป็นผู้ให้มา” (ทางราชการเป็นผู้ส่งตัวมา) โดยมีการแสดงเอกสารทางราชให้ชาวบ้านดู แต่ไม่ได้มีการชี้แจงข้อมูล ใดๆ ให้ชาวบ้านได้รับรู้มากนัก เมื่อชาวบ้านได้ยินว่า “เป็นคำสั่งของหลวง” ก็ไม่มีชาวบ้านคนใดกล้าที่จะซักถามต่อหรือขัดขวางการปฏิบัติงาน เพราะกลัวจะมีผลความผิดทำให้ข้อมูลที่แท้จริงของโครงการสำรวจแหล่งแร่ถูกปกปิดเรื่อยมาโดยตลอด

จนกระทั่งในปี 2536 ซึ่งถือเป็นช่วงที่สองของการลงพื้นที่สำรวจหาแหล่งแร่ โดยบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติแคนาดา บริษัทฯ ผู้ได้รับสัมปทานโครงการจากกรมทรัพยากรธรณี ได้เริ่มส่งทีมงานสำรวจลงพื้นที่โครงการ และเร่งศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการอย่างต่อเนื่อง จนเข้าสู่ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2539 จึงได้แบ่งพื้นที่สำรวจแหล่งแร่ออกเป็นสองส่วน คือ “แหล่งอุดรใต้” กับ “แหล่งอุดรเหนือ” จากคำบอกเล่าของพินิตยา อายุ 31 ปี ชาวบ้านโคกสมบูรณ์คนหนึ่งได้เล่าย้อนถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า

“ทีมงานของบริษัทมีทั้งฝรั่ง ทั้งคนไทยมากับเจ้าหน้าที่ของหลวงหลายคน อ้างว่า หลวงให้มาสำรวจหาบ่อน้ำมันต่อไปลิ้มมีความเจริญเข้ามาในหมู่บ้านหลายอย่า เขาก็ได้คิดว่ามันลิ้มผลกระทบหรือปมึ พี่นบได้บอก แต่คิดว่าเฮลสิเป็นเจ้าของบ่อน้ำมันแล้ว ลีได้ขายที่นา แพงๆ ลีรวยแล้ว ช่วงบริษัทเข้าชุดก็ชุดเหม็ดมื่อ ทั้งกลางเวน กลางคิน เสียงเครื่องเจาะนี่ดังหนวกหูไปเหม็ดบ้าน แต่ไต่บ้านหลายคนก็ให้เขาเจาะ เจาะแล้วเขาก็ให้เงินหลุมละ 3,000 บาท ขึ้นไผไวยวายเสียงดังแน่ หัวหมอนนั้นก็ลีเรียกร้องเอาค่า เปิดหนวกหู จัวหนวกหู ค่ำรถเจาะเหยียบคันถนาขาดนำ เขาก็ให้เงินตีหมอีก บางคนได้เงินเป็นหมื่นก็มี แต่ก็มิไต่บ้านหลายคนย่านว่าเป็นหลวงมาเฮ็ด

ย่านเพิ่นจับ บักล้าขัดขวาง เลยให้เพิ่นเจาะโดยบ่เรียกร้องค่าเสียหายก็มีคือกัน พอเพิ่นเจาะเสร็จ แล้วเพิ่นก็ลีเอาปูนเทปิดปากหลุมไว้แล้วก็พากันกลับไป ยังแต่เศษน้ำมันเครื่อง เศษปูน บโตนพอ เพิ่นกลับไปแล้วน้ำเกลือมันก็ไหลออกมาจากหลุมที่เพิ่นเจาะหลุมมองใกล้กับหลุมก็สิดายหมดเลย อยู่วัดบ้านวังซอนใหญ่หม่องเพิ่นเอาดินอยู่หลุมเจาะสำรวจไปทิ่มไว้ใกล้กับสระน้ำก็คือกัน หลุมมองเลาะกองขี้ดินมันก็ตายแล้วก็สับเกิด น้ำก็เน่า หลังคาศาลาวัดขึ้นสนิมผุพังหมด ระฆังโบราณใบใหญ่ ๆ ห้อยอยู่หอก็แตกจนใช้งานบ่ได้” (ทีมงานของบริษัทมีทั้งฝรั่ง ทั้งคนไทยมากับเจ้าหน้าที่ของทางราชการหลายคน อ้างว่า ราชการให้มาสำรวจหาบ่อน้ำมันต่อไปจะมีความเจริญเข้ามาในหมู่บ้านอีกหลายอย่าง เราก็ไม่ได้คิดว่ามันจะมีผลกระทบหรือไม่มี พวกเขาไม่ได้บอก แต่คิดว่าเราจะเป็นเจ้าของบ่อน้ำมันกันแล้ว จะได้ขายที่นา แพง ๆ จะรวยแล้ว ช่วงบริษัทเข้ชุดก็ชุดทั้งกลางทั้งกลางคืน เสียงเครื่องเจาะนี่ดังหนวกหูไปหมดบ้าน แต่ชาวบ้านหลายคนก็ให้พวกเขาเจาะเจาะแล้วพวกเขาก็จะให้เงินหลุมละ 3,000 บาท ถ้าใครไวยวายเสียงดัง หัวหมอหน่อยก็จะเรียกร้องเอาค่า เปิดหนวกหู วัวหนวกหู ค่ารถเจาะเหยียบคันแทนชาดด้วย เขาก็จะให้เงินเพิ่มอีก บางคนได้เงินเป็นหมื่นก็มี แต่ก็มีชาวบ้านหลายคนกลัวว่าเป็นงานของทางราชการ กลัวถูกจับจับเลยไม่กล้าขัดขวาง เลยให้พวกเขาเจาะโดยไม่เรียกร้องค่าเสียหายก็มีเหมือนกัน พอพวกเขาเจาะเสร็จแล้ว พวกเขาก็จะเอาปูนมาเทปิดปากหลุมเอาไว้แล้วก็หนีไป เหลือไว้แต่เศษน้ำมันเครื่อง เศษปูน ไม่นานนักพอพวกเขากลับไปแล้วน้ำเกลือมันก็ไหลออกมาจากหลุมที่พวกเขาเจาะ หลุมบริเวณใกล้กับหลุมก็จะตายหมดเลย อยู่วัดบ้านวังซอนใหญ่ที่พวกเขาเอาดินอยู่หลุมเจาะสำรวจไป ทิ่มไว้ใกล้กับสระน้ำก็เหมือนกัน ตรงบริเวณกองดินหลุมมันก็ตาย น้ำก็เน่า หลังคาศาลาวัดขึ้นสนิมผุพังหมด ระฆังโบราณใบใหญ่ ๆ ห้อยอยู่หอก็แตกจนใช้งานไม่ได้)

อย่างไรก็ตาม ขณะที่การขุดเจาะได้ดำเนินไปเรื่อย ๆ กลับไม่ปรากฏว่ามีหน่วยงานของรัฐ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการเข้ามาชี้แจงการดำเนินการ หรือให้ข้อมูลที่จริงแก่ชาวบ้าน เหมือนเช่นครั้งที่เจ้าหน้าที่ของกรมทรัพยากรธรณีได้เข้ามาสำรวจเมื่อปี 2516 แต่อย่างไร มีแต่เพียงกระแสน้ำไหลออกมาจาก ต.หนองไผ่ เกี่ยวกับการเข้ามาของนายหน้าค่าที่ดินในตัวเมืองอุดร เพื่อจะกว้านซื้อที่ดินบริเวณบ้านหนองตะไคร้ บ้านหนองนาแปลงเดียว ต.หนองไผ่ จำนวนมากในราคาที่สูงกว่าราคาประเมินและมีแผนที่จะซื้อที่ดินอีกหลายหมู่บ้านในหลายตำบล ของกิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม ดังที่แม่จันที่ ชาวบ้านหนองตะไคร้ ตำบลหนองไผ่ ได้แล้วว่า

“ตอนนายหน้าลีมาซื้อที่ดินในหมู่บ้านแม่ ผู้มีอิทธิพลคนหนึ่งหมู่บ้านมาบอกกับชาวบ้านว่า เขาลีมาซื้อนาเขาไปเฮ็ดหมู่บ้านจัดสรร พอเขามาบอกว่าลีซื้อราคาแพงเลยพากันขายให้เขา ตอนขายบ่ฮู้ดอกว่าเขาลีลอกซื้อไปเฮ็ดโรงงานเหมืองแร่โปแตช ที่เฮ็ดให้บ้านเขาได้รับผลกระทบดอก ขึ้นแม่ฮู้แม่ลีบ่ขายให้หัวมันเด็ดขาด”(ตอนนายหน้าจะมาซื้อที่ดินในหมู่บ้านของแม่ ผู้มีอิทธิพลคนหนึ่งหมู่บ้านได้มาบอกกับชาวบ้านว่า เขาจะมาซื้อที่นาเราไปสร้างหมู่บ้านจัดสรร พอเขามาบอกว่าซื้อที่นาในราคาแพงพวกแม่เลยพากันขายให้เขา ตอนขายไม่รู้รอกว่า

เขาจะหลอกซื้อไปสร้างโรงงานเหมืองแร่ ที่จะทำให้บ้านเราได้รับผลกระทบหาก ถ้าแม่รู้แม่จะไม่ขายให้มันเด็ดขาด)

พอเข้าสู่ช่วงปลายปี 2541 บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติแคนาดา จึงได้เปิดตัวโครงการขึ้นอย่างเป็นทางการและรุกรานประชาสัมพันธ์โครงการในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเน้นหนักไปที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและเจ้าพนักงานของส่วนราชการในพื้นที่ และหมู่บ้านไม่กี่แห่งในตำบลหนองไผ่ ด้วยการจัดงานเลี้ยงโต๊ะจีน ล้มวัวล้มควาย และจ้างหมอลำมาให้ความบันเทิงแก่ชาวบ้าน จัดซื้อเครื่องคอมพิวเตอร์มามอบให้แก่โรงเรียนบ้านหนองตะไคร้ และบ้านห้วยไผ่ ด้านการให้ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ทางบริษัทได้นำมาชี้แจงนั้น ก็มักจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับผลประโยชน์จากการดำเนินโครงการ และความน่าเชื่อถือของเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการทำเหมืองใต้ดินเป็นหลัก ส่วนในพื้นที่ของตำบลอื่นบริษัทเองได้มีความพยายามจะเข้ามาประชาสัมพันธ์ที่หมู่บ้านโคกสมบุรณ์ ต.ห้วยสามพาด อยู่ครั้งหนึ่งเช่นกัน จากคำบอกเล่าของพ่อประสบ อายุ 53 ปีประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ เกี่ยวกับการเข้ามาประชาสัมพันธ์ข้อมูลของบริษัทเจ้าของโครงการเหมืองแร่โพแทช ซึ่งในขณะนั้นเขามีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านโคกสมบุรณ์ หมู่ 3 ต.ห้วยสามพาด ว่า

“พอเขาเข้ามา เขาก็เลยมีการนัดพ่อให้บอกชาวบ้าน เขาสิมาเว้าชี้แจงประชุมชาวบ้านอยู่วัด เขาก็เอาพวกโมเดลแผนผังเหมืองแร่มาให้คนเบิ่ง แล้วก็มีการเอาโฆษณาแบบโฆษณาสิ่งของทั่วไปว่ามันสิเกิดแรงงาน สิเกิดรายได้แบบนั้นแบบนี้ แต่ในความคิดของพ่อตอนนั้นมันสิดีสิบ่ดีเฮาอยู่ ชั้นบริษัทซิมาเฮ็ดแบบนี้ก็เลยบอกให้เขากลับไปก่อนอย่างฟุ้งมาเว้า เพราะว่าชาวบ้านบ่มีความรู้เรื่องนี้ ผมเป็นผู้นำก็บ่มีความรู้คือกัน จู้ๆเอาโมเดลแผนผังของเหมืองมาให้เบิ่งเลยนี้มันบ่เหมาะสม ทางทีมงานบริษัทเว้าแบบบ่พอใจหาว่าบ่ให้ความร่วมมือ พ่อเลยให้วัยรุ่นในหมู่บ้านก่อกวจนต้องล้มเลิกเวที พวกบริษัทเลยเก็บของกลับไปบ่สามารถเว้าต่อได้” (พอพวกเขาเข้ามาพวกเขาก็เลยนัดพ่อให้บอกชาวบ้าน เขาจะมาชี้แจงประชุมชาวบ้านที่วัด พวกเขาก็เอาพวกโมเดลแผนผังเหมืองแร่มาให้ชาวบ้านดู แล้วก็มีการพูดโฆษณาแบบโฆษณาสิ่งของทั่วไปว่ามันจะเกิดแรงงาน จะเกิดรายได้แบบนั้นแบบนี้ แต่ในความคิดของพ่อตอนนั้นมันจะดีไม่ดีเราไม่รู้ ถ้าบริษัทจะมาทำแบบนี้ พ่อก็เลยบอกให้พวกเขากลับไปก่อนอย่างฟุ้งมาพูด เพราะว่าชาวบ้านบ่มีความรู้เรื่องนี้ ผมเป็นผู้นำก็บ่มีความรู้เหมือนกัน จู้ๆเอาโมเดลแผนผังของเหมืองมาให้ดูเลยนี้มันบ่เหมาะสม ทางทีมงานบริษัทก็เลยพูดกับพ่อแบบไม่พอใจหาว่าบ่ให้ความร่วมมือ พ่อเลยให้วัยรุ่นในหมู่บ้านก่อกวจนการประชุมต้องล้มเลิกไป พวกบริษัทเลยเก็บของกลับไปบ่สามารถพูดต่อได้)

ต่อมาในช่วงวันเข้าพรรษา เดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2544 กลุ่มนักพัฒนาเอกชน จึงได้เริ่มเข้ามาให้ข้อมูลกับชาวบ้านในพื้นที่อย่างเป็นทางการ และจัดเวทีประชุมหมู่บ้านขึ้นที่วัดแจ้งธรรมรังษี บ้านโคกสมบุรณ์ ตำบลห้วยสามพาด กิ่งอำเภอบึงสามพัน จังหวัดตาก เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการกับผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำชุมชน นักการเมืองท้องถิ่นและชาวบ้านที่ร่วมทำบุญและเตรียมตัวจำศีลในวันนั้น ซึ่งมาจากหลายหมู่บ้านในละแวกบ้านโคกสมบุรณ์ เช่น บ้านนิคม บ้านอิทัย

บ้านวังขอนใหญ่ ฯลฯ ข้อมูลที่นักพัฒนาเอกชนได้นำเสนอให้แก่ชาวบ้านหลักๆ นั้น ล้วนเป็นชุดข้อมูลที่ชาวบ้านไม่เคยได้รับรู้จากทางบริษัทต่างชาติและเจ้าหน้าที่ของรัฐมาก่อน ดังมีเนื้อหาเกี่ยวกับการให้ข้อมูลของนักพัฒนาเอกชนแก่ชาวบ้านในวันนั้น ดังนี้

... พี่น้อง ตอนนี้บ้านของเรา กำลังจะมีโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ ก็คือโครงการเหมืองแร่โปแตช อุดรธานี ของประเทศแคนาดา เขาจะเข้ามาขุดอุโมงค์ใต้ดินในประเทศเราเป็นระยะเวลา 22 ปี โปแตชก็คือเกลือของเราที่เราบริโภคในครัวเรือน แต่เค็มกว่าถึง 1,000 เท่า รสชาติจะออกขมๆ หน่อย วิธีการขุดเจาะเขาจะขุดอุโมงค์ลงไปใต้ดินลึก 250-300 เมตร ความกว้างของอุโมงค์ 4-5 เมตร ขนาดรถวิ่งสวนกันได้ เขาจะทำการขุดเป็นห้องเป็นห้อง เหมือนบ้านเรา แล้วเอาเกลือ เอาโปแตชออกไป แล้วเหลือไว้ดินเหนียวเป็นเสา ค้ำแผ่นดิน ใต้อุโมงค์จะมีห้องสำหรับเก็บเชื้อเพลิง ห้องพักคนงาน และมีรถลำเลียงแร่ขึ้นไปแต่งข้างบน เวลาแต่งแร่เขาจะบดแร่ให้มีขนาดเล็ก แล้วเอาแร่ไปละลายน้ำโดยเติมสารเคมีเพื่อแยกแร่ แล้วเอาน้ำไปอบแร่ ในการผลิตแต่ละวันจะได้โปแตช 2,000 ตันต่อวัน สำหรับเกลือมีปริมาณ 5,000 ตันต่อวัน กากเกลือก็จะกองไว้บนลานกองเกลือที่จะสูง 40 เมตร ประมาณตึก 10 ชั้น ไม่มีอะไรคลุม พอฝนตกลงมา เกิดพายุฝุ่นเกลือก็จะกระจายบนอากาศ น้ำเกลือก็จะไหลลงสู่พื้นที่ทางการเกษตร แม่น้ำ ฝุ่นเกลือที่เค็มก็จะตกลงบนหลังคา หลังคาที่ผุกร่อน เครื่องใช้ต่างๆ รถที่เป็นโลหะต่างๆ ก็จะทำให้เกิดสนิมและเสียหาย เหมือนนิคมอุตสาหกรรมต้องเปลี่ยนสังกะสีทุกปี น้ำดื่มก็ต้องซื้อกิน เพราะกินไม่ได้ ที่บริษัทอ้างว่าจะได้ใช้ปุ๋ยราคาถูกจริงหรือไม่ ในเมื่อเราผลิตโปแตชส่งออกไปต่างประเทศ ไม่ได้นำปุ๋ยมาผลิตในประเทศ แล้วปุ๋ยโปแตชที่นำเข้ามาจะราคาถูกได้อย่างไร ในเรื่องของกฎหมายแร่ที่ออกก็ลิดรอนสิทธิของชุมชน เราจะมีสิทธิแค่ 50 เมตรลงไปใต้ผิวดิน กฎหมายเก่าไม่มีกำหนดไว้ สิทธิของเรามีเท่าไรก็ได้บนฟ้าและใต้พื้นดิน ตอนนี้เขาจำกัดสิทธิเราให้เหลือ 50 เมตร เกินกว่านั้นเขาก็ทำสัมปทานให้บริษัทจะขุดได้บ้านใครก็ได้ ไม่ต้องบอกให้ทราบ พวกเราจะยอมหรือไม่ หรือจะต่อสู้เพื่อปกป้องวิถีชีวิตของพวกเรา พี่น้องจะสู้ไหม ... (บันทึกการประชุมการให้ข้อมูลแก่ชาวบ้านโครงการเหมืองแร่โปแตช อุดรธานี วันที่ 28 ตุลาคม 2545 ณ ศาลาวัฒนธรรมวังชัย บ้านโนนสมบูรณ์ อ่างหินใน นัฐวุฒิ สิงห์กุล, 2550)

การประชุมวันนั้นชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้นำชุมชนต่างหวั่นเกรงที่จะซักถามข้อมูลจากนักพัฒนาเอกชนในเรื่องผลกระทบที่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของพวกตนหลายเรื่อง เช่น “บ้านจะทรุดบ” “น้ำจะกินได้บ” “สีเฮ็ดนาได้บ” “ชั้นดินมันล่มแล้วจะพากันไปอยู่ไส” เป็นต้น อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังแบ่งรับแบ่งสู้ที่จะเชื่อข้อมูลที่นักพัฒนาเอกชนนำมาบอกเล่าอยู่ และเกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับที่มาที่ไปของนักพัฒนาเอกชนไปต่างๆ นาๆ จากคำบอกเล่าของแม่พิกุลเงิน อายุ 46 ปีชาวบ้านโคกสมบูรณ์เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวว่า

“ตอนหัวหน้าเข้ามาให้ข้อมูลใหม่ๆ แม่ยังเฮ็ดงานอยู่ต่างจังหวัด แต่ช่วงนั้นกลับมาเยี่ยมบ้านพอดีที่บ้านก็มีไผ่เชื้อเฟิ่นดอก ไทบ้านพากันชาวว่าหัวหน้าแต่งตัวคือขอทาน คือใจริมาลักของวัด ไทบ้านเลยบอกกันว่าอย่าไปเชื่อเฟิ่น บ่ต้องไปฟังเฟิ่น” (ตอนหัวหน้าเข้ามาให้ข้อมูล

ใหม่ ๆ แม้ยังทำงานอยู่ต่างจังหวัด แต่ช่วงนั้นกลับมาเยี่ยมบ้านพอติชาวบ้านก็ไม่มีใครเชื่อพวกเขาหรอก ชาวบ้านลือกันว่าหัวหน้าแต่งตัวเหมือนขอทาน เหมือนโจร จะมาขโมยของวัด ชาวบ้านเลยบอกกันว่าอย่าไปเชื่อหัวหน้า ไม่ต้องไปฟังเขา)

เช่นเดียวกับคำบอกเล่าของพ่อสมบัติ อายุ 56 ปีชาวบ้านนิคม ที่เล่าว่า

“แรก ๆ ที่หัวหน้าเข้ามาให้ข้อมูลก็ยังไม่ไว้วางใจปานใด บ่ฮู้ว่าเพิ่นเป็นไผมาแต่ไส หนองเครา รุ่งรัง บ่หน้าเชื่อถือ ย่านเพิ่นมาตัวเฮา แต่พอเพิ่นลงมาให้ข้อมูลหลายเทื่อเข้าก็เลยลองวิเคราะห์ ข้อมูลด้วยตัวเองเบิ่งว่า ขนาดเฮาชุดฮู้ฮู้ปุ่ แล้วเอาดินถมคิ่นใส่หลุม หลุมมันยังบ่เต็มคือเก่าเลย ขึ้นมีการชุดเจาะเอาแร่ใต้ดินบ้านเฮาขึ้นมาอีหลี บ้านเฮาคือสิหล่มคือฮู้ฮู้แท้ เลยเริ่มเชื่อในข้อมูล ผลกระทบที่หัวหน้ามาว่าให้ฟัง” (แรก ๆ ที่หัวหน้าเข้ามาให้ข้อมูลก็ยังไม่ไว้วางใจมากนัก ไม่รู้ว่า หัวหน้าเป็นใครมาจากไหน หนองเครารุ่งรัง ไม่หน้าเชื่อถือ กลัวหัวหน้ามาหลอกเรา แต่พอ หัวหน้าลงมาให้ข้อมูลหลายครั้ง พอก็เลยลองวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตัวเองดูว่า ขนาดเราชุดปุ่ แล้ว เอาดินถมกลับคิ่นใส่หลุม หลุมมันยังไม่เต็มเหมือนเดิมเลย ถ้ามีการชุดเจาะเอาแร่ใต้ดินบ้านเรา ขึ้นมาจริง ๆ บ้านเราน่าที่จะยุบเหมือนรูปปั้น พ่อเลยเริ่มเชื่อในข้อมูลผลกระทบที่หัวหน้ามาพูดให้ ฟัง)

จากนั้นได้ผู้นำชุมชนและสมาชิก อบต. ของบ้านโคกสมบูรณ์และบ้านนิคม สองคนคือพ่อ ประสบ ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ (ขณะนั้นเป็นผู้ใหญ่บ้านโคกสมบูรณ์ หมู่ที่ 3) และแม่มานี รอง ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ (ขณะนั้นเป็นสมาชิก อบต. ห้วยสามพาด) ได้เป็นแกนหลักในการระดม เครือข่ายผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่นในหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขต ต. ห้วยสามพาด กิ่งอ. ประจักษ์ศิลปาคม เพื่อคัดค้านและติดตามตรวจสอบโครงการเหมืองแร่โพแทช จ.อุดรธานี (ขณะนั้นยังไม่ได้ตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นอย่างเป็นทางการ) โดยมีนักพัฒนาเอกชนคอยเป็นที่ปรึกษา ให้คำปรึกษา และออกเคลื่อนไหวยื่นหนังสือประท้วงต่อหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ไปพร้อมกับการพัฒนาองค์การการเคลื่อนไหวให้มีความเข้มแข็งขึ้นโดยการออกไป “หาหมู่” “หาพวก” เยี่ยมเยือนบอกเล่าข้อมูลผลกระทบโครงการแก่ชาวบ้านในอีกหลายหมู่บ้าน และหลาย ตำบลของพื้นที่ที่อาจจะได้รับผลกระทบจากโครงการให้รับรู้ข้อมูลกันอย่างทั่วถึง และสร้างแกนนำ ในหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อเป็นแกนหลักในการขยายเครือข่าย ตลอดจนสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันออกไปเรื่อย ๆ จากคำบอกเล่าของพินิตยา ถึงบรรยากาศของการออกแสวงหาแนวร่วม ในช่วงนั้นว่า

“ตอนนั้นคนยังบ่ได้รวมกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ เฮาจะออกไปหาหมู่หาพวกโดยมีการตั้งแกน นำชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านละ คนสองคน เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักในการพาชาวบ้านออกไป ขยายเครือข่าย ผู้ใดมีฝีมือ มีคนฮู้จักอยู่ไส กะให้ไปบอกข่าวกัน ชวนกันมาเข้ากลุ่มนำกัน กะ ออกไปถามว่า บ้านเจ้าเคยได้ยินข่าวเกี่ยวกับโครงการบ่ มีจั่งซี่จั่งชั้นคือบ้านช้อยบ่ มีไผเข้ามาว่า หยับบ่ มาว่าอีหยันแน่ พวกกันออกไปเที่ยงกลางเวณกลางคือ พอกกลางคิ่นหัวหน้าเพิ่นกะสิพากันไป จัดประชุมหมู่บ้านให้ข้อมูลชาวบ้าน เฮ็ดจั่งซี่สู้มือโดนเดิบกว่าสิตั้งกลุ่มได้” (ตอนนั้นคนยังไม่ได้

รวมกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ฯ เราก็ออกไปหาแนวร่วมโดยมีการตั้งแกนนำชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านละ คนสองคน เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักในการพาชาวบ้านออกไปขยายเครือข่าย ใครมีพี่มีน้อง มีคนรู้จักอยู่ไหน ก็ให้ไปบอกข่าวกัน ชวนกันมาเข้ากลุ่มด้วยกัน ก็ออกไปถามว่า บ้านคุณเคยได้ยินข่าวเกี่ยวกับโครงการไหม มีอย่างนั้นอย่างนี้เหมือนบ้านฉันไหม มีใครเข้ามาพูดอะไรไหม มาพูดอะไรบ้าง พวกกันออกไปทั้งกลางวันกลางคืน พอกลางคืนหัวหนาก็จะพาไปจัดประชุมหมู่บ้าน ให้ข้อมูลชาวบ้าน ทำอย่างนี้ทุกวันกว่าจะตั้งกลุ่มได้)

เช่นเดียวกับพ่อประสพ แกนนำชาวบ้านโคกสมบุรณ์ ผู้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการออกไปขยายฐานมวลชนในขณะนั้น ได้เล่าย้อนถึงบรรยากาศในช่วงนั้น ว่า

“ตอนแรก ๆ นี้พวกเขาทำงานหนักมาก ต้องออกไปตลอด พ่อแทบได้กลับบ้านเลย เพื่อจะได้ระดมคน หาแกนนำแต่ละบ้าน เพราะไต่บ้านเขาอยู่จัก NGO อยู่จักแต่ชุมพ่อ เขาเลยต้องออกไปนำชาวบ้านเขาเชื่อถือพวกพ่อเต๊ะ ฮู้ว่าเป็นผู้ใหญ่บ้าน ฮู้จักว่าเป็นลูกผู้นั้นผู้นี้ ญาติพี่น้องผู้นั้นผู้นี้ ชื่นลิให้แต่ NGO ไปไต่บ้านเขาให้ความร่วมมือ” (ตอนแรก ๆ พวกเราทำงานหนักมาก ต้องออกไปตลอด พ่อแทบไม่ได้กลับบ้านเลย เพื่อจะได้ระดมคน หาแกนนำแต่ละหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านเขาไม่รู้จัก NGO อยู่จักแต่พวกพ่อ เราเลยต้องออกไปด้วย ชาวบ้านเขาเชื่อถือพวกพ่อนะ รู้ว่าเป็นผู้ใหญ่บ้าน รู้จักว่าเป็นลูกคนนั้นคนนี้ ญาติพี่น้องของคนนั้นคนนี้ ถ้าจะให้แต่ NGO ไป ชาวบ้านเขาจะไม่ให้ความร่วมมือ)

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านกับกลุ่มนักพัฒนาเอกชนได้ดำเนินไปในลักษณะนี้อยู่หลายเดือน จากห้าเป็นสิบหมู่บ้าน จากสองเป็นสาม สามเป็นสี่ตำบล จนกระทั่งสามารถสร้างแกนนำชาวบ้านและขยายแนวร่วมชาวบ้านได้ในหลายตำบล และรวมกันจัดตั้งเป็น “กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี” อย่างเป็นทางการในวันที่ 17 มกราคม 2545 พร้อมกับการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานีมาอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน

3. ภาพรวมความขัดแย้งในชุมชนพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทช

ความขัดแย้งในชุมชนได้เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงหลังจากที่ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลมากขึ้นเกี่ยวกับโครงการ และผลกระทบของโครงการจากกลุ่มนักพัฒนาเอกชนที่เข้ามาให้ข้อมูลกับชุมชนในพื้นที่ และระดมชาวบ้านกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการจัดตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีขึ้นมาแล้ว ซึ่งในช่วงก่อนหน้านั้นสถานการณ์ในพื้นที่ยังเป็นปกติอยู่ ก็เพราะว่ามีแค่เพียงบริษัทเหมืองแร่โพแทชแคนาดา เพียงฝ่ายเดียวที่รุกรานด้านประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจกับชุมชนในพื้นที่โครงการ อีกทั้งยังจำกัดพื้นที่การให้ข้อมูลอยู่เฉพาะบริเวณชุมชนที่บริษัทฯ จะตั้งเป็นโรงงานแต่งและแยกแร่เป็นหลัก ข้อมูลต่าง ๆ จึงมีชาวบ้านรับรู้เพียงวงแคบ ๆ และเป็นข้อมูลด้านดีเพียงเดียวของบริษัทฯ แต่พอบริษัทฯ เริ่มรู้ว่ามียุทธศาสตร์นักพัฒนาเอกชนเข้ามาเคลื่อนไหวให้ข้อมูลอีกชุดหนึ่งในพื้นที่ แผนการเดิมของบริษัทฯ ที่จะทำให้เรื่องกระบวนการก่อสร้างโครงการเป็นเรื่องนิ่งเงียบ ลับหูลับตาชาวบ้านในพื้นที่ จึงปรับเปลี่ยนมาสู่การเปิดสงครามแย่งชิงพื้นที่ทาง

การเมืองแทน โดยการรุกรานมวลชนในพื้นที่ให้มีความเข้มข้นมากขึ้น ด้วยการใช้วิธีการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลด้านดีของโครงการให้กว้างขวางมากขึ้น การใช้วิธีลอบบี้ผู้นำชุมชน นักการเมืองท้องถิ่นและข้าราชการระดับปฏิบัติการในพื้นที่ การดึงชาวบ้านเข้าทำงานกับฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ของบริษัท การให้ค่าตอบแทนกับชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมกับบริษัทฯ การสร้างภาพลักษณ์ที่น่าเชื่อถือและเป็นมิตรกับชุมชนในหลายรูปแบบ เช่น การนำหน่วยรพพยาบาลเคลื่อนเข้าไปให้บริการชาวบ้านในพื้นที่ การบริจาคเงินสนับสนุนสร้างสิ่งปลูกสร้างให้แก่วัดในหลายหมู่บ้าน การมอบทุนการศึกษา อุปกรณ์ทางการศึกษา และเครื่องกีฬาให้แก่โรงเรียนต่างๆ การจัดหาเครื่องนุ่งห่มที่มีสัญลักษณ์ของบริษัทให้แก่ชาวบ้าน ตลอดจนการระดมมวลชนชาวบ้านจัดตั้งเป็นกลุ่มสนับสนุนโครงการ เพื่อเคลื่อนไหวตอบโต้กลุ่มอนุรักษ์ในลักษณะ “มือบชนมือบ” ในหลากหลายรูปแบบ

จากการเคลื่อนไหวของทุนข้ามชาติในพื้นที่ข้างต้น กอปรกับการปฏิบัติของรัฐทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการในพื้นที่ที่ไม่เคารพสิทธิของชาวบ้าน ขาดกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมกันกับชาวบ้านเกี่ยวกับโครงการอย่างรอบด้าน ปฏิเสธการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการตัดสินใจเชิงเนื้อหาและมุ่งแต่เพียงสนองตอบต่อการดำเนินโครงการของบริษัทเจ้าของโครงการเป็นหลักใหญ่ ส่วนผสมต่างๆ ดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดจุดแตกหักที่ทำให้ชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ที่อาจจะได้รับผลกระทบจากโครงการเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในชุมชนอย่างรุนแรง ชาวบ้านแบ่งออกเป็นสองฝักสองฝ่ายอย่างชัดเจน ทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับโครงการ ความขัดแย้งที่ดูผิวเผินว่าจะจะเป็นเพียงปรากฏการณ์ความขัดแย้ง กลับลุกลามบานปลายฝังลึกเข้าไปถึงระดับวิถีคิดของชาวบ้านแต่ละฝ่ายจนแบบแผนความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนที่เคยถือปฏิบัติร่วมกันมาต้องเปลี่ยนแปลงไป และลดทอนความเข้มแข็งของชุมชนลงเป็นอย่างมาก

จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยในพื้นที่ด้วยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ทำให้พบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนต่างๆ ได้ทำให้แบบแผนความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งสามารถพิจารณาภาพความเปลี่ยนแปลงได้ในหลายระดับ ทั้งความเปลี่ยนแปลงในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน เช่น

ความขัดแย้งในระดับครัวเรือน ความขัดแย้งได้เข้ากัดกร่อนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นพื้นฐานที่เกาะเกี่ยวชาวบ้านให้มีความรักใคร่ปรองดองกันมาตลอด ซึ่งในหลายครอบครัว สมาชิกได้มีปากเสียงกัน สามัญภรรยาที่เคยรักใคร่กันต้องทะเลาะกันอย่างรุนแรง ในบางครอบครัวถึงกับต้องหย่าร้างกันไป ญาติพี่น้องที่เคยเคารพนับถือกัน ไปมาหาสู่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีอะไรก็เอามาแบ่งปันกันอยู่ตลอด ต้องกลายมาเป็นศัตรูต่อกัน ตัดพ้อตัดน้องกันไปแบบไม่มีเชื้อใย ดังในกรณีของน้าตาบ อายุ 42 ปีชาวบ้านนิคมที่ได้เล่าเกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในครอบครัวแก่ผู้วิจัยฟังว่า

“เขาเคยมีที่มันอยู่บ้านหนองตะไคร้ แต่ก็ไปมาหาสู่กันตลอด ไปเล่น ไปกินบุญอยู่ฮั่นพอทางฟุ่ไปเข้ากับบริษัท เขาก็เลยเขาไปหา ตัดพ้อตัดน้องกันไปเลย เพราะเขาถือว่าเป็นคนเห็น

แก่เงิน บ่ฮักแม่กระทั่งแผ่นดินเกิด” (เราเคยมีพี่น้องอยู่บ้านหนองตะไคร้ เมื่อก่อนเคยไปมาหาสู่กันตลอด ไปเที่ยวเล่น ไปงานบุญ พอทางโนนไปสนับสนุนบริษัทฯ เราก็เลยเลิกไปหา ตัดพืดตัดน้องกันไปเลย เพราะเราถือว่าเป็นคนเห็นแก่เงิน ไม่รักแม่กระทั่งแผ่นดินเกิด)

เช่นเดียวกับคำบอกเล่าของพ่อทอง อายุ 53 ปีชาวบ้านหนองลมพกที่ได้ถ่ายทอดความขัดแย้งในครอบครัวของแกให้ผู้วิจัยฟังว่า

“ในครอบครัวพอนี้ส่วนใหญ่ก็ลี้ยงฮักแพงกันดี เพราะมีความคิดคือกัน แต่กะมีน้องชายอยู่ผู้หนึ่งที่มันคิดบ่คือพี่น้องผู้อื่น มันไปสนับสนุนบริษัท พี่น้องบอกให้หยุดเฮ็ด เว้าข้อมูลผลกระทบให้ฟังก็บ่เชื่อ จนได้เถียงกันรุนแรงหลายเทื่อ พ่อเลยเซาเว้าน่า ตัดพืดตัดน้องกับมันไปเลย” (ในครอบครัวพอนั้นส่วนใหญ่ก็ยังรักกันดี เพราะมีความคิดเหมือนกัน แต่ก็มีน้องชายอยู่คนหนึ่งที่มีมันคิดไม่เหมือนพี่น้องคนอื่น มันไปสนับสนุนบริษัท พี่น้องบอกให้หยุดทำ พูดให้ข้อมูลผลกระทบให้ฟังก็บ่เชื่อ จนได้เถียงกันรุนแรงหลายครั้ง พ่อเลยเลิกพูดด้วย ตัดพืดตัดน้องกับมันไปเลย)

ในชุมชนใหญ่ ๆ อย่างหมู่บ้านโคกสมบูรณ์ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีความขัดแย้งในชุมชนสูงแห่งหนึ่ง ยังพบว่าในบางครอบครัว มีความขัดแย้งจนถึงขั้นมีการ “ประกาศไม่เผาศีกัน” เลยทีเดียว อีกทั้งความขัดแย้งในโคกสมบูรณ์ยังสะท้อนให้เห็นผ่านทางการเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์ในการจัดลักษณะของพื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งแต่เดิมอาณาเขตบ้านของชาวบ้านที่เป็นเครือญาติที่สนิทกันมักจะไม่มีกรรมสิทธิ์กันไว้ อันเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของเครือญาติ แต่เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น บ้านญาติพี่น้องที่ติดกันและมีความขัดแย้งกันทางความคิดก็พากันนำรั้วมาล้อมเพื่อลากเส้นแบ่งพื้นที่ของบ้านทั้งสองหลังออกจากกันอย่างเด็ดขาด

ความขัดแย้งในระดับชุมชน อาจกล่าวได้ว่า ผลกระทบจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ได้มีความผิดแผกไปจากผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวของชาวบ้านสักเท่าใดนัก เพียงแต่ระดับของความรุนแรงได้ขยายวงเข้ากัดเซาะความเป็นชุมชน สิ่งที่เคยกระตุ้นให้เกิดการเชื่อมร้อยสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาอย่างยาวนาน ไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดแบบแผนความสัมพันธ์ และเกิดกลุ่มความร่วมมืออย่างที่เคยเป็นมาได้ เช่น โดยปกติก่อนที่ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นชาวบ้านที่อยู่บ้านใกล้เคียงกันก็มักที่จะแบ่งปันอาหารการกินให้แก่กัน พี่ผักรสวนครัวบ้านนี้ขาด บ้านโนนมีชาวบ้านก็จะมาขอแบ่งกันไปใช้ได้ แต่พอเกิดความขัดแย้งขึ้นอะไรก็ไม่อยากหยิบยื่นให้แก่กัน เพื่อนบ้านมิตรสหายที่เคยชักชวนกันออกไปหาปูหาปลาก็เลิกไปด้วยกัน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ตอนเช้าจะเดินไปวัดทำบุญพร้อมกันเป็นประจำก็แยกทางกันเดินถนนคนละสาย อีกทั้งยังมีการนิทาว่าร้าย พูดจาเสียดสี ประชดประชันกันไปมาอยู่ตลอดเวลา ดังจากคำบอกเล่าของชาวบ้านโคกสมบูรณ์คนหนึ่งที่ว่า

“เคยเดินผ่านบ้านพวกบริษัทแล้วถูกพูดประชดประชันใส่ โดยทำที่หันหน้าไปทางหลานตัวเองแล้วก็พูดว่า ไ้พวกรับเงินมาประท้วงบ้าง ไ้พวกถ่วงความเจริญบ้าง พอได้ยินอย่างนั้นก็มีอารมณ์โมโห และด่าตอบโต้กลับไปทันที”

ความขัดแย้งยังทำให้ชาวบ้านกีดกันฝ่ายตรงข้ามไม่ให้เข้าร่วมในงานบุญงานกุศลที่แต่ละฝ่ายจัดขึ้นอย่างเด็ดขาด โดยการ “ไม่บอกบุญ” แก่ชาวบ้านฝ่ายตรงข้าม ซึ่งตามความเชื่อของคนอีสานถือว่าเป็นเป็นการคว่ำบาตรทางสังคมที่ถือว่ารุนแรงมาก หากเป็นในช่วงที่มีการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีความเชื่อของท้องถิ่น ที่ชาวบ้านไม่สามารถกีดกันแต่ละฝ่ายไม่ให้เข้าร่วมได้ เพราะเป็นประเพณีของชุมชนส่วนรวม ชาวบ้านแต่ละฝ่ายก็จะไม่ร่วมมือกันประกอบพิธีกรรมเหมือนที่เคยกระทำร่วมกันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นในอดีต โดยจะแยกทำใครทำมันไม่ยุ่งเกี่ยวต่อกัน เช่น ในกรณีการทอดกฐินที่เมื่อก่อนชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันจะทอดรวมเป็นกองเดียวกัน แต่หลังจากเกิดความขัดแย้งแยกเขาแยกเรากองกฐินจึงถูกแบ่งออกเป็นสองกอง ทอดเฉพาะกลุ่มใครกลุ่มมัน ในอีกกรณีหนึ่งที่ผู้วิจัยมีความเห็นว่ามันจะเป็นตัวแทนที่สะท้อนความรุนแรงของความขัดแย้งในชุมชนที่สัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนาได้เป็นอย่างดีก็คือ พิธีกรรมฌาปนกิจของแม่แดงโม อายุ 56 ปีที่นอกจากเจ้าภาพจะ “ไม่บอกบุญ” แก่ฝ่ายตรงข้ามให้เข้าร่วมงานแล้ว ทางเจ้าภาพยังได้ทำตามความประสงค์ของผู้ตายที่ได้สั่งเสียเอาไว้ก่อนตายว่า ให้นำร่างไว้วิญญาณของตนเองนั้นไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ป่าช้านอกหมู่บ้าน ทั้งที่ตามปกติภายหลังจากที่วัดประจำหมู่บ้านแห่งนั้นได้มีการสร้างเมรุขึ้นมาแล้วชาวบ้านก็เลิกนำศพชาวบ้านไปประกอบพิธีกรรมที่ป่าช้ากันอีก แต่เนื่องจากเมรุที่อยู่ในวัดประจำหมู่บ้านนั้นบริษัทเจ้าของโครงการเหมืองแร่ได้มาสร้างถวายเป็นวัด ทำให้ก่อนสิ้นลมหายใจจึงได้สั่งเสียให้ครอบครัวของตนห้ามนำศพไปเผาที่เมรุของบริษัทเจ้าของโครงการอย่างเด็ดขาด ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจึงทำให้สัมผัสได้ถึง ความเกลียดชัง ความโกรธแค้นของผู้ตายที่มีต่อชาวบ้านฝ่ายตรงข้าม และบริษัทข้ามชาติที่เข้ามาสร้างความแตกแยกให้กับชุมชนของตน

นอกเหนือจากนี้ความขัดแย้งยังได้ส่งผลกระทบต่อแบบแผนความร่วมมือทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยชาวบ้านแต่ละฝ่ายจะคว่ำบาตรกันด้วยการไม่ซื้อสินค้าในร้านค้าที่ฝ่ายตรงข้ามจำหน่าย และคว่ำบาตรด้วยการไม่ขายสินค้าให้แก่ฝ่ายตรงข้าม ความขัดแย้งยังลุกลามส่งผลกระทบไปถึงกลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นลูกหลานในชุมชน ให้ต้องถูกแบ่งแยกออกเป็นสองฝักสองฝ่ายตามผู้ปกครองซึ่งมีความขัดแย้งกันด้วย และชาวบ้านแต่ละฝ่ายมักจะปลุกฝังลูกหลานของตนผ่านคำพูดแบบต่างๆ เช่น “พ่อมันแม่มันขายบ้านขายเมือง อย่าไปเล่นกับมัน” “พวกลูกเสือเขียว” “พวกลูกโปเตช” หรือในบางครอบครัวที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสนสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พบว่าจะมีการขู่ที่จะลงโทษบุตรหลานของตนหากบุตรหลานไปคบค้าสมาคมกับชาวบ้านที่สนับสนุนบริษัท ไปซื้อสินค้าในร้านที่ฝ่ายตรงข้ามขาย และในบางครั้งความขัดแย้งของเยาวชนในชุมชนได้บานปลายจนถึงขั้นมีการชกต่อยกันในงานเทศกาลประจำปีของชุมชนเลยทีเดียว

แม้ในปัจจุบันบริษัททุนข้ามชาติเจ้าของโครงการรายเดิม บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติแคนาดา จะได้ขายหุ้นทั้งหมดให้กับบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย บริษัทที่ว่ากันว่าเป็นทุนไทยร้อยเปอร์เซ็นต์เข้าดำเนินการแทน แต่ทว่าความขัดแย้งก็ไม่ได้มีที่ที่จะลดความรุนแรงลงหรือเกิดความสมานฉันท์ขึ้นในชุมชนแต่ประการใด ทางกลับกันความขัดแย้งยิ่งฝังลึกติดแน่นอยู่

ในชุมชนมากยิ่งขึ้น เพราะรัฐและบริษัทเจ้าของโครงการเองยังคงมุ่งมั่นในแนวทางเดิมอยู่เสมอมากล่าวคือการผลักดันให้เหมืองแร่โปแทชเกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนของชาวบ้านให้ได้ โดยมีได้ให้ความสำคัญ หรือมีความจริงใจที่จะร่วมมือกับชาวบ้านในพื้นที่เพื่อจัดการความขัดแย้งที่สะสมมาอย่างยาวนาน ไปพร้อม ๆ กับการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่เหมาะสมและสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างสร้างสรรค์

ดังนั้นหากจะกล่าวกันให้ถึงที่สุดแล้ว ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ที่ถูกรัฐกำหนดให้เป็นพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแทชนั้น รากเหง้าของปัญหาที่สำคัญที่ไม่อาจปฏิเสธได้เลยก็คือแนวทางในการพัฒนาประเทศของรัฐบาลที่มุ่งเน้นแต่เพียงการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศที่ก่อให้เกิดความไม่สมดุลในสังคม เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร การลิดรอนและละเมิดสิทธิชุมชนในหลายมิติ และปฏิเสธการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจในการพัฒนา เรื่อยไปจนถึงการเอื้อประโยชน์ในสารพัดรูปแบบเพื่อให้นายทุนให้สามารถเข้ามาตักตวงผลประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน โดยไม่เคารพสิทธิของชุมชนซึ่งเป็นผู้ครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นมาหลายชั่วอายุคน

4. นักพัฒนาเอกชน (NGO) กับการหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหว

ส่วนนี้จะกล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของนักพัฒนาเอกชนในภาพกว้างที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ซึ่งในบางประเด็นเช่นบทบาทในการสร้างกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนจะได้ขยายความต่อไปในหัวข้อต่อไป

ในกรณีของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี กลุ่มนักพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนขบวนการชาวบ้านก็คือกลุ่มนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน ชื่อ “กลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มและการจัดการทรัพยากรแร่ภาคอีสาน” ซึ่งต่อมากลุ่มคนทำงานบางส่วนได้ร่วมกับนักพัฒนาจาก “โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ” ตั้งองค์กรขึ้นมาใหม่ภายใต้ชื่อว่า “กลุ่มนิเวศน์วัฒนธรรมศึกษา” ซึ่งเป็นทีมที่ปรึกษาให้กับกลุ่มอนุรักษ์อยู่ในปัจจุบัน

บทบาทของนักพัฒนาเอกชนกลุ่มนี้ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแทชตั้งแต่การสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน ซึ่งเน้นในเรื่องของการให้ข้อมูลความรู้เพื่อปลดปล่อยทางความคิดให้กับชาวบ้าน ให้ชาวบ้านก้าวออกมาจากความกลัวมาสู่ความกล้าสู้ต่ออำนาจรัฐ ไม่กลัวการเคลื่อนไหว ไปพร้อม ๆ กับการสร้างแกนนำชาวบ้านและระดมชาวบ้านเพื่อรวมกลุ่ม

เมื่อจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ได้แล้วนักพัฒนาเอกชนจึงได้มีการจัดรูปแบบองค์กรชาวบ้านให้มีลักษณะของคณะกรรมการเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับแกนนำชาวบ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการองค์กรของตนเองร่วมกัน โดยนักพัฒนาเอกชนจะทำหน้าที่ประสานในเรื่องข้อมูล การคิดค้นประเด็นข้อเรียกร้อง การกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหว

การวางแผนในการดำเนินกิจกรรม เพื่อนำเสนอในเวทีคณะกรรมการให้แก่นำได้มีการคิดวิเคราะห์และถกเถียงร่วมกัน นักพัฒนาก็จะคอยทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการ วิเคราะห์และสรุปประเด็นให้กับชาวบ้าน โดยจะพยายามหลีกเลี่ยงการชี้นำชาวบ้านหรือการวางตัวอยู่เหนือเจ้าของปัญหา

บทบาทที่สำคัญของนักพัฒนาเอกชนอีกประการหนึ่งก็คือการสร้างกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนเพื่อพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ซึ่งเน้นในเรื่องของการพัฒนาศักยภาพและทักษะให้กับแกนนำชาวบ้านเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการที่มีประสิทธิภาพในการเคลื่อนไหว รวมจนถึงการนำเข้าสู่องค์ความรู้สำหรับปรับปรุงต่อยอดองค์กรชาวบ้านให้เกิดความเข้มแข็ง

นอกจากนี้กลุ่มนักพัฒนายังมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอก ทั้งจากเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายองค์กรชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ สถาบันการศึกษา อาจารย์ นักวิชาการ นักกฎหมาย องค์กรอิสระ สื่อมวลชนหรืออีกในหลายภาคส่วนเพื่อตั้งทรัพยากรเข้ามาหนุนเสริมการพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ช่วยเพิ่มอำนาจและพลังในการต่อรองเชิงผลประโยชน์ อีกทั้งยังมีส่วนสนับสนุนงานในด้านข้อมูลให้กับชาวบ้านอีกหลายด้านซึ่งเป็นข้อจำกัดของชาวบ้าน เช่น การแสวงข้อมูลทางวิชาการ ติดตามข้อมูลการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายและการเคลื่อนไหวในระดับปฏิบัติการในพื้นที่ การทำงานเอกสาร การผลิตสื่อ รวมถึงการประเมินสถานการณ์ และการเข้าร่วมในคณะกรรมการที่รัฐตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ต่อรองเชิงนโยบายแทนชาวบ้านในบางสถานการณ์ เป็นต้น

อนึ่ง ในแง่บุคลิกภาพและพื้นฐานส่วนตัวของนักพัฒนาที่มีลักษณะเรียบง่ายเข้ากับชาวบ้านได้ดี ทุ่มเทและมุ่งมั่นช่วยเหลือชาวบ้านด้วยความจริงใจ ตลอดจนนักพัฒนาหลายคนเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการมาตั้งแต่กำเนิด สิ่งเหล่านี้จึงมีส่วนทำให้ระยะห่างระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้านถูกสลายลงและประสานเข้ากันอย่างลงตัว ซึ่งส่งผลให้กลุ่มอนุรักษ์สามารถพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวได้อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด

ดังนั้น ในกรณีของกลุ่มอนุรักษ์ บทบาทของกลุ่มนักพัฒนาเอกชนจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่นำมาสู่การก่อเกิดและการพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวให้เจริญเติบโตและเข้มแข็งมาตลอด

4.1 นักพัฒนาเอกชนกับการสร้างกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนภายในองค์กรชาวบ้าน

กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นชนบท ซึ่งแต่เดิมชุมชนเคยมีศักยภาพในการจัดการและแก้ไขปัญหาภายในบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ภายหลังจากการขยายอิทธิพลเข้ามาของวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ กระแสวิธีคิดและระบบการให้คุณค่าแบบใหม่จากภายนอกที่สลับซับซ้อนได้เข้ามาครอบงำและกัดเซาะชุมชนอย่างรวดเร็ว จึงทำให้ชุมชนไม่สามารถปรับตัวได้ทันและไม่สามารถนำศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ใช้ตอบโต้กับสิ่งเหล่านี้ได้อย่างเท่าทัน ซึ่งทำให้ชุมชนต้องยอมรับกับวิธีคิด ระบบคุณค่าแบบใหม่และต้องตกอยู่

ในสภาวะจำยอมต่อการถูกกดทับศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่แต่เดิมไว้ นอกจากนี้ชุมชนนั้นยังถูกกดทับไว้อีกชั้นหนึ่งด้วยความกลัวเจ้ากล้านาย กลัวความผิด และความคิดที่มองตนเองว่าเป็นผู้ด้อยอำนาจ ซึ่งล้วนเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคมอีสานเอง การปลดปล่อยความกลัว ความคิดที่มองตนเองเป็นคนด้อยอำนาจของชาวบ้าน จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้ชาวบ้านนำพลังที่ถูกซ่อนอยู่ออกมาใช้ในสถานการณ์ที่ชุมชนถูกรุกราน

ดังนั้น บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในมิติของการสร้างกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในชุมชนจึงสำคัญในแง่ของการช่วยปลดปล่อยพลังของชุมชนที่ถูกกดทับไว้อย่างน้อยสองชั้นทั้งจากภายนอกและภายในชุมชนเอง ให้สามารถนำออกมาปรับใช้ชุมชนเพื่อโต้ตอบต่อการรุกรานของรัฐและทุนที่พยายามจะเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ กิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนที่นักพัฒนาเอกชนได้เข้ามามีส่วนหนุนเสริมให้เกิดขึ้นสามารถแบ่งออกได้สองลักษณะคือ กิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนเพื่อนำไปสู่การจัดตั้งองค์กรเคลื่อนไหวและกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหว

4.1.1 การสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การจัดตั้งองค์กรการเคลื่อนไหว

กล่าวได้ว่าเป้าหมายสำคัญแรกสุดของนักพัฒนาเอกชนในช่วงแรกของการเข้ามาในพื้นที่ปัญหา คือ การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นในพื้นที่ให้ได้ ดังนั้นกิจกรรมที่นักพัฒนามุ่งดำเนินการเป็นอันดับแรกก็คือการให้ความรู้เกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โพแทช เรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของโครงการต่อชุมชน เรื่องของการแก้ไข พ.ร.บ.แร่ และเรื่องรายงาน EIA ให้กับชาวบ้านในพื้นที่ปัญหาได้รับรู้ เนื่องจากชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ โดยอาศัยวิธีการเข้าหาผู้นำชุมชนและสมาชิกอบต. ก่อนเป็นอันดับแรก แล้วค่อย ๆ ขยายการสร้างแนวร่วมด้วยการไปขอเปิดประชุมชมตามหมู่บ้านเพื่อบอกเล่าข้อมูลสู่ชุมชน ในขณะเดียวกันก็ดำเนินการไปพร้อมกับการปรับเปลี่ยนวิธีคิดของชาวบ้านในเรื่องของการพัฒนาด้วย อย่างที่หัวหน้าอ้ง อายุ 30 ปีนักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้เล่าย้อนกลับไปถึงในช่วงที่มีการระดมชาวบ้านเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มว่า

“ในช่วงแรก ๆ ก็เป็นการให้ข้อมูลกับไต่บ้านเป็นส่วนหลาย แต่ขณะเดียวกันมันก็เป็นการปรับมุมมองเรื่องของการพัฒนาของไต่บ้านไปพร้อม เพราะไว้ในความคิดของไต่บ้านแรก ๆ ขะเจ้าก็มองว่ามันมีโครงการมาจั่งซี้มันซิสร้างความสำเร็จ ขันถ้ามันบ่ดี มันแยรัฐบาลเขาบ่เฮ็ดดอก คือพวกเฮาไปเปิดประชุมแต่ละที่นี้ ก็ลิดไย้นชาวบ้านเว้าจั่งซี้ทุกที่” (ในช่วงแรก ๆ ก็เป็นการให้ข้อมูลกับชาวบ้านเป็นส่วนหลาย แต่ขณะเดียวกันมันก็เป็นการปรับมุมมองเรื่องของการพัฒนาของชาวบ้านไปพร้อม เพราะไว้ในความคิดของชาวบ้านแรก ๆ ชาวบ้านก็มองว่ามันมีโครงการมา มันก็สร้างความสำเร็จ ถ้ามันไม่ดี มันแยรัฐบาลเขาไม่มาทำหรอก คือพวกเราไปเปิดประชุมแต่ละที่เนี่ย ก็มักจะไย้นชาวบ้านพูดอย่างนี้ทุกที่)

อย่างที่แม่มานี่ รองประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่ได้ถ่ายทอดความคิดที่มีต่อโครงการในช่วงก่อนที่นักพัฒนาเอกชนจะเข้ามาสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ว่า

“แรก ๆ ก็อยากให้เขามาเอ็ดโครงการอยู่ ชีได้มีบ่อน้ำมัน เขาได้ซื้อที่นาเขา ชาวบ้านก็มีแต่ดีใจว่าได้บ่อน้ำมัน บาดนี้ละเขาได้มีเงิน ลูกหลานสืบต้องไปกรุงเทพฯ ชาวบ้านก็บ่ผัดใจกันมีแต่ดีใจ” (แรก ๆ ก็อยากให้เขามาทำโครงการอยู่ จะได้มีบ่อน้ำมัน เขาจะได้ซื้อที่นาเรา ชาวบ้านก็มีแต่ดีใจว่าจะได้บ่อน้ำมัน ที่นี้ละเราจะได้มีเงิน ลูกหลานจะไม่ต้องไปกรุงเทพฯ ชาวบ้านก็ไม่ผัดใจกันมีแต่ดีใจ)

พอเสริมในเรื่องของการให้ข้อมูลได้ระยะหนึ่งช่วงต่อมาก็เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสิทธิกับชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้เกี่ยวสิทธิของตนเอง สิทธิของชุมชน และตระหนักในสิทธิของตนเองเพื่อนำไปสู่การปลดปล่อยตนเองออกจากความกลัวต่ออำนาจรัฐ อย่างที่หัวหน้าองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้เล่าเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า

“ช่วงแรกพอเขาเน้นให้เรื่องข้อมูล ช่วงหลังเขาจึงเอาเรื่องของกฎหมาย เรื่องสิทธิเข้าไปใส่ ให้ชาวบ้านรู้ว่าสิทธิจริงได้ ไทบ้านก็เริ่มบ่ย่านเจ้าย่านนาย บางฝ่ายอาจลืมมองในเรื่องของความแข็งแกร่งก็แล้วแต่ แต่เขามองในเรื่องของ “สิทธิ” ที่ไทบ้านเริ่มรู้จักกฎหมาย รู้ฮี้หยั่งหลายขึ้น แล้วกล้า มีความกล้า” (ช่วงแรกพอเราเน้นให้เรื่องข้อมูล ช่วงหลังเราจึงเอาเรื่องของกฎหมาย เรื่องสิทธิเข้าไปใส่ ให้ชาวบ้านรู้ว่าพวกเขามีสิทธิอย่างไร ชาวบ้านก็เริ่มไม่กลัวเจ้ายก้านาย บางฝ่ายอาจจะมองในเรื่องของความแข็งแกร่งก็แล้วแต่ แต่เรามองในเรื่องของ “สิทธิ” ที่ชาวบ้านเริ่มรู้จักกฎหมาย รู้อะไรมากขึ้น แล้วกล้า มีความกล้า)

ในการทำงานเดียวกันจากการสัมภาษณ์หัวหน้าคำหอม อายุ 46 ปีหัวหน้านักพัฒนาเอกชนในพื้นที่เกี่ยวกับการประเด็นการหนุนเสริมชาวบ้านในช่วงแรกว่า

“มันเป็นช่วงของการทำให้ชาวบ้านมีข้อมูล แล้วก็ทำให้ชาวบ้านนำไปสู่ความไม่กลัวคือไม่กลัวอำนาจรัฐ ไม่กลัวการเคลื่อนไหว ไม่กลัวต่อการต่อสู้เพื่อคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทช จะเห็นได้ว่าเรามีการเปิดเวทีการประชุมไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ อยู่ตลอด”

ดังเสียงสะท้อนของชาวบ้านในชุมชนรอบพื้นที่โครงการอย่างพอทอง ที่ได้เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของวิถีคิดและโลกทัศน์ของตนที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่นักพัฒนาเอกชนเข้ามาหนุนเสริม ว่า

“เมื่อก่อนบ่เคยรู้เรื่องเลย รัฐสิมาเอ็ดหยักก็ให้เขาเอ็ดไป บ่เคยสนใจ บ่รู้จักสิทธิ บ่รู้จักกฎหมาย ความรู้ก็บ่มี เจ้าหน้าที่รัฐก็ย่าน บ่กล้าว่าน่า มองรัฐในแง่ดี มันคงเป็นสิ่งที่ดีแล้วเขาถึงได้มาเอ็ด นายทุนก็บ่เคยรู้จักชิมาแต่ใส่ก็ดีหมด แต่พอได้เข้ามาเรียนรู้และเคลื่อนไหว ทำให้มองรัฐว่ามันเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ เดียวนี้บ่ย่านแล้ว กล้าที่จะตั้งคำถาม กล้าที่จะคุย เพราะรับรู้ข้อมูลกฎหมาย มีความรู้หลายขึ้น” (เมื่อก่อนไม่เคยรู้เรื่องเลย รัฐจะมาทำอะไรก็ให้เขาทำไป ไม่เคยสนใจ ไม่รู้จักสิทธิ ไม่รู้จักกฎหมาย ความรู้ก็ไม่มี เจ้าหน้าที่รัฐก็กลัว ไม่กล้าพูดด้วย มองรัฐในแง่ดี มันคงเป็นสิ่งที่ดีแล้วเขาถึงได้มาทำ นายทุนก็ไม่เคยรู้จักจะมาจากไหน

ก็ดีหมด แต่พอได้เข้ามาเรียนรู้และเคลื่อนไหว ทำให้มองเห็นว่ามันเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ เดียวนี้ไม่กลัวแล้ว กล้าที่จะตั้งคำถาม กล้าที่จะคุย เพราะรับรู้ข้อมูลกฎหมาย มีความรู้มากขึ้น)

เช่นเดียวกันกับพ่อสมบัติ แก่นำบ้านนิคม ที่ได้สะท้อนมุมมองความคิด ต่อรู้กับการพัฒนา ว่า

“แต่ก็พ่อไม่เคยคิดว่ารัฐมันลืมนะแกประชาชนเลย คิดว่าเขามีหน้าที่เอ็ดของเขาไป มองรัฐในแง่ดีหลาย เจ้าหน้าที่รัฐยังบอกได้ว่าดีเยี่ยม เขาถูกหมดทุกอย่าง เขาเว้าหยักก็ได้ แต่ ครัว ๆ ก็จบ เขาเป็นฝ่ายตั้งรับอย่างเดียว แต่พอได้มาต่อสู้ ได้ไปเรียนรู้นั้นเรียนรู้นี้ เลยเอ็ดให้มองเห็นว่าเป็นตัวปัญหา สร้างความขัดแย้ง หน่วยงานรัฐลงมาต้องมีการตรวจสอบ เดียวนี้หันมาสนใจการเมือง เพราะรู้ว่าพวกนี้มันมักละเมิดสิทธิ มีอำนาจในการสร้างผลกระทบ เขาต้องรู้การเคลื่อนไหว เพราะมันเชื่อมโยงกับโครงการเหมืองแร่ธา” (เมื่อก่อนพ่อไม่เคยคิดว่ารัฐมันจะลืมนะแกประชาชนเลย คิดว่าเขามีหน้าที่ทำของเขาไป มองรัฐในแง่ดีมาก เจ้าหน้าที่รัฐยังไม่กล้าได้เอ็ด เขาถูกหมดทุกอย่าง เขาพูดอะไรเราก็ได้แต่ ครัว ๆ ก็จบ เราเป็นฝ่ายตั้งรับอย่างเดียว แต่พอได้มาต่อสู้ ได้ไปเรียนรู้นั้นเรียนรู้นี้ เลยทำให้มองเห็นว่าเป็นตัวปัญหา สร้างความขัดแย้ง หน่วยงานรัฐลงมาต้องมีการตรวจสอบ เดียวนี้หันมาสนใจการเมือง เพราะรู้ว่าพวกนี้มันมักละเมิดสิทธิ มีอำนาจในการสร้างผลกระทบ เราต้องรู้การเคลื่อนไหว เพราะมันเชื่อมโยงกับโครงการเหมืองแร่ด้วย)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แรกเริ่มที่นักพัฒนาเอกชนลงพื้นที่นั้น นักพัฒนาเอกชนได้เข้าหากลุ่มผู้นำชุมชนและสมาชิก อบต. ในพื้นที่ตำบลห้วยสามพาดก่อนและดึงกลุ่มคนเหล่านี้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับการเคลื่อนไหวในสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น แต่ก็เป็นการเคลื่อนไหวของชาวบ้านกลุ่มเล็กเพียงสิบกว่าคนยังไม่มีการก่อตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นอย่างเป็นทางการ พอกิจกรรมต่าง ๆ ได้ดำเนินไปสักระยะกลุ่มคนเหล่านี้จึงเป็นแกนนำสำคัญร่วมกับนักพัฒนาเอกชนขยายพื้นที่ในการสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ในเขตพื้นที่คำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับการสร้างแกนนำรุ่นใหม่ขึ้นในแต่ละหมู่บ้านที่ได้ไปขอเปิดประชุม กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดังกล่าวได้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าหลายเดือน บางหมู่บ้านไปซ้ำกันหลายหน บางหมู่บ้านมีนักพัฒนาเอกชนลงไปฝังตัวคอยประสานงานร่วมกับแกนนำในหมู่บ้านเพื่อสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง กระทั่งชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนผ่านมุมมองความคิดต่อการพัฒนาและปลดปล่อยความกลัวต่ออำนาจรัฐที่กดทับศักยภาพของชาวบ้านเอาไว้ และเกิดความเห็นพ้องต่อปัญหาที่พวกเขาต้องเผชิญร่วมกัน ตลอดจนกล้าพอที่จะลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวคัดค้านปกป้องทรัพยากรของชุมชน จึงนำมาสู่การรวมตัวกันของชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ รอบพื้นที่โครงการฯ จัดตั้งองค์กรชาวบ้านในนาม “กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี” ได้สำเร็จ

4.1.2 การสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหว

หลังจากตั้งองค์กรชาวบ้านได้แล้ว การสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มนักพัฒนาเอกชนในพื้นที่จึงลงลึกในรายละเอียด โดยเฉพาะการลงลึกกับหมู่แกนนำชาวบ้าน เพื่อนำไปสู่การปลดปล่อยความกลัวให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและการพัฒนาศักยภาพของแกนนำชาวบ้านเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการ ส่วนผู้ร่วมขบวนการกลุ่มอื่น ๆ ก็จะได้รับรู้ข้อมูลและเรียนรู้ในภาพกว้าง ซึ่งมีทั้งกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันเองภายในองค์กรการเคลื่อนไหวและกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันภายในเครือข่ายภาคประชาสังคม

สำหรับกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนที่นักพัฒนาเอกชนได้หนุนเสริมให้เกิดขึ้นมีดังต่อไปนี้คือ

การจัดอบรม และเปิดเวทีวิชาการให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ กลุ่มนักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้ทำหน้าที่แสวงหาความความมือจากกลุ่มคน นักวิชาการและองค์กรต่าง ๆ ที่ทำงานอยู่ในภาคประชาสังคมเข้าร่วมจัดอบรมและจัดเวทีวิชาการให้ความรู้ และแลกเปลี่ยนข้อมูลกับชาวบ้านในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิและกฎหมาย เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจเรื่องสิทธิและเลิกเกรงกลัวข้าราชการหรืออำนาจรัฐ กล้าที่จะเรียกร้องสิทธิและต่อสู้เพื่อความถูกต้องมากขึ้น เช่น การจัดเวทีวิชาการเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนกรณีเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี ณ วัดแจ้งธรรมรังษี บ้านโคกสมบุรณ์ โดยเชิญนายแพทย์ นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ สมาชิกวุฒิสภา และนายสุริยะใส กตะศิลา เลขาธิการ ครป. มาเป็นวิทยากรบรรยายพิเศษและร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน การเชิญโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปฏิรูป (คสร.) มาอบรมกฎหมายให้กับแกนนำชาวบ้านและการเชิญสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) มาให้ความรู้เรื่องสิทธิกับชาวบ้าน เป็นต้น

การจัดประชุมวันอาทิตย์ และการประชุมหมู่บ้าน เป็นกิจกรรมที่ทางกลุ่มนักพัฒนาเอกชนได้ดำเนินการร่วมกับชาวบ้านมาตลอดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ถูกจัดตั้งขึ้น โดยมีสถานที่ประชุมหลักอยู่ศูนย์ประสานงานใหญ่ที่วัดแจ้งธรรมรังษี บ้านโคกสมบุรณ์ มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนการประชุมออกไปตามศูนย์ประสานงานในตำบลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เวทีการประชุมวันอาทิตย์จึงเป็นพื้นที่สำหรับให้ชาวบ้าน แกนนำชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร แลกเปลี่ยนประสบการณ์ แลกเปลี่ยนสถานการณ์ภายในชุมชนแต่ละแห่งร่วมกันเองและนักพัฒนาเอกชนไปพร้อมกันด้วย ส่วนกิจกรรมการประชุมหมู่บ้านนั้นจะเป็นการประชุมเฉพาะหมู่บ้านเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในทั้งในแง่สถานการณ์ภายในชุมชน การแก้ไขปัญหาและการถ่ายทอดข้อมูล ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของฝ่ายผลักดันโครงการฯ หรือมติผลการประชุมจากเวทีคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ การถ่ายทอดประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับเครือข่ายภาคประชาชนให้แก่ชาวบ้านในชุมชนได้รับรู้ โดยแกนนำชาวบ้านจะเป็นผู้แสดงบทบาทนำในส่วนนี้เป็นหลัก

การสร้างแกนลงฐาน เป็นกิจกรรมที่นักพัฒนาเอกชนมุ่งหนุนเสริมศักยภาพให้กับแกนนำชาวบ้านโดยตรง อันเป็นพื้นฐานสำคัญที่ขาดไม่ได้สำหรับขบวนการต่อสู้ในลักษณะกลุ่มจัดตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหนุนเสริมให้แกนนำได้เรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการเคลื่อนไหวของกลุ่มฯ แต่ละห่วงตอน การพัฒนาทักษะในการสื่อสารทางการเมือง เช่น การไฮปาร์ค ทักษะในการเจรจาต่อรองบนโต๊ะเจรจา และการเรียนรู้เกี่ยวกับสถานะความเป็นผู้นำ ฯลฯ เนื่องจากแกนนำชาวบ้านต้องมึบบทบาทในการเกาะติดสถานการณ์ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในชุมชนของตนเองอยู่ตลอด รวมถึงมึบบทบาทอย่างมากในการควบคุมติดตามมวลชนในชุมชนของตนเอง ซึ่งหากแกนนำเหล่านี้ไม่มีความเข้าใจต่อแนวทางในการเคลื่อนไหวของขบวนการร่วมกันอย่างชัดเจน อาจสร้างความไม่เป็นเอกภาพให้กับขบวนการเคลื่อนไหวและส่งผลสะท้อนต่อการเคลื่อนไหวในภาพรวมได้ ดังนั้นการที่นักพัฒนาเอกชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแกนนำชาวบ้านในประเด็นเหล่านี้อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ เกิดประสิทธิภาพในการเคลื่อนไหวและประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้มาโดยตลอด

การพาชาวบ้านออกไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรชุมชนอื่นๆ เป็นกิจกรรมที่ถูกดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง โดยการพาแกนนำไปศึกษา หาความรู้ และเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายและโครงการพัฒนา เช่น พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโรงงานกระดาษ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ที่เขื่อนปากมูล อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ที่โรงไฟฟ้าบ่อนอก-หินกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่บ้านชำผักหนาม อำเภอภูพาน จังหวัดขอนแก่น ที่พื้นที่ทำนาเกลือ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ที่พื้นที่ทำนาเกลือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ที่พื้นที่วางท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งได้ทำให้ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์การต่อสู้ แนวทางการต่อสู้ขององค์กรชาวบ้านแต่ละพื้นที่ทั้งในแง่การจัดตั้งองค์กร แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้ ในการเรียกร้องปกป้องสิทธิในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นฐานทรัพยากรในการดำรงชีพจากชาวบ้านในพื้นที่ปัญหานั้นๆ เกิดการซึมซับมุมมองความคิด บทเรียนความเจ็บปวด ความชอกช้ำ และความเห็นอกเห็นใจระหว่างชาวบ้านที่ประสบปัญหาด้วยตนเอง ตลอดจนจนเข้าใจวิถีคิดในการพัฒนาของรัฐมากยิ่งขึ้น เรียนรู้ ว่ารัฐคิดอย่างไรกับชาวบ้าน นอกจากนี้การพาชาวบ้านไปพบปะกันยังถือเป็นการสร้างเครือข่าย พันธมิตรในระดับกลุ่มปัญหา เพื่อผนึกกำลังกันในการต่อรองกับอำนาจรัฐและอำนาจทุนให้กับขบวนการภาคประชาชนพร้อมกันด้วย

การพาชาวบ้านเข้าร่วมเวทีสัมมนาทางวิชาการ นักพัฒนาเอกชนได้พยายามแสวงหาโอกาสให้แกนนำชาวบ้านและชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ ได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มคนและองค์กรที่หลากหลายผ่านเวทีสัมมนาวิชาการอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด เช่น การร่วมเวทีวิชาการเรื่องโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี ปัญหาและแนวทางแก้ไข ที่สถาบันสิ่งแวดล้อมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การร่วมเวทีวิชาการเดินบ้าน ลานโสเหล่ สานใจไทบ้าน

คนเมือง ครั้งที่ 1 ที่ลานทุ่งศรีเมืองอุดรธานี ที่จัดโดย คณะทำงานศึกษาและติดตามโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี ซึ่งได้เชิญ ส.ว.โสภณ สุภาพงษ์ มาเป็นวิทยากรพิเศษบรรยายแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกรณีโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี การร่วมเวทีวิชาการเดินบ้าน ลานโสเหล่ สานใจไทบ้าน คนเมือง ครั้งที่ 2 ที่สถาบันราชภัฏอุดรธานี มี ศ.ดร. ปริญญา นุतालย์ ผู้ช่วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาบรรยายพิเศษเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจระดับนโยบาย กรณีโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี การร่วมเวทีวิชาการบ้าน ลานโสเหล่ สานใจไทบ้าน คนเมือง ครั้งที่ 3 ที่สถาบันราชภัฏอุดรธานี โดยมี อาจารย์ ศรีศักดิ์ วลลิโกดม อาจารย์ ชยันต์ วรรณะภูติ และ อาจารย์ แก้วสรร อติโพธิ เป็นวิทยากรบรรยายพิเศษเกี่ยวกับกฎหมายแร่และประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอีสาน และการร่วมเวทีวิชาการของสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2549 ที่อิมแพคเมืองทองธานี ซึ่งมีการเสวนาเรื่อง การประเมินผลกระทบสุขภาพ (HIA) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข โดยได้หยิบยกกรณีศึกษาการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในการเสวนา เป็นต้น

การเข้าร่วมเวทีสัมมนาวิชาการจึงเป็นกิจกรรมที่ทำให้ ชาวบ้านได้ซึมซับความรู้ ซึมซับข้อมูล ที่แตกต่างหลากหลายทั้งที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาในพื้นที่ของชาวบ้านเองและที่ไม่เกี่ยวข้อง ให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ที่จะสื่อสารประเด็นปัญหาของตนเองให้สังคมได้รับรู้ และได้สัมผัสวิถีชีวิตของสังคมที่มีต่อมุมมองในการคัดค้านของชาวบ้านรวมถึงตัวตนของชาวบ้านไปพร้อมกันด้วย อย่างที่แกนนำชาวบ้านคนหนึ่ง แม่เนือง อายุ 47 ปีได้สะท้อนความคิดเกี่ยวกับการได้เข้าร่วมเวทีสัมมนาที่สัมพันธ์กับการปลดปล่อยความคิดที่กักขังศักยภาพของตนเองไว้ ว่า

“การไปดูงาน ร่วมเวทีกับอาจารย์ นักวิชาการ มันเอ็ดให้เฮาได้เปิดหูเปิดตา พวกเขาก็ให้เกียรติเฮา มันเอ็ดให้เฮามีคุณค่าหลายขึ้น บ่ต้องดูถูกตัวเองคือเมื่อก่อน ดีใจหลาย” (การไปดูงาน ร่วมเวทีกับอาจารย์ นักวิชาการ มันทำให้เราได้เปิดหูเปิดตา พวกเขาก็ให้เกียรติเรา มันทำให้เรามีคุณค่ามากขึ้น ไม่ต้องดูถูกตัวเองคือเมื่อก่อน ดีใจมาก)

การพาชาวบ้านไปเข้ารับการอบรมเพื่อเสริมทักษะในการต่อสู้ โดยมากจะเป็นการขอความร่วมมือจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มคนจากหลายภาคส่วนที่เป็นเครือข่ายพันธมิตร ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับตัวแทนชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในเชิงเนื้อหา หลักคิด ทักษะและแนวทางต่าง ๆ ที่จะส่งเสริมการพัฒนายุทธวิธีในการต่อสู้ให้เกิดประสิทธิภาพ เช่น การฝึกอบรมเกี่ยวกับเรื่องสิทธิกฎหมาย การเมืองภาคประชาชน และการเจรจาต่อรอง ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ที่อาศรมดอนแดง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม การเข้าอบรมทักษะในการทำงานเคลื่อนไหว วิธีการต่อสู้ในรูปแบบต่าง ๆ และการต่อสู้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สวนอัมพวา อำเภอแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม การอบรมทักษะนักจัดรายการวิทยุชุมชน ซึ่ง

จัดโดยมูลนิธิอาสาพัฒนาเพื่อสังคมร่วมกับคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม การเข้าอบรมเกี่ยวกับแนวทางการสร้างสื่อทางเลือกที่จัดขึ้นโดยคณะกรรมการรณรงค์เพื่อปฏิรูปสื่อ เป็นต้น

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการเข้ามาหนุนเสริมการสร้างกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนภายในพื้นที่ปัญหาและภายในองค์กรชาวบ้าน รวมจนถึงภายในเครือข่ายภาคประชาสังคมเอง จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่นำมาสู่การก่อเกิดและการพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้เติบโตได้อย่างเข้มแข็ง

4.2 ผู้นำชาวบ้านกับการหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหว

ภายในกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีจะประกอบด้วยผู้นำชาวบ้านหลายประเภท ทั้งผู้นำที่มีตำแหน่งทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน นักการเมืองท้องถิ่น (อบต.) ผู้นำโดยธรรมชาติผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ และชาวบ้านทั่วไปที่เคยมีประสบการณ์ในการไปทำงานภายนอกชุมชน มีโอกาสเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมในทัศนะที่กว้างกว่าคนในชุมชน มีบุคลิกกล้าสู้ กล้าแสดงออก

การเคลื่อนไหวในช่วงแรกนั้นผู้นำกลุ่มแรกจะมีบทบาทโดดเด่นกว่าผู้นำกลุ่มอื่นๆ เนื่องจากนักพัฒนาเอกชนเข้าหาผู้นำกลุ่มนี้เป็นกลุ่มแรก เพื่ออาศัยเครือข่ายของผู้นำในการระดมคนภายในเครือข่ายให้มารู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โพแทชและดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกัน ทั้งนี้ แม่มาณี สมาชิก อบต. ซึ่งต่อมาก็คือ รองประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯและเป็นผู้ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวช่วงแรกๆ ได้เล่าว่า

“พอหัวหน้าเพิ่นเข้ามาให้ข้อมูลที่บ้านเทื่อแรกมีวันเข้าพรรษา เพิ่นก็ขอให้แม่ไปหาชวนหมู่ ไปบอกหมู่ เพิ่นนัด เพิ่นลามาประชุมร่วมอีก พอตีแม่ก็เป็น อบต. แม่ก็รู้คนหลายแม่ก็ไป 13 หมู่บ้านในตำบลห้วยสามพาดนี่ละ ไปหาอบต.คือกัน ไปหาผู้ใหญ่บ้านเอ็นเขาให้มาฟัง เพราะมันเป็นทีมงานของแม่อยู่แล้ว ครั้งแรกมีมาประชุม 13 คน หมู่บ้านละคนเป็นผู้ใหญ่บ้านเป็น อบต. ตอนแรกขี้เป็นกลุ่มผู้นำชุมชนก่อน เลยมีการประชุมอีกครั้งที่ 2 แม่ก็โทรบอกให้เขามาประชุมอีก บอกว่าชั้นผู้ใดสับมาให้ส่งตัวแทนมา เพิ่นลพาไปยื่นหนังสือคัดค้าน บางบ้านผู้ใหญ่บ้านบ่มาก็ให้ผู้ช่วยมา อบต. บ่มาก็ให้ผัวเขาให้เมียเขามา ก็เลยมาคุยครั้งที่ 2 อย่างบ้านแม่บ้านนิคมก็เกิดคนสองคนขึ้นมา โศกสมบุรณ์ก็เกิดสามสี่คนขึ้นมา ก็เลยได้คนเริ่มแรกประมาณ 20 คน ไปยื่นหนังสือคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชในนามชาวบ้านเพื่อถามข้อมูลกับฝ่ายรัฐ เช่น ไปสถามผู้แทนฯแน้ ไปหา ส.ว. แน้ ให้รัฐรู้ว่ามีชาวบ้านบ่เห็นด้วยกับโครงการชาวบ้านบ่มีส่วนร่วม แต่ตอนนั้นยังบ่ได้รวมเป็นกลุ่มอนุรักษ์ฯเด๊ะ ” (พอหัวหน้าเข้ามาให้ข้อมูลชาวบ้านครั้งแรกในวันเข้าพรรษา เขาก็ขอให้แม่ไปชักชวนเพื่อน ไปบอกเพื่อน เชนัด เขาจะมาประชุมร่วมอีก พอตีแม่ก็เป็น อบต. แม่ก็รู้จักคนมาก แม่ก็ไป 13 หมู่บ้านในตำบลห้วยสามพาดนี่ละ ไปหาอบต.เหมือนกัน ไปหาผู้ใหญ่บ้านเรียกเขาให้มาฟัง เพราะมันเป็นทีมงานของแม่อยู่แล้ว ครั้งแรกมีมาประชุม 13 คน หมู่บ้านละคน เป็นผู้ใหญ่บ้านเป็น อบต. ตอนแรกจะเป็นกลุ่มผู้นำชุมชนก่อน เลยมีการประชุมอีกครั้งที่ 2 แม่ก็โทรบอกให้เขามาประชุมอีก บอกว่าถ้าใครจะไม่มา

ให้ส่งตัวแทนมา เขาจะพาไปยื่นหนังสือคัดค้าน บางบ้านผู้ใหญ่บ้านไม่มาก็ให้ผู้ช่วยมา อบต. ไม่มาก็ให้ผู้ใหญ่ให้เมียเขามา ก็เลยมาคุยครั้งที่ 2 อย่างบ้านแม่ บ้านนิคมก็เกิดคนสองคนขึ้นมา โคกสมบูรณ์ก็เกิดสามสี่คนขึ้นมา ก็เลยได้คนเริ่มแรกประมาณ 20 คน ไปยื่นหนังสือคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชในนามชาวบ้านเพื่อถามข้อมูลกับฝ่ายรัฐ เช่น ไปสภาผู้แทนฯ ไปหา ส.ว. ให้รัฐรู้ว่าชาวบ้านไม่เห็นด้วยกับโครงการ ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วม แต่ตอนนั้นยังไม่ได้รวมเป็นกลุ่มอนุรักษ์นะ)

ผู้มีบทบาทในช่วงแรกจึงเป็นกลุ่มผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่นเป็นหลัก หลังจากนั้นได้มีการขยายการระดมผู้ร่วมขบวนการออกไปสู่กลุ่มชาวบ้านทั่วไป โดยการออกไปขอเปิดประชุมให้ข้อมูลตามหมู่บ้านต่าง ๆ ประสานผ่านทางกลุ่มผู้นำที่เคยเข้าร่วมเคลื่อนไหวตั้งแต่ในช่วงแรก จากการสัมภาษณ์ แม่มานี้ ถึงบทบาทในกระบวนการดังกล่าวว่า

“พอหาเขียนหนังสือในช่วงแรก บาดนี้ก็เลยออกประชุม เว้าหมู่บ้านนั้นหมู่บ้านนี้ ประชุมกลางคืนก็ไป กลางวันก็ไป NGO เพื่อนพาไปเว้า เขาเป็นตัวประสานคน พวกแม่เว้าบ่เป็น ก็ไปเว้าไปหาแกนนำ ไปเว้าบ้านใดก็ขอแกนนำ หัวหน้าเว้า เขาเป็นคนเว้า เว้าก็ได้แกนนำบ้านนั้น บ้านนี้ขยายออกไป” (พอเราเขียนหนังสือในช่วงแรก เลยออกประชุม พูดตามหมู่บ้านนั้นหมู่บ้านนี้ ประชุมกลางคืนก็ไป กลางวันก็ไป NGO เขาพาไปพูด เราเป็นตัวประสานคน พวกแม่พูดไม่เป็น ก็ไปพูดไปหาแกนนำ ไปพูดบ้านใดก็ขอแกนนำ หัวหน้าพูด เขาเป็นคนพูด พูดก็ได้แกนนำบ้านนั้น บ้านนี้ขยายออกไป)

ขณะเดียวกันกลุ่มผู้นำชุมชนโดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้านบางส่วนที่เคยร่วมเคลื่อนไหวในช่วงแรกได้เริ่มถอนตัวออกไปเนื่องจากถูกนายอำเภอห้ามปรามไม่ให้มาร่วมเคลื่อนไหว ทำให้ผู้นำกลุ่มผู้นำโดยธรรมชาติ กลุ่มชาวบ้านทั่วไปได้เข้ามามีบทบาทแทนในส่วนนี้ และเข้ามามีบทบาทสำคัญร่วมกับผู้นำกลุ่มแรก สำหรับบทบาทของผู้นำนั้นมีความสำคัญตั้งแต่กระบวนการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพราะถูกวางบทบาทจากนักพัฒนาเอกชนให้ทำหน้าที่ในการระดมผู้ร่วมขบวนการในหมู่บ้านของตนเอง จากการสัมภาษณ์ หัวหน้าอ้ง นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่เกี่ยวกับประเด็นความสำคัญและบทบาทของแกนนำชาวบ้าน ได้ให้ความคิดเห็นว่า

“แกนนำสำคัญหลาย บ้านใดบ่มีแกนนำ บ่มีสมาชิก การเคลื่อนไหวได้ต้องมีแกนนำ ผมยอมรับว่าบางหมู่บ้านบ่มีสมาชิกซักคนเลยนะ เพราะว่ามันบ่มีแกนนำมันลี้มีสมาชิกรมาแต่ไส ต้องมาเป็นแกนนำมาร่วมรับรู้ข้อมูล ร่วมเคลื่อนไหวก่อน แล้วแกนนำจึงไปคุยสู่สมาชิกฟังไปหาสมาชิกได้ พอมันเกิดโครงสร้างเกิดกลุ่มแล้วการมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจส่วนใหญ่เป็นของแกนนำ แกนนำก็ลีเอาข้อมูลหรือผลการตัดสินใจจากเวทีคณะกรรมการไปคุยกับสมาชิก แกนนำเลยใกล้ชิดกับสมาชิกมากที่สุด ในขณะเดียวกันก็ลีใกล้ชิดกับทางพวกผมมากที่สุดคือกัน” (แกนนำสำคัญมาก หมู่บ้านไหนไม่มีแกนนำ ก็จะไม่มีความหมาย การเคลื่อนไหวได้ต้องมีแกนนำ ผมยอมรับว่าบางหมู่บ้านไม่มีสมาชิกซักคนเลยนะ เพราะว่ามันไม่มีแกนนำ มันจะมีสมาชิกรมาจากไหน ต้องมาเป็นแกนนำมาร่วมรับรู้ข้อมูล ร่วมเคลื่อนไหวก่อน แล้วแกนนำค่อยไปคุยให้สมาชิก

ฟังไปหาสมาชิกได้ พอมันเกิดโครงสร้างเกิดกลุ่มแล้วการมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจส่วนใหญ่จะเป็นของแกนนำ แกนนำก็จะเอาข้อมูลหรือผลการตัดสินใจจากเวทีคณะกรรมการไปคุยกับสมาชิก แกนนำเลยใกล้ชิดกับสมาชิกมากที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็จะใกล้ชิดกับทางพวกผมมากที่สุดเหมือนกัน)

ในทำนองเดียวกันจากการสัมภาษณ์แม่มานีประเด็นเดียวกันแม่มานีได้ให้ความเห็นว่า

“แกนนำชาวบ้านสำคัญก็ตรงที่ว่า เฮากล้าไป กล้าสละเวลา กล้าเสีย กล้าพาไต่บ้านออกไปต่อสู้นี้ละ ขะเจ้าบ่อยากไปเฮาก็ต้องชักชวน เฮาต้องดึง เปิดประชุมกันจับเข้าคุยกัน ถ้าเฮาบ่ช่วยกันมันก็ไปบ่ได้ ชื่นชใจให้แต่แกนนำสู้มันก็บ่ไหว ขะเจ้าอยากได้พลังเฮาก็ต้องไปแต่บ่ไปนำขุมมือบ่เป็นหยั่ง พวกแม็กก็เปิดประชุมเว้ากันจั่งซี่ละ หมู่เจ้ามีธุระเจ้าก็ไปทำงานของเจ้า แต่ชั้นมันมีเรื่องสำคัญเกิดขึ้นข่อยมาขอแรงขุมเจ้าก็ต้องไป ขอให้เห็นด้วยแล้วก็อย่าไปกับบริษัทคือเฮาสีว่ากันอยู่ท่อนั้น เฮาสีไปบังคับข้าเจ้าให้ต้องไปนำทุกหย่อมหญ้าก็บ่ได้ ไทบ้านอย่างน้อยนี่ต้องออกมาหนึ่งคือวันสำคัญ เช่น เติตรณรงค์ ชุมชุม ระดมทุนก็ขอให้มามีส่วนร่วม ข้าเจ้าอาจลืบได้ออกมาทุกเทือกก็บ่ได้ว่า แต่แกนนำนี้ต้องไป แกนนำหลัก ๗นี้ต้องไปขาดบ่ได้ บ้านใดขาดเฮาต้องไปถาม ส่วนหน้าที่ในการให้ข้อมูลให้ความรู้กับไทบ้านนี้ แม็กก็เปิดประชุมคือว่าขึ้นไปได้ความรู้มาจาก NGO หรือได้ข้อมูลอียังมาแม็กก็ขอเปิดประชุมหมู่บ้าน อย่างเรื่องของเงินกลุ่มเฮาก็สิมาประชุมกันว่าข้อมูลมันเป็นจั่งใดแน่ เฮาต้องว่าให้ไทบ้านฟังต้องเอาไปขยาย” (แกนนำชาวบ้านสำคัญก็ตรงที่ว่า เรากล้าไป กล้าสละเวลา กล้าทำ กล้าพาชาวบ้านออกไปต่อสู้นี้ละ เขาไม่ออกไปเราก็คต้องชักชวน เราต้องดึง เปิดประชุมกันจับเข้าคุยกัน ถ้าเราไม่ช่วยกันมันก็ไปไม่ได้ ถ้าจะให้แต่แกนนำสู้มันก็บ่ไหว กลุ่มอยากได้พลังเราก็คต้องไปแต่ไม่ไปด้วยทุกวันไม่เป็นไร พวกแม็กก็เปิดประชุมพูดกันอย่างนี้ พวกคุณมีธุระคุณก็ไปทำงานของคุณ แต่ถ้ามันมีเรื่องสำคัญเกิดขึ้นเรามาขอแรงพวกคุณก็ต้องไป ขอให้เห็นด้วยแล้วก็อย่าไปกับบริษัทคือเราจะพูดกันอยู่เท่านั้น เราจะไปบังคับเขาให้ต้องไปด้วยทุกหย่อมหญ้าก็ไม่ได้ ชาวบ้านอย่างน้อยนี่ต้องออกมาหนึ่งคือวันสำคัญ เช่น เติตรณรงค์ ชุมชุม ระดมทุนก็ขอให้มามีส่วนร่วม พวกคุณอาจจะไม่ได้ออกมาทุกครั้งก็ไม่ได้ว่า แต่แกนนำนี้ต้องไป แกนนำหลัก ๗นี้ต้องไปขาดไม่ได้ บ้านไหนขาดเราต้องไปถาม ส่วนหน้าที่ในการให้ข้อมูลให้ความรู้กับชาวบ้านนี้ แม็กก็จะเปิดประชุมคือว่าถ้าไปได้ความรู้มาจาก NGO หรือได้ข้อมูลอะไรมาแม็กก็จะขอเปิดประชุมหมู่บ้าน อย่างเรื่องของเงินกลุ่มเราก็จะมาประชุมกันว่าข้อมูลมันเป็นยังงัยบ้าง เราต้องพูดให้ชาวบ้านฟังต้องเอาไปขยาย)

จากที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นว่าผู้นำได้มีส่วนสำคัญต่อการสร้างและหนุนเสริมขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในหลายมิติด้วยกัน เช่น บทบาทในการระดมชาวบ้าน การออกไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กับเครือข่ายผู้ประสบปัญหา บทบาทในการตัดสินใจในองค์กรการเคลื่อนไหว การถ่ายทอดข้อมูลความรู้ให้ชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเองให้รับรู้และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการแสดงบทบาทเป็นผู้กระตุ้นชาวบ้านในขบวนการให้ตื่นตัว

ต่อสถานการณ์ที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ผู้นำจึงเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองที่สำคัญต่อ ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน โดยเฉพาะในบริบทของการเคลื่อนไหวที่ชาวบ้านต้องต่อสู้กับ การดิ้นรนเพื่อควมมีชีวิตรอดทางเศรษฐกิจไปพร้อมกันด้วย อีกทั้งยังต้องมีความทุ่มเทเสียสละ และเอาการเอางานอีกด้วย

5. โครงสร้างองค์กร

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาหนึ่งทศวรรษของการเคลื่อนไหวคัดค้าน ติดตาม ตรวจสอบ และการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจโครงการเหมืองแร่โปแทชจังหวัดอุดรธานีของชาวบ้านกลุ่ม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ปัจจัยที่มีส่วนหนุนเสริมในห้วงการเคลื่อนไหวให้เกิดศักยภาพ และสามารถพัฒนาขบวนการให้เจริญเติบโตได้อย่างต่อเนื่องก็คือการจัดโครงสร้างองค์กร ซึ่งสามารถแบ่งการพิจารณาได้เป็นสองส่วนคือ หนึ่ง โครงสร้างและการตัดสินใจภายในองค์กร สองกลุ่มจัดตั้งย่อยภายในโครงสร้างของกลุ่มใหญ่

5.1 โครงสร้างและการตัดสินใจภายในองค์กร

จุดเด่นประการหนึ่งของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็คือเป็นองค์กรการเคลื่อนไหวที่ประกอบ สร้างขึ้นมาจากชาวบ้านผู้ถูกละเมิดสิทธิในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแทชอุดรธานีเป็นหลัก ซึ่ง ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ ของพื้นที่ 3 ใน 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลห้วย สามพาด ตำบลนาม่วง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม และตำบลหนองไผ่ อำเภอเมือง จ.อุดรธานี โดย ตำบลห้วยสามพาดมีหมู่บ้านเข้าร่วมจำนวน 12 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 13 หมู่บ้าน ตำบลนาม่วง มี ผู้เข้าร่วมครบทั้ง 11 หมู่บ้าน และสุดท้ายคือตำบลหนองไผ่ มีหมู่บ้านที่เข้าร่วมเพียง 2 หมู่บ้าน และเข้าร่วมในลักษณะรายบุคคลเสียมากกว่า ส่วนอีกหนึ่งตำบลที่ไม่มีหมู่บ้านเข้าร่วมเลยคือตำบล โนนสูง อ.เมือง จ.อุดรธานี

อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าในแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมต่อสู้ในนามกลุ่มอนุรักษ์ฯจะมี ชาวบ้านเข้าร่วมหมดทุกครัวเรือน เพราะในแต่ละหมู่บ้านเองก็มีกลุ่มชาวบ้านแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ใหญ่ๆ ได้แก่ หนึ่ง กลุ่มชาวบ้านที่สนับสนุนให้มีการดำเนินโครงการ สองกลุ่มชาวบ้านที่คัดค้าน โครงการ และสามารถกลุ่มชาวบ้านที่นิ่งเฉยเที่ยวเล่นไม่ฝึกฝัฝ้ายใดแต่ก็ไม่ได้ทำตัวให้เป็นปรปักษ์ กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ หากพิจารณาจากภาพรวมชาวบ้านสองกลุ่มแรกจะมีสัดส่วนมากกว่าชาวบ้าน กลุ่มหลัง และมีความขัดแย้งแบ่งขั้วกันอย่างชัดเจน

กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี มีการจัดโครงสร้างองค์กรในรูปแบบของ “คณะกรรมการ” ที่ประกอบด้วย ประธาน จำนวน 1 คน รองประธาน จำนวน 4 คน เลขานุการ จำนวน 1 คน เกรียนิก จำนวน 1 คน (ซึ่งทั้งหมดถูกคัดเลือกมาจากแกนนำชาวบ้านในแต่ละ หมู่บ้านและยังคงบทบาทของแกนนำชาวบ้านอยู่เช่นเดิม) มีองค์กรพัฒนาเอกชน (กลุ่มนิเวศ วัฒนธรรมศึกษา) เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำและช่วยหนุนเสริมอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ยังมีแกน นำชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านของ 3 ตำบลดังกล่าวไปข้างต้น จำนวนกว่า 30 คน รวมทั้งชาวบ้านใน

หมู่บ้านต่างๆ จาก 3 ตำบล อีกประมาณ 3,000 คน แม้ว่าโครงสร้างองค์กรจะมีลักษณะที่เป็นทางการ แต่การตัดสินใจภายในองค์กรการเคลื่อนไหวกลับไม่ได้มีความแข็งตัวไปตามโครงสร้างที่ดำรงอยู่ หรือการรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดไว้ที่ผู้นำคนใดคนหนึ่งเพียงลำพัง ตลอดจนมีการบังคับบัญชาแบบลดหลั่นลำดับชั้น หากกล่าวตามสำนวนของประภาส ปิ่นตบแต่ง (2540) กลุ่มอนุรักษ์จะเน้นการตัดสินใจแบบ “ผู้นำรวมหมู่” ซึ่งแกนนำชาวบ้านจะเป็นกลุ่มผู้ประกอบการทางการเมือง (Political Entrepreneurs) ที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจในการจัดการองค์กรการเคลื่อนไหว และคานอำนาจกันเองภายในเวทีคณะกรรมการ โดยมีนักพัฒนาเอกชน (NGO) เป็นผู้ทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการ และกำหนดเนื้อหาหรือแนวทางเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการ ให้แกนนำได้ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกัน สำหรับชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ใช่แกนนำนั้นช่องทางในการมีส่วนร่วมภายในกลุ่มอนุรักษ์ก็จะอาศัยการสะท้อนความคิดเห็นและการเสนอแนะผ่านทางแกนนำ แกนนำก็จะเอามาถกเถียงพูดคุยกัน ในเวทีคณะกรรมการ เพราะแกนนำกับชาวบ้านเองจะมีความใกล้ชิดกันอยู่โดยธรรมชาติ จึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการขึ้นด้วย

จากการสัมภาษณ์หัวหน้าองค์กร นักพัฒนาเอกชนซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับกลุ่มอนุรักษ์เกี่ยวกับประเด็นการจัดโครงสร้างองค์กรของกลุ่มให้มีรูปแบบของคณะกรรมการ ซึ่งได้ให้ข้อคิดเห็นว่า

“อยู่ที่นี่สัปดาห์พยายามจัดรูปแบบองค์กรให้มีโครงสร้างแข็งตัว แล้วก็เป็นการ เพราะว่าเขาก็เห็นบทเรียนการต่อสู้มาหลาย ๆ หม่องที่พอเป็นแบบนี้ก็หลุด แกนนำหลัก ๆ หลาย คน หลายพื้นที่หลุดจากขบวนชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัญหาหลายกับขบวนการต่อสู้ให้ภาพรวม อยู่ที่นี่ก่อน สิบเอ็ดยังเขาต้องมาทำความเข้าใจกันก่อนในประเด็นได้ประเด็นหนึ่ง เช่น ประเด็นการเคลื่อนไหวเขาก็ต้องมาวิเคราะห์เอาข้อมูลมาคุยกันก่อน พวกผม NGO ก็ก็เป็นคนคอยคอนโทรลกระบวนการร่วมกับแกนนำชาวบ้าน” (อยู่ที่นี่จะไม่พยายามจัดรูปแบบองค์กรให้มีโครงสร้างแข็งตัว แล้วก็เป็นการ เพราะว่าเราก็เห็นบทเรียนการต่อสู้มาหลาย ๆ ที่ที่พอเป็นแบบนี้แล้วก็หลุด แกนนำหลัก ๆ หลาย คน หลายพื้นที่หลุดจากขบวนชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัญหามากกับขบวนการต่อสู้ในภาพรวม อยู่ที่นี่ก่อนจะทำอะไรเราต้องมาทำความเข้าใจกันก่อนในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เช่น ประเด็นการเคลื่อนไหวเราก็ต้องมาวิเคราะห์เอาข้อมูลมาคุยกันก่อน พวกผม NGO ก็จะเป็นคนคอยคอนโทรลกระบวนการร่วมกับแกนนำชาวบ้าน)

นอกจากนี้โครงสร้างกลุ่มอนุรักษ์ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสอดคล้องกับแนวทางในพัฒนาองค์กรชาวบ้านและการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้านด้วย จากการสัมภาษณ์ หัวหน้าคำหอม นักพัฒนาเอกชนหัวหน้าทีมที่ปรึกษากลุ่มอนุรักษ์ เกี่ยวกับประเด็นแนวทางการพัฒนาองค์กรชาวบ้านและแนวทางในการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ ซึ่งได้แสดงความคิดเห็นว่า

“เราไม่ได้มีแนวทางที่จะสร้างองค์กรชาวบ้านให้เติบโตโดยการไปพึ่งพาผู้มีบารมีหรือพรรคการเมือง เราต้องการให้ชาวบ้านยืนด้วยตนเองได้ ความเข้มแข็งเกิดจากตัวเอง พรรคการเมืองไหนมาเราไม่เคยเอาชักรพรรค มีนักการเมืองพยายามจะเข้ามาเสนอนั้นเสนอนี้เราก็กไม่เอา เพราะเราไม่ต้องการให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ หรือองค์กรชาวบ้านเข้าไปเป็นเบี้ยล่างกับกลุ่มทางการเมือง เพราะประชาชนต้องมีอิสระมันต้องบริสุทธิ์ถึงจะไม่บริสุทธิ์ 100 % แต่หมายความว่าทิศทางมันต้องชัด”

ดังนั้น โครงสร้างของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่มีลักษณะคณะกรรมการ จึงเป็นเสมือนเวทีที่เอื้อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ ได้คิด ได้วิเคราะห์ และจัดการปัญหาภายในองค์กรชาวบ้านร่วมกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้เห็นถึงพลังของการทำงานแบบรวมหมู่ที่ไม่ต้องคอยพึ่งพาผู้นำเดี่ยวในการขับเคลื่อนองค์กรชาวบ้าน หรือการนำพาองค์กรชาวบ้านไปเติบโตภายใต้ร่มเงาของพรรคการเมืองเพื่อหวังให้พรรคการเมืองเป็นข้อต่อเข้าไปสู่การต่อรองเชิงผลประโยชน์ให้กับชาวบ้าน โครงสร้างของกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงเอื้อต่อการพัฒนาองค์กรชาวบ้านบนฐานของชุมชนเจ้าของปัญหาเองอย่างมีอิสระและมีส่วนสำคัญที่หนุนเสริมให้ขบวนการชาวบ้านเกิดการพัฒนาที่เข้มแข็งมาโดยตลอด

5.2 กลุ่มระดับย่อยภายในโครงสร้างของกลุ่มใหญ่

ในส่วนก่อนได้กล่าวถึงโครงสร้างของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่มีลักษณะของคณะกรรมการหรือมีการรวมหมู่การตัดสินใจไว้ที่แกนนำซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยในการหนุนเสริมให้องค์กรชาวบ้านสามารถเจริญเติบโตได้บนฐานความร่วมมือของคนในชุมชนเองอย่างมีอิสระ ในส่วนนี้ก็ยังคงพิจารณาอยู่ในกรอบประเด็นเรื่องโครงสร้างองค์กรแต่จะย้ายประเด็นพิจารณามาสู่เรื่องของกลุ่มจัดตั้งย่อยภายในกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งมีส่วนในการส่งเสริมการพัฒนาของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในหลายแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นการยึดโยงกลุ่มอนุรักษ์ฯ ให้ดำรงอยู่ การพัฒนาศักยภาพของผู้ร่วมขบวนการกลุ่มอื่นๆ ที่นอกเหนือจากกลุ่มแกนนำ การหนุนเสริมการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ และการปฐกฐานให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ มีความมั่นคง มีจุดเชื่อมโยงกับชุมชนซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน

สำหรับกลุ่มจัดตั้งที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มอนุรักษ์ฯ สามารถแบ่งออกเป็น 7 กลุ่มดังนี้

- 1) กลุ่มฐานอาชีพและการเกษตร กลุ่มภาระงานในส่วนนี้จะมีภารกิจในการส่งเสริมชาวบ้านให้เกิดการรวมกลุ่มสร้างอาชีพให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวต่อสู้ เช่น การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน (ส่วนใหญ่ก็จะเป็นชาวบ้านกลุ่มสตรีเหล็ก) โดยจะมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาบริหารจัดการเป็นการเฉพาะ เพื่อจัดทำผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ออกจำหน่ายให้แก่สมาชิกภายในกลุ่มอนุรักษ์ฯ และวางขายตามเวทีประชุมสัมมนาที่มีการจัดพื้นที่แสดงสินค้าให้ เช่น การทำชมพู น่ายาล้างจาน น่ายาทำความสะอาด น้ำเต้าหู้ ผ้าทอมือ เป็นต้น รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพในด้านเกษตรทางเลือกหรือเกษตรธรรมชาติ เพื่อ

ลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ และหันกลับมาพึ่งพาวัตถุดิบ และภูมิปัญญาภายในชุมชนเป็นหลัก โดยได้รับการหนุนเสริมทางด้านงบประมาณบางส่วนเพื่อพาชาวบ้านออกไปดูงานจาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (อพช.) และเข้ามาส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มโดยมูลนิธิชีวิตไท (RAFA) ที่เข้ามาจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน เพื่อสร้างทางเลือกในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการปรับเปลี่ยนในเชิงความคิดของชาวบ้านให้สามารถคิด วิเคราะห์ หรือต่อยอดไปสู่การกำหนดวิถีชีวิตของตนเองยั่งยืน

2) กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาชุมชน กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาชุมชนหรือ “กลุ่มสตรีเหล็ก” ได้เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของผู้หญิงวัยกลางคนไปจนถึงวัยผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งกลุ่มภาระงานนี้ได้ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่สำคัญ 2 ประการด้วยกันคือ หนึ่ง กิจกรรมในงานรื้อกับ สอง กิจกรรมในงานเย็น กิจกรรมในงานรื้อมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ กลุ่มสตรีเหล็ก หนุนเสริมยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ในบางสถานการณ์ที่มักจะประสบอุปสรรคจากการถูกปราบปราม และถูกกีดขวางจากทางเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือฝ่ายต่อต้านกลุ่มต่างๆ เช่น ในกรณีของการยื่นหนังสือ การเดินขบวนประท้วง การชุมนุม และการปิดล้อม ฯลฯ โดยกลุ่มสตรีเหล็กจะเป็นแนวทางในการฝ่าฝืนเพื่อเปิดทาง ขัดขวางหรือเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ของรัฐเช่น ตำรวจ อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) และฝ่ายต่อต้านกลุ่มต่างๆ ที่ปฏิบัติงานในสถานการณ์นั้น ๆ หรือมีความพยายามที่จะข่มขู่ ขัดขวาง และใช้ความรุนแรงต่อกลุ่มอนุรักษ์ เพื่อให้ตัวแทนของกลุ่มหรือขบวนการเคลื่อนไหวสามารถดำเนินกิจกรรมได้ตามยุทธวิธีที่วางเอาไว้ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย

ทั้งนี้สาเหตุที่ใช้กลุ่มสตรีเหล็กเป็นแนวทางหรือเป็นยุทธวิธีหนึ่งในสถานการณ์ที่เปราะบางต่อความขัดแย้งเช่นนี้ เนื่องมาจากทางกลุ่มอนุรักษ์มีแนวทางในการต่อสู้แบบสันติวิธี การใช้ผู้หญิงซึ่งสังคมให้คุณค่าว่าเป็นเพศที่อ่อนแอ เป็นเพศแม่ที่ผู้ชายต้องให้เกียรติ จึงทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐมักไม่กล้าที่จะเลือกใช้วิธีการปราบปรามที่รุนแรง ซึ่งจะต่างกับการใช้ผู้ชายเป็นแนวทางเพราะผู้ชายนั้นมีภาพลักษณ์ของความแข็งแกร่ง อารมณ์ร้อน และมักจะนำไปสู่การใช้ความรุนแรงเข้าปะทะกับเจ้าหน้าที่ของรัฐอยู่เสมอ ผู้ชายจึงถูกวางให้เป็นเพียงการ์ดคุ้มกันอยู่ห่างๆ เสียมากกว่า ดังนั้นกลุ่มสตรีเหล็กจึงเป็นทั้งยุทธวิธีและตัวหนุนเสริมยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพมาโดยตลอด

ส่วนบทบาทของกลุ่มสตรีเหล็กในงานเย็นนั้นจะเป็นการสร้างฐานอาชีพเพื่อให้ชาวบ้านที่ร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการสามารถอยู่รอดได้ทางเศรษฐกิจได้ด้วย ซึ่งงานในส่วนนี้ของกลุ่มสตรีเหล็กจะเป็นงานเดียวกันกับงานของกลุ่มฐานอาชีพและการเกษตรที่ทำอยู่ เพราะกลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่ที่ทำกิจกรรมในงาน กลุ่มฐานอาชีพและการเกษตร ก็เป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มสตรีเหล็ก

3) กลุ่มเยาวชนคนฮักถิ่น กลุ่มเยาวชนคนฮักถิ่นเกิดขึ้นจากการหันกลับมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาภายในองค์การการเคลื่อนไหวตามยุทธศาสตร์ของทางกลุ่มอนุรักษ์ที่

ได้วางแนวทางการต่อสู้ให้มีลักษณะยืดเยื้อยาวนานและสร้างความยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรมให้กับองค์กรชาวบ้าน โดยการดึงกลุ่มเยาวชนเข้ามาสู่กระบวนการเคลื่อนไหวในลักษณะงานเย็น หรืองานในระดับการปลูกฝังวิถีคิดซึ่งมีเป้าหมายที่สำคัญคือ การพัฒนาฐานคิด ให้เยาวชนเกิดสำนึกในการหวงแหนชุมชน หวงแหนวิถีชีวิต หวงแหนวัฒนธรรมประเพณี หวงแหนในภูมิปัญญาและทรัพยากรที่พวกตนจำต้องพึ่งพาอาศัย ตลอดจนการสร้างสำนึกให้เยาวชนตระหนักในความเป็นตัวตนของตนเองที่สัมพันธ์กับรากเหง้าของชุมชน และเรียนรู้ซึมซับประสบการณ์ หรือแนวทางในการเคลื่อนไหวร่วมกับผู้ใหญ่ ให้สามารถทดแทนหรือหนุนเสริมผู้ใหญ่ในการเคลื่อนไหวต่อสู้กับโครงการเหมืองแร่โปแตช ตลอดจนสามารถปรับตัวเพื่อตอบโต้ ต่อรองกับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักของรัฐ และกระแสโลกาภิวัตน์ที่โหมกระหน่ำเข้ามาทำลาย วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา ระบบการให้คุณค่า และฐานทรัพยากรของชุมชนอย่างรู้เท่าต่อไปในอนาคต

จากหลักการดังกล่าวทำให้ในช่วงแรกของการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนขึ้นมานั้น ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯจึงได้มีแนวทางในการปลูกฝังหรือถ่ายทอดวิถีคิดให้กับกลุ่มเยาวชน โดยการสร้างอำนาจทางความคิดผ่านการดึงเยาวชนซึ่งเป็นลูกหลานของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯในหมู่บ้านโคกสมบูรณ์จัดตั้งเป็น “กลุ่มเยาวชนคนอีกถิ่น” นำร่องเป็นที่แรก เมื่อกลุ่มเริ่มมีความชัดเจนมากขึ้นจึงขยายเครือข่ายให้กว้างขวางเพื่อดึงลูกหลานของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯในหมู่บ้านอื่นเข้าร่วมกลุ่มเพิ่มขึ้นอีก ปัจจุบัน “กลุ่มเยาวชนคนอีกถิ่น” มีเยาวชนจากหลายหมู่บ้าน หลายเพศหลายวัยอายุตั้งแต่ 5 - 23 ปี ซึ่งผสมปนเปกันทั้งวัยเด็กและวัยรุ่นสาวร่วมอยู่ในกลุ่ม โดยจะมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันหลายอย่างตามแต่ความเหมาะสมของสถานการณ์ และจังหวะการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เช่น การเดินขบวนรณรงค์ การแจกใบปลิวเพื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านผลกระทบของโครงการแก่ชาวบ้านในพื้นที่ที่อาจจะได้รับผลกระทบจากโครงการ และประชาชนในตัวเมืองภายในงานกาชาดทุ่งศรีเมือง หรือตามย่านธุรกิจที่สำคัญ เป็นต้น การจัดรายการวิทยุร่วมกับสถานีวิทยุชุมชนคนอีกถิ่น การร่วมกิจกรรมทำนารวม การแสดงละครเวทีล้อเลียนโครงการเหมืองแร่โปแตช การร้องเพลงมาร์ช (หัวใจสีเขียว) ของกลุ่มอนุรักษ์ฯบนเวทีการแสดง การวาดภาพสะท้อนความแตกแยกของชุมชนตามที่เยาวชนแต่ละคนสัมผัสมาพร้อมกับจัดแสดงเป็นนิทรรศการในงานประชุมใหญ่ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ การออกร้านขายผลิตภัณฑ์และขายสินค้าที่ระลึกของกลุ่ม เช่น เสื้อ ธง สติกเกอร์ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ การออกร้านสอยดาว เพื่อระดมทุนเข้าสู่กองทุนของกลุ่มอนุรักษ์ฯใช้ในการดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวต่อไป นอกเหนือจากนี้แล้วกลุ่มเยาวชนบางคนซึ่งเป็นเยาวชนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวก็จะร่วมเดินทางไปกับกลุ่มผู้ใหญ่เมื่อมีการเดินทางออกไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มเครือข่ายปัญหาอื่นๆ ที่เป็นพันธมิตรกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ หรือเยาวชนวัยรุ่นผู้ชายหลายคนก็จะรับหน้าที่เป็นการตอเสาเมื่อมีกิจกรรมการเดินขบวนรณรงค์ในเขตพื้นที่โครงการ เป็นต้น

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า กิจกรรมต่างๆของ “กลุ่มเยาวชนคนอีกถิ่น” ที่กลุ่มเยาวชนได้ทำกิจกรรมร่วมกันนั้น จึงนับว่าเป็นการกระตุ้นให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ ซึมซับ

เกี่ยวกับข้อมูลผลกระทบของโครงการเหมืองแร่โพแทชที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนในหลายมิติ เกิดการเรียนรู้ ชิมซับเกี่ยวกับแนวทางการต่อสู้ ตลอดจนเกิดสำนึกในการหวงแหนชุมชน และสำนึกในตัวตนที่สัมพันธ์กับชุมชน สัมพันธ์กับฐานทรัพยากรในการดำรงชีพอย่างไม่รู้ตัว ซึ่งนับว่าเป็นการวางฐานรากที่มั่นคงให้กับกลุ่มอนุรักษ์ที่สัมพันธ์กับชุมชนซึ่งเป็นฐานทรัพยากรให้กับขบวนการเคลื่อนไหว ไปพร้อม ๆ กับการเพิ่มประสิทธิภาพในการเคลื่อนไหวให้มีมากยิ่งขึ้น

4) กลุ่มโรงเรียนคนฮักถิ่น นับว่าเป็นกลุ่มจัดตั้งที่ได้ต่อยอดแนวคิดหรือเป้าหมายในการทำงานมาจากกลุ่มงานเยาวชนคนฮักถิ่น แต่จะมีเป้าหมายการทำงานในมิติของการพัฒนาความรู้และวิถีคิดของเยาวชนให้มีความเข้มข้นและเป็นระบบที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นกว่าเดิมควบคู่ไปกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่กับเยาวชนให้เกิดความต่อเนื่อง เนื่องจากการพัฒนางานเยาวชนในช่วงแรก ๆ นั้นการสื่อสารในเชิงเนื้อหาระหว่างผู้ใหญ่กับเยาวชนยังเกิดขึ้นในระดับที่ถือว่าไม่มากนัก กอปรกับทิศทางที่มุ่งจะให้เยาวชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ เกิดกระบวนการชิมซับยังไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ดังนั้นงานโรงเรียนคนฮักถิ่นจึงถือว่าเป็นพัฒนาการในช่วงที่สองของงานเยาวชนภายใต้แนวทางการพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวในลักษณะที่เน้นความยืดหยุ่นยาวนานและความสอดคล้องกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์และการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

สำหรับกลไกสำคัญในการผลักดันเป้าหมายของกลุ่มงานโรงเรียนคนฮักถิ่นก็คือ “โรงเรียนคนฮักถิ่น” ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ถูกนิยามให้ก้าวข้ามออกนอกนิยามของคำว่า “โรงเรียน” ในระบบปกติ ที่มุ่งสร้างองค์ความรู้แบบกระแสหลักหรือความรู้ในเชิงครอบงำมาสู่โรงเรียนที่เน้นการสร้างองค์ความรู้แบบกระแสรองหรือความรู้ในเชิงปลดปล่อยเป็นหลัก หลักสูตรที่ใช้สอนในโรงเรียน ครูผู้สอนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มแกนนำที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านจะทำหน้าที่ในการร่างหลักสูตรขึ้นมาร่วมกัน โดยยึดโยงกับเป้าหมายของกลุ่มงานเป็นหลัก ทั้งนี้ครูผู้สอนเองยังต้องก้าวข้ามออกนอกนิยามของครูที่สอนหนังสืออยู่ในระบบการศึกษาปกติ ที่ยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางและมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับนักเรียนในแนวดิ่งมาสู่ครูผู้สอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางและทำหน้าที่สังเกตปรากฏการณ์ ตั้งคำถามและเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเด็กไปพร้อมกัน

ด้านหลักสูตรของโรงเรียนคนฮักถิ่นนั้น จะประกอบไปด้วยทั้งหมด 5 รายวิชา ได้แก่ 1. วิชาภูมินิเวศน์ชุมชนท้องถิ่น 2. วิชาเกษตรกรรมธรรมชาติ 3. วิชาประชาธิปไตยและวัฒนธรรมท้องถิ่น 4. วิชาอาชีพเพื่อการพึ่งพาตนเอง 5. วิชาสื่อเพื่อการรณรงค์ รับนักเรียนตั้งแต่ในระดับชั้น ป.3-ม.3 โดยจะมีการเรียนการสอนสัปดาห์ละหนึ่งวัน (เฉพาะวันเสาร์) รวมระยะเรียนตลอดทั้งหลักสูตรทั้งหมด 94 ชั่วโมง ใช้ศาลาวัดบ้านโคกสมบูรณ์เป็นสถานที่เรียนหลัก ส่วนในรายวิชาที่ต้องมีภาคปฏิบัติก็จะอาศัยนิเวศน์รอบชุมชนหรือสถานที่ที่สอดคล้องกับเนื้อหาแต่ละรายวิชาเป็นแหล่งเรียนรู้ชั่วคราว เมื่อนักเรียนครบตามหลักสูตรแล้วก็จะมีพิธีมอบใบประกาศนียบัตรให้เพื่อยืนยันการจบหลักสูตรท้องถิ่น

5) กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มภาระงานนี้ได้ถูกจัดตั้งขึ้นมาในรูปของคณะกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ดูแลเงินกองทุนช่วยเหลือครอบครัวของผู้เสียชีวิตที่เป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ฯ โดยจะมีการเรียกเก็บเงินจากสมาชิกภายในกลุ่มกลุ่มอนุรักษ์ฯ คนละ 10 บาท เมื่อมีสมาชิกในกลุ่มเสียชีวิตลง และทำหน้าที่ส่งมอบเงินก้อนดังกล่าวสมทบช่วยเหลือครอบครัวของผู้เสียชีวิตต่อไป ส่วนในแง่หลักการของการจัดตั้งกลุ่มงานฌาปนกิจขึ้นมานั้นก็เพื่อต้องการให้มีกลไกในการเชื่อมโยงยึดเหนี่ยวความเป็นกลุ่มอนุรักษ์ฯ ให้เกิดความเหนียวแน่น เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งนอกจากจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการตระหนักในความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันแล้ว ยังเป็นการวางรากฐานให้สมาชิกภายในกลุ่มได้เรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายพึ่งตนเองระหว่างคนในชุมชน และเกิดความตระหนักในพลังของการรวมกลุ่มที่สามารถผลักดันองค์กรการเคลื่อนไหวไปสู่เป้าหมายและพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนบนฐานเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้

6) กลุ่มวิทยุชุมชน เป็นกลุ่มภาระงานที่ทำหน้าที่ดำเนินงานเกี่ยวกับงานวิทยุชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีกับเครือข่ายสมาพันธ์วิทยุชุมชนภาคอีสาน จัดตั้งเป็นสถานีวิทยุชุมชนคนฮักถิ่นขึ้น ณ วัดแจ้งธรรมรังษี บ้านโคกสมบูรณ์ หมู่ 3 ต.ห้วยสามพาด กิ่งอ.ประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี ส่งกระจายเสียงด้วยคลื่นความถี่ เอฟ.เอ็ม. 100.75 เมกกะเฮิร์ตซ์ มีการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการที่มาจากตัวแทนของหน่วยงานต่าง ๆ และชาวบ้านในชุมชน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญก็คือการสร้างสื่อของภาคประชาชนซึ่งมีลักษณะเป็นสื่อทางเลือก ที่ปลอดจากการขึ้นนำครอบงำแต่เพียงฝ่ายเดียวเหมือนสื่อวิทยุกระแสหลัก และเน้นเรื่องของสิทธิของชาวบ้านในการมีส่วนร่วม นำเสนอ ถกเถียง แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในประเด็นที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนร่วมกันผ่านวิทยุของชุมชน อันเป็นไปเพื่อการสร้างความสามัคคี ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ได้ดีอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของขบวนการภาคประชาชนในการคัดค้าน ตรวจสอบ ติดตาม โครงการเหมืองแร่โพแทชที่พยายามจะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นด้วยอีกทางหนึ่ง

ทั้งนี้หลักการสำคัญอย่างหนึ่งของการดำเนินงานวิทยุชุมชนคนฮักถิ่นยังมุ่งเน้นไปที่การทำวิทยุชุมชนให้เป็นสมบัติร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง โดยชาวบ้านในชุมชนทุกคนจะเป็นเจ้าของร่วมกันและมีลักษณะการดำเนินงานที่ไม่ได้มุ่งเน้นการแสวงหาผลกำไรหรือผลประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เป็นที่ตั้ง ทำให้นักจัดรายการทุกคนจะเข้ามาด้วยจิตอาสาโดยไม่มีค่าตอบแทนจากการดำเนินรายการใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนั้นเงินค่าใช้จ่ายในกิจกรรมของวิทยุชุมชนคนฮักถิ่นส่วนใหญ่จึงมาจากการเรี่ยไรจากสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ชาวบ้านในชุมชน และเงินช่วยเหลือจากเครือข่ายสมาพันธ์วิทยุชุมชนภาคอีสานเป็นหลัก โดยมีการจัดตั้งเป็นกองทุนวิทยุชุมชนขึ้นมาจัดการ เพื่อวิทยุชุมชนเป็นของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง

7) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นกลุ่มภาระงานที่เพิ่งเริ่มจัดตั้งขึ้นมาไม่นานนี้ โดยเกิดขึ้นจากแนวคิดที่ต้องการให้ชาวบ้านที่ร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มอนุรักษ์ฯสามารถที่จะรวมกลุ่มพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจได้อย่างมั่นคง และเกาะเกี่ยวให้สมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ฯเกิดความเหนียวแน่น กลมเกลียวสืบเนื่องต่อไปในอนาคต โดยไม่ต้องมารอคอยการช่วยเหลือจากรัฐผ่านนโยบายประชานิยมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมักนำมาซึ่งการแยกย่อยชาวบ้านออกจากความเป็นกลุ่มก้อนอันเป็นฐานอำนาจที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่น ไปสู่ความเป็นปัจเจกแบบตัวใครตัวมัน ที่อ่อนแอและขาดไร้ซึ่งพลังอำนาจในการตอบโต้ ต่อรองกับกระแสพัฒนาที่ถาโถมเข้าสู่ชุมชนอย่างหนักหน่วงจนส่งผลให้ความเป็นชุมชนท้องถิ่นต้องล่มสลายลงไปในที่สุด

ในด้านการบริหารงานนั้น ทางกลุ่มงานสัจจะออมทรัพย์จะมีการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการเหมือนเช่นการบริหารงานของกลุ่มจัดตั้งกลุ่มอื่นๆ การบริหารงานในช่วงนี้ยังถือเป็นช่วงเริ่มต้น จึงทำให้ต้องมีการจำกัดการรับสมาชิกเข้ากลุ่มเพื่อให้กลุ่มสามารถปรับตัวและมีความมั่นคงเสียก่อน โดยสมาชิกกลุ่มนำร่องจะเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีความพร้อมทางด้านการเงินและเข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจจำนวนทั้งหมด ทั้งหมด 40 คน มีหลักกติกาที่จะต้องทำร่วมกันก็คือ 1. สมาชิกออมทรัพย์จะต้องมีความเชื่อมั่น และศรัทธาในสัจจะออมทรัพย์ ตลอดจนเคารพและยอมรับต่อกติการ่วมกัน 2. รวมกันออมก่อนเป็นเวลา 1 ปี ทั้งนี้ไม่ให้มีการเบิกถอน หรือกู้ยืมภายในเวลา 1 ปี ระหว่างการออมนี้ 3. กำหนดหุ้นละ 10 บาท โดยสมาชิกคนหนึ่งมีสิทธิออมได้ไม่เกิน 20 หุ้น (200 บาท) 4. ค่าสมัครสมาชิกแรกเข้า 20 บาท 5. กำหนดระยะเวลาฝากหุ้น ช่วงวันที่ 1-10 ของทุกเดือน 6. หากขาดการฝากหุ้นเป็นเวลา 3 ครั้งติดต่อกัน จะถูกพิจารณาการพ้นจากสมาชิกภาพ 7. สมาชิกออมทรัพย์ไม่สามารถโอนให้กันได้ 8. จำนวนสมาชิกรุ่นแรกไม่เกิน 40 คน 9. การประชุมสามัญของสมาชิกต้องจัดให้อย่างน้อย 3 ครั้งต่อปี (4 เดือน/ครั้ง) 10. การแก้ไข เปลี่ยนแปลงกติกาจะต้องได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกทั้งหมดร่วมกัน ทั้งนี้ในส่วนของเงินออมเมื่อครบกำหนด 1 ปีแล้วจะยังไม่มีผลการปันผล แต่จะได้มีการประชุมกันอีกครั้งเพื่อนำเงินที่มีต่อยอดออกไปเรื่อยๆ เพื่อเป็นกองทุนกู้ยืมพึ่งพากันทางเศรษฐกิจภายในกลุ่มอนุรักษ์ฯต่อไป

ดังนั้น จากการพิจารณากลุ่มจัดตั้งย่อยภายในกลุ่มอนุรักษ์ฯข้างต้น จึงสามารถสรุปความสำคัญของกลุ่มจัดตั้งเหล่านี้ที่มีต่อการพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ในสามมิติด้วยกันคือ

ประการแรก เป็นการยึดโยงผู้ร่วมขบวนการหรือชาวบ้านให้มีกิจกรรมทำร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการหล่อเลี้ยงให้กลุ่มอนุรักษ์ฯเองสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างที่หัวหน້อง นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“การจัดตั้งกลุ่มย่อยซ้อนเข้าไปในกลุ่มใหญ่ก็เพื่อให้กลุ่มอนุรักษ์ฯมันอยู่ได้ ถ้าเรามองแต่เรื่องของกลุ่มใหญ่มันอยู่ไม่ได้ดอก ว่าง่าย ๆ คือกลุ่มอนุรักษ์ฯก็ได้มีประเด็นที่มีการคัดค้าน ติดตาม เรียกร้องทุกมื่อ มันก็ต้องมีงานเย็นหรืองานจัดตั้งที่บ้านเข้ามาให้เกิด

กิจกรรมร่วมกันขึ้น” (การจัดตั้งกลุ่มย่อยซ้อนเข้าไปในกลุ่มใหญ่ก็เพื่อให้กลุ่มอนุรักษ์มั่นคงอยู่ได้ ถ้าเรามองแต่เรื่องของกลุ่มใหญ่มั่นคงอยู่ไม่ได้หรอก พุดง่าย ๆ คือกลุ่มอนุรักษ์ก็ไม่ได้มีประเด็นที่มีการคัดค้าน ติดตาม เรียกร้องทุกวัน มันก็ต้องมีงานเย็นหรืองานจัดตั้งชาวบ้านเข้ามาให้เกิดกิจกรรมร่วมกันขึ้น)

ประการที่สอง เป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้ร่วมขบวนการกลุ่มอื่น ๆ ที่มีศักยภาพนอกเหนือจากกลุ่มแกนนำชาวบ้านได้แสดงบทบาทในการเคลื่อนไหวมากขึ้น ซึ่งทำให้กลุ่มผู้ร่วมขบวนการเหล่านี้ได้ตระหนักในคุณค่าของตนเองที่มีต่อขบวนการเคลื่อนไหว มีส่วนสำคัญที่กระตุ้นให้พวกเขาตื่นตัวที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์อย่างแข็งขันและปลดปล่อยศักยภาพของตัวเองออกมา เพื่อร่วมขับเคลื่อนขบวนการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพราะองค์กรชาวบ้านจำต้องถูกขับเคลื่อนโดยชาวบ้านเอง อย่างที่หัวหน้าอง นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มย่อยขึ้นภายในกลุ่มอนุรักษ์ว่า

“การมีกลุ่มย่อยภายในกลุ่มมันเอ็ดให้คนอื่นที่บ่แม่นแกนนำหรือแกนนำแถวสองได้แสดงบทบาทของเขาขึ้นมา อย่างเช่นกลุ่มสตรีเหล็กมันก็เอ็ดให้ผู้หญิงที่เขาเคยเห็นอยู่แต่ในครัวยามเคลื่อนไหวก็แค่ช่วยถือป้ายผ้า ได้ตระหนักว่าเจ้าของต้องขยับตัวขึ้นมาอยู่แถวหน้า แสดงบทบาทของเขาหลายขึ้น เยวชนก็ได้เอ็ดให้เห็นว่าเจ้าของมีความสำคัญหลายขึ้น วิทยุชุมชนก็ได้เอ็ดให้คนที่สนใจการเว้าได้ปลื้มตัวออกมา ก็คือกลุ่มพวกนี้มันเอ็ดให้กลุ่มอนุรักษ์มีอียังหลายกว่ากลุ่มอนุรักษ์ มันคอยหนุนเสริมในการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ได้ มันเอ็ดให้กลุ่มคนในกลุ่มอนุรักษ์หลากหลายขึ้นพร้อม” (การมีกลุ่มย่อยภายในกลุ่มมันทำให้คนอื่นที่ไม่ใช่แกนนำหรือแกนนำแถวสองได้แสดงบทบาทของเขาขึ้นมา อย่างเช่นกลุ่มสตรีเหล็กมันก็ทำให้ผู้หญิงที่เราเคยเห็นอยู่แต่ในครัว ยามเคลื่อนไหวก็แค่ช่วยถือป้ายผ้า ได้ตระหนักว่าตนเองต้องขยับตัวขึ้นมาอยู่แถวหน้า แสดงบทบาทของเขามากขึ้น เยวชนก็ได้ทำให้เห็นว่าตนเองมีความสำคัญมากขึ้น วิทยุชุมชนก็ได้ทำให้คนที่สนใจการพูดได้ปลื้มตัวออกมา ก็คือกลุ่มพวกนี้มันทำให้กลุ่มอนุรักษ์มีอะไรมากกว่ากลุ่มอนุรักษ์ มันคอยหนุนเสริมในการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ได้ มันทำให้กลุ่มคนในกลุ่มอนุรักษ์หลากหลายขึ้นพร้อม)

ประการที่สาม กิจกรรมของกลุ่มจัดตั้งโดยตัวของมันเองยังมีส่วนในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ทั้งในแง่การเพิ่มยุทธวิธีการต่อสู้ให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ส่วนอีกแห่งหนึ่งคือเป็นการปูฐานรากให้กลุ่มอนุรักษ์เกิดความมั่นคง เพราะกลุ่มจัดตั้งย่อยทั้งหมดมีจุดเชื่อมโยงกับชุมชนซึ่งเป็นฐานทรัพยากรของขบวนการต่อสู้ของชาวบ้านที่สำคัญ

6. พัฒนาการการเคลื่อนไหวของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

ส่วนนี้จะกล่าวถึงการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน “กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี” เพื่อลำดับให้เห็นถึงพัฒนาการในการเคลื่อนไหวและลักษณะการปฏิสัมพันธ์กับฝ่ายต่างๆ ทั้งฝ่ายที่เป็นเครือข่ายภาคประชาชนเอง และฝ่ายต่อต้านขบวนการชาวบ้าน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ

ต่อยุทธวิธีเคลื่อนไหวกองกลุ่มอนุรักษ์ที่ใช้ในการตอบโต้และสร้างอำนาจเพื่อต่อรองกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งจะได้วิเคราะห์ในบทถัดไป

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านสามารถแบ่งออกได้เป็นสี่ช่วง ดังนี้คือ ช่วงแรก: ยุคแห่งการรวมตัวของขบวนการชาวบ้าน (พ.ศ. 2544-2545) ช่วงที่สอง: ยุคการต่อสู้นอกพื้นที่ (พ.ศ. 2545-2547) ช่วงที่สาม: ยุคตรึงกำลังในพื้นที่ (พ.ศ. 2547-2549) ช่วงที่สี่: ยุคปักหลักยึดเยื้อยาวนาน (พ.ศ. 2549-2553)

ช่วงแรก: ยุคการรวมตัวของขบวนการชาวบ้าน (พ.ศ. 2544-พ.ศ. 2545)

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านกลุ่มคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชได้เริ่มก่อตัวขึ้นในขณะที่ยุทธวิธีร่วมสองสภากำลังมีการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ได้ดิน ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการผลักดันโครงการที่สำคัญ ที่กรมทรัพยากรธรณี (หน่วยงานเดิมก่อนมีการปฏิรูประบบราชการใหม่เมื่อ พ.ศ. 2545) ได้ดำเนินการผลักดันเข้าสู่สภามาตั้งแต่ พ.ศ. 2541 ทั้งนี้จุดเริ่มต้นที่นำมาสู่การเคลื่อนไหวของชาวบ้านเริ่มต้นจากนักพัฒนาเอกชนในนามกลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มฯ ได้ลงพื้นที่หมู่บ้านโคกสมบุรณ์ ตำบลห้วยสามพาด กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคมหมู่บ้านหนึ่งในพื้นที่เขตคำขอประทานบัตรโครงการฯ ในช่วงปลาย พ.ศ. 2544 เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ แก่ชาวบ้าน โดยชาวบ้านที่ตื่นตัวออกมารับทราบปัญหากลุ่มแรกคือกลุ่มผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งผู้ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักในขณะนั้นคือ พ่อประสบ ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ (ขณะนั้นเป็นผู้ใหญ่บ้านโคกสมบุรณ์ หมู่ที่ 3) และแม่มาณี รองประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ (ขณะนั้นเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยสามพาด) ทั้งสองได้มีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือผ่านเครือข่ายผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่นของตนเองในเขตตำบลห้วยสามพาด ให้มาประชุมร่วมกันกับนักพัฒนาเอกชน และนำมาสู่การรวมกลุ่มเคลื่อนไหวของผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่นประมาณ 13 คน เป็นชาวบ้านกลุ่มแรกที่ได้เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯ ซึ่งในวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ได้เดินทางเข้าร่วมประชุมในกรณีปัญหาโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ในประเด็นการแก้ไขพ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 ที่กำลังเข้าสู่คณะกรรมการร่วมสองสภา โดยมีตัวแทนจากกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม อาจารย์ จอน อึ้งภากรณ์ สมาชิกวุฒิสภากรุงเทพมหานคร อาจารย์ รตยา จันทรเสถียร และอาจารย์ ไพโรจน์ พลเพชร นักสิทธิมนุษยชนและนักกฎหมาย ที่ติemuลอาสาสมัครเพื่อสังคม กรุงเทพมหานคร (นัฐวุฒิ สิงห์กุล, 2550) และในวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ก็เดินทางไปยื่นหนังสือต่อกรรมการร่วมสองสภา ซึ่งมี พ.อ. สมคิด ศรีสังคม เป็นประธาน เพื่อคัดค้านต่อร่าง พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 ฉบับแก้ไข (นัฐวุฒิ สิงห์กุล, 2550) ทั้งนี้ก่อนหน้าทีกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่จะมีการเคลื่อนไหวยื่นหนังสือคัดค้านโครงการกับทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2544 เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 16 องค์กร ซึ่งประกอบด้วยองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม 4 ภูมิภาค ได้ออกแถลงการณ์คัดค้านการแก้ไขร่าง พ.ร.บ. แร่ ฉบับที่...พ.ศ... ซึ่งวุฒิสภากำลังจะพิจารณาร่างวาระสุดท้ายในวันถัดมา เมื่อกลุ่มชาวบ้านได้มี

การเคลื่อนไหวเฉพาะหน้าอยู่ระยะหนึ่งแนวทางการเคลื่อนไหวก็ได้หันเหสู่การรวมกลุ่มชาวบ้านเจ้าของปัญหาในพื้นที่ให้เป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจนมากขึ้น จากคำบอกเล่าของพ่อประสบ แกนนำนายบ้านที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวตั้งแต่ช่วงแรก ได้เล่าย้อนกลับไปถึงการรวมกลุ่มชาวบ้านว่า

“พ่อเดินทางไปยื่นหนังสือคัดค้านโครงการฯต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยู่กรุงเทพฯ บ่อยๆ เข้าทางหน่วยงานหมูนั่น เขาก็ว่ามีชาวบ้านลืบกกว่าคนเองที่เดือดร้อน บ่แม่นอยากได้เงินเขาดี ชื่นว่ามีชาวบ้านในพื้นที่เดือดร้อนจริงก็ต้องมีรายชื่อชาวบ้าน บ่แม่นมีแค่ลืบกกว่าคน ตอนนั้น เขาไปยื่นหนังสือก็ใช้ในนามตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่โครงการ เขาก็เลยกล่าวหาว่าบ่แม่นตัวชาวบ้านจริง ๆ อาจเป็นคนอยู่พื้นที่อื่นแล้วมาเรียกร้องหาผลประโยชน์ ก็เลยกลับมาปรึกษากันแล้วระดมคนจัดตั้งกลุ่ม” (พ่อเดินทางไปยื่นหนังสือคัดค้านโครงการฯต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยู่กรุงเทพฯ บ่อยๆ เข้าทางหน่วยงานพวกนั้น เขาก็ว่ามีชาวบ้านลืบกกว่าคนเองที่เดือดร้อน ไม่ใช่อยากได้เงินเขาหรอก ถ้าว่ามีชาวบ้านในพื้นที่เดือดร้อนจริงก็ต้องมีรายชื่อชาวบ้าน ไม่ใช่มีแค่ลืบกกว่าคน ตอนนั้นเราไปยื่นหนังสือก็ใช้ในนามตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่โครงการ เขาก็เลยกล่าวหาว่าไม่ใช่ตัวชาวบ้านจริง ๆ อาจจะเป็นคนอยู่พื้นที่อื่นแล้วมาเรียกร้องหาผลประโยชน์ ก็เลยกลับมาปรึกษากันแล้วระดมคนจัดตั้งกลุ่ม)

การระดมคนเพื่อจัดตั้งกลุ่มของชาวบ้านได้อาศัยเครือข่ายผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่น รวมถึงตามสายเครือข่ายของชาวบ้านเพื่อส่งข่าว บอกต่อร่วมกับการตระเวนไปขอเปิดประชุมตามหมู่บ้านต่างๆ ของนักพัฒนาเอกชน จากเริ่มแรกขยายเครือข่ายอยู่ในละแวกหมู่บ้านโคกสมบูรณ์แล้วค่อยๆ ทยอยออกไปสู่หมู่บ้านอื่นๆ ในเขตตำบลห้วยสามพาด กิ่งอำเภอลำทะเมนชัย ศาลากลางในขณะนั้นและขยายไปสู่ตำบลอื่นๆ ในเขตกิ่งอำเภอลำทะเมนชัยฯ รวมถึงในตำบลใกล้เคียง จนกระทั่งนำมาสู่การรวมกลุ่มชาวบ้านผู้คัดค้านโครงการฯ ได้จำนวนหนึ่งและก่อตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีอย่างเป็นทางการ ในวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2545 โดยมีชาวบ้านจาก 16 หมู่บ้าน 3 ตำบล คือ ตำบลห้วยสามพาด ตำบลนาม่วง กิ่งอำเภอลำทะเมนชัย ศาลากลาง และตำบลหนองนาคำ อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี รวมจำนวน 60 คน ร่วมประชุม ที่ศาลาวัดแจ้งธรรมรังษี (นิรุฒิ สิงห์กุล, 2550) และมีการประชุมใหญ่ครั้งแรกในวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2545 เพื่อจัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ และเลือกประธานกลุ่มฯ โดยนายประสบ ได้รับเลือกเป็นประธานกลุ่มฯ คนแรกและดำรงตำแหน่งมากระทั่งในปัจจุบัน

ช่วงที่สอง: ยุคการขยายพื้นที่ทางการเมือง เพิ่มอำนาจการต่อรอง (พ.ศ. 2545 – พ.ศ. 2547)

เมื่อมีการจัดตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นแล้วในช่วงนี้การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็จะมีน้ำหนักที่ทำให้ประเด็นเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานีกลายเป็นประเด็นสาธารณะไปพร้อมๆ กับการยกระดับการต่อรองของกลุ่มฯ ในระบบการเมืองปกติ โดยในวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2545 นายประสบ ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ พร้อมตัวแทนชาวบ้านรวม 12 คนได้เดินทางไป

ยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาล เพื่อคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี และวันต่อมานายประสบ ได้ทำหนังสือที่พิเศษ/2545 ลงวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2545 ถึงเลขาธิการสผ. เพื่อขอให้พิจารณารายงาน EIA ใหม่ โดยให้เหตุผลประกอบการคัดค้าน 2 ประเด็นคือ 1) เรื่องการทำรายงาน EIA ของโครงการผิดขั้นตอน เนื่องจากเป็นการทำ EIA ในขั้นตอนขออาชญาบัตรสำรวจพิเศษ รวมทั้งการพิจารณารายงานก็มีได้นำกฎหมายแร่ พ.ศ. 2510 มาพิจารณาเนื่องจากกฎหมายแร่ไม่อนุญาตให้ทำเหมืองใต้ดินได้ 2) เรื่องความห่วงใยต่อผลกระทบสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและทรัพย์สินของราษฎร (กิตติชัย รัตนะ, 2546) ช่วงบ่ายวันเดียวกันนายประสบ ก็ได้พาชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ เดินทางไปยื่นหนังสือต่อสถานทูตแคนาดา ประจำประเทศไทย เพื่อประณามการกระทำของบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติแคนาดา ที่เข้ามาแทรกแซงกระบวนการแก้ไขพระราชบัญญัติแร่ที่ละเมิดสิทธิชุมชนคนไทย (นัฐวุฒิ สิงห์กุล, 2550)

ต่อมาในวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2545 ตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เดินทางไปชี้แจงข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โพแทชและร่วมรับฟังความคิดเห็นกับหอการค้าจังหวัดอุดรธานี ก่อนจะเดินทางไปชี้แจงต่อเทศบาลตำบลโนนสูงในวันเดียวกัน (นัฐวุฒิ สิงห์กุล, 2550) ในวันรุ่งขึ้นกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้มีการเคลื่อนไหวเดินรณรงค์เป็นครั้งแรกเพื่อบอกเล่าข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากโครงการเหมืองแร่โพแทช ให้ชาวบ้านหมู่บ้านต่าง ๆ รอบโครงการฯ ใน ตำบลหนองไผ่ ตำบลโนนสูง อำเภอเมือง และตำบลห้วยสามพาด ตำบลนาม่วง กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม ได้รับรู้ (นัฐวุฒิ สิงห์กุล, 2550)

ความพยายามในการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องหลายเดือน เพื่อให้ผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการผลักดันโครงการฯ ให้เข้ามารับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกลับถูกเพิกเฉย ทางแกนนำชาวบ้านและนักพัฒนาเอกชนจึงได้ร่วมกันประเมินสถานการณ์ดังกล่าวผลสรุปที่ได้ก็คือ ต้องออกมาชุมนุมกดดันให้ฝ่ายรัฐที่เกี่ยวข้องออกมาเจรจา ทำให้ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2545 ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ จำนวนกว่า 800 คน เดินทางมาปักหลักชุมนุมประท้วงอยู่บริเวณด้านหน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี แต่การชุมนุมในวันแรกผู้ว่าราชการจังหวัดกลับไม่ยอมลงมาพบชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงตัดสินใจชุมนุมค้างคืนเพื่อกดดันผู้ว่าราชการฯ ต่อไป ขณะเดียวกันก็ได้เกิดกระแสข่าวการวางระเบิดในบริเวณที่ชุมนุมแพร่กระจายออกมา ทำให้ชาวบ้านบางส่วนที่หวาดวิตกต่อการชุมนุมจึงต่างพากันถอนตัวออกจากการชุมนุม ส่วนที่เหลือก็ยังคงปักหลักชุมนุมต่ออย่างไม่ย่อท้อ พอเข้าสู่วันที่สองผู้ว่าจึงลงมาพบกับชาวบ้านพร้อมกับรับข้อเสนอจากกลุ่มอนุรักษ์ฯ มานี บุญเลิศ (19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551). สัมภาษณ์. ราษฎร. หมู่บ้านนิคม ต.ห้วยสามพาด อ.ประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี โดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เสนอข้อเรียกร้องกับผู้ว่าทั้งหมด 3 ข้อคือ 1) ให้จังหวัดทำหนังสือคัดค้านโครงการต่อนายกรัฐมนตรี 2) ให้จังหวัดมีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงาน ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมการทำเหมืองแร่ โดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม 3) ให้มีการจัดเวทีประชาคมเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่าย นอกจากนี้กลุ่ม

อนุรักษ์ฯยังได้ยื่นหนังสือคัดค้านการแก้ไข พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 ต่อรัฐสภาด้วย (กิตติชัย รัตน์นะ, 2546)

ผลจากการเจรจาต่อรองระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ฯกับทางผู้ว่าราชการฯ ทำให้ทางจังหวัดอุดรธานีได้แต่งตั้ง คณะทำงานศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมจากโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากส่วนราชการ นักวิชาการ ประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน บริษัทฯและฝ่ายการเมืองท้องถิ่น โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ทั้งนี้ก่อนการพิจารณาลงมติต่อร่างกฎหมายของรัฐสภาไม่นานนักคือช่วงปลายเดือน เมษายน พ.ศ. 2545 พ.อ.สมคิด ศรีสังคม ประธานคณะกรรมการธิการร่วมสองสภาที่กำลังพิจารณาร่าง พ.ร.บ. แร่อยู่ในขณะนั้นพร้อมคณะได้เดินทางมารับฟังปัญหาจากทางจังหวัดอุดรธานี และในพื้นที่จากฝ่ายสนับสนุน ฝ่ายคัดค้าน เมื่อคณะกรรมการฯเดินทางมายังพื้นที่ของกลุ่มชาวบ้านผู้คัดค้านที่หมู่บ้านโคกสมบุรณ์ ชาวบ้านได้รวมตัวกันกว่า 400 คน เข้าร่วมประชุมและแสดงความคิดเห็นในลักษณะต่อต้านโครงการ (กิตติชัย รัตน์นะ, 2546)

ในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่กลุ่มอนุรักษ์ฯได้เคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการผ่านกฎหมายแร่อย่างหนัก วันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2545 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีและคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) รวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชนอีกประมาณ 10 องค์กร ก็ได้ร่วมกันจัดเวทีคัดค้านร่างกฎหมายแร่ ณ วัดสุวรรณาราม ตำบลโนนสูง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ต่อมาวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2545 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ประมาณ 100 คน ได้เดินทางไปยื่นหนังสือกดดันต่อผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อคัดค้านการแก้ไข พ.ร.บ. แร่ อีกครั้งพร้อมกับคัดค้านการจัดประชุมชี้แจงข้อมูลรายงาน EIA ของบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติแคนาดา เนื่องจากกลุ่มอนุรักษ์ฯมองว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมเพราะอยู่ระหว่างที่คณะทำงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่แต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการฯ กำลังอยู่ระหว่างการดำเนินงานหาข้อสรุปและรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการศึกษา วันรุ่งขึ้นแกนนำบางส่วนได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อยื่นหนังสือต่อเลขาธิการสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมให้มีการพิจารณารายงาน EIA ใหม่ และเข้ายื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี รวมถึงประธานสภาผู้แทนราษฎร เพื่อขอให้ทบทวน ยับยั้ง ยกเลิกการแก้ไขพระราชบัญญัติ แร่ พ.ศ. 2510 และล้มเลิกโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี

แม้จะมีความพยายามเคลื่อนไหวคัดค้านการแก้ไข พ.ร.บ. แร่อย่างต่อเนื่อง แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถยับยั้งกระบวนการดังกล่าวได้เนื่องจากในวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2545 ที่ประชุมรัฐสภาได้ลงมติผ่านความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติแร่ ฉบับที่...พ.ศ. ... ที่แก้ไขจากกรรมาธิการร่วมกัน ด้วยคะแนนเสียงเอกฉันท์ 269 เสียง และจะนำขึ้นทูลเกล้าต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงพระปรมาภิไธยเพื่อตราเป็นกฎหมายบังคับใช้ต่อไป (เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์, 2546) ขณะเดียวกันก็ได้มีกลุ่ม ส.ว. ภาคประชาชนเสียงข้างน้อยที่ไม่เห็นด้วยกับบทบัญญัติของกฎหมายแร่ ได้ยื่นหนังสือผ่านประธานวุฒิสภาเพื่อให้ศาลรัฐธรรมนูญตีความใน

บางมาตรา ประธานวุฒิสภาจึงได้ส่งความเห็นของสมาชิกวุฒิสภา จำนวน 77 คน ให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยตามรัฐธรรมนูญใน มาตรา 262 วรรคหนึ่ง ว่าร่างพระราชบัญญัติแร่ฯ มาตรา 88/3 และมาตรา 88/7 ที่รัฐสภาให้ความเห็นชอบแล้วนั้นมีข้อความขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญ (เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์, 2546)

เมื่อการคัดค้านการแก้ไขกฎหมายแร่ไม่เป็นผลกลุ่มอนุรักษ์ฯจึงเปลี่ยนจังหวะการเคลื่อนไหวมาติดตามประเด็นเรื่องสัญญาสัมปทานของโครงการฯ หลังจากที่เคยประสานให้นายเลิศ เจ้าหน้าที่จากโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติเป็นตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทช จ.อุดรธานี ทำหนังสือถึงกรมทรัพยากร กระทรวงอุตสาหกรรมเพื่อขอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสัญญาการทำเหมืองแร่โพแทช จ.อุดรธานีมาครั้งหนึ่งแล้วในช่วงต้นเดือน มกราคม พ.ศ. 2545 แต่ถูกกรมทรัพยากรธรณีปฏิเสธที่จะเปิดเผยข้อมูล กลุ่มอนุรักษ์ฯจึงได้ใช้สิทธิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของทางราชการตามกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 59 และพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 มาตรา 35 เรียกร้องต่อสำนักงานคณะกรรมการวินิจฉัยการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารสาขาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรมและการเกษตร ให้เปิดเผยสัญญาการทำเหมืองแร่ห้วยรือบัลกับบริษัทเหมืองแร่โพแทช สัญชาติแคนาดา โดยนายเลิศเจ้าหน้าที่จากโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติคนเดิม ได้ทำหนังสือ ที่ คพธ.045/2545 ลงวันที่ 10 เมษายน 2545 อุตสาหกรรมคำสั่งมิให้เปิดเผยข้อมูลข่าวสารของกรมทรัพยากรธรณีต่อคณะกรรมการฯ ผลจากการยื่นอุทธรณ์ทำให้คณะกรรมการวินิจฉัยการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารสาขาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรมและการเกษตร มีคำวินิจฉัย ที่ วท.2/2545 ลงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2545 ให้กรมทรัพยากรธรณีเปิดเผยข้อมูล และสัญญาสัมปทานที่มีลักษณะผูกขาดตัดตอนของเหมืองแร่โพแทช จ.อุดรธานี ให้กับผู้อุทธรณ์และจัดไว้ให้ประชาชนทั่วไปเข้าตรวจดูได้ (คณะกรรมการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร สาขาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรมและการเกษตร, 2545)

ในเดือนต่อมาบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ได้พยายามลงเก็บตัวอย่างคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ทั้งคุณภาพน้ำ คุณภาพอากาศ และคุณภาพเสียง ในระหว่างวันที่ 8-11 ตุลาคม พ.ศ. 2545 จนนำมาสู่การเผชิญหน้ากันระหว่างผู้แทนของบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯกับชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ จนต้องให้ผู้นำท้องถิ่นเข้ามาไกล่เกลี่ยโดยการทำลายตัวอย่างที่เก็บทั้งพร้อมกับขับไล่ออกนอกพื้นที่ ในเดือนเดียวกันก็มีความเคลื่อนไหวของคณะทำงานระดับจังหวัดชุดที่ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีเป็นผู้แต่งตั้ง ที่ได้ทำหนังสือที่ อต 0018/32108 ถึงเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ลงวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2545 เพื่อแจ้งข้อเสนอของคณะทำงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการ โดยมีสาระ 2 ประเด็นคือ 1) ขอให้ยกเลิกรายงาน EIA ของโครงการที่เห็นชอบไปแล้ว 2) ขอให้เพิ่มประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรับรู้ การรับฟังความคิดเห็น การศึกษา การตรวจสอบ การพิจารณา EIA พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษา

คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 และให้การพิจารณารายงานให้มีความหลากหลายของสาขาผู้เชี่ยวชาญมากขึ้น (กิตติชัย รัตนะ, 2546)

ต่อมาในช่วงปลายปีศาลรัฐธรรมนูญได้มีคำวินิจฉัย ที่ 59/2545 ว่า ร่างพระราชบัญญัติแร่ มาตรา 88/3 ไม่มีข้อความขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 48 และร่างพระราชบัญญัติแร่ มาตรา 88/7 ไม่มีข้อความขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 และมาตรา 56 ด้วยคะแนนเสียงข้างมาก 12 เสียง ต่อเสียงส่วนน้อย 2 เสียงที่เห็นว่าขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ (เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์, 2546)

ทั้งนี้ ช่วงปลาย พ.ศ. 45 เรื่องรายงาน EIA ได้ถูกกลุ่มอนุรักษ์ฯ นำกลับมาเป็นประเด็นในการเคลื่อนไหวอีกครั้ง โดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เคลื่อนไหวจากการนำมวลชนกว่า 500 คน เดินทางมาชุมนุมที่ศาลากลางจังหวัดอุดรธานี เพื่อยื่นหนังสือถึง รมว.กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อเรียกร้องให้ยกเลิกรายงาน EIA ภายหลังจากคณะติดตามผลกระทบทรัพยากรแร่ (คตร.) ได้ทำหนังสือที่ คตร. พิเศษ /2545 ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อขอคัดค้านโครงการฯ ซึ่งมีเหตุผลหลายประการ โดยเฉพาะข้อบกพร่องในรายงาน EIA และกระบวนการอนุมัติของคณะกรรมการผู้ชำนาญการด้านโครงการเหมืองแร่ (คชก.) (กิตติชัย รัตนะ, 2546) จากนั้นในวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2546 กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เดินทางมาชุมนุมคัดค้านโครงการฯ ที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานีอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับส่งตัวแทนเข้าร่วมเจรจาแก้ไขปัญหาพร้อมกับผู้แทนฝ่ายการเมือง ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้แทน สผ. และผู้แทนจากกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) โดยมีข้อสรุปเป็น “บันทึกการเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหา” ระหว่างกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงอุตสาหกรรม กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกัน 2 เรื่องคือ 1.ให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อพิจารณา EIA ใหม่ทุกประเด็น คณะทำงานมีทั้งหมด 6 คน ประกอบไปด้วยผู้แทนของกลุ่มอนุรักษ์ฯ และนักวิชาการฝ่ายละ 3 คน โดย 1 ใน 6 ขอให้เป็นอาจารย์สถาบันราชภัฏอุดรธานี 1 คน 2. ในระหว่างการพิจารณารายงาน EIA ให้ชะลอการอนุญาตออกประทานบัตรไปก่อนจนกว่าจะได้ข้อยุติ (เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์, 2546)

ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ทำหนังสือถึงเลขาธิการ รมว.กระทรวงอุตสาหกรรม ขอให้ทางกระทรวงอุตสาหกรรมพิจารณาชะลอการออกใบอนุญาตประทานบัตรของโครงการฯ เพื่อให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพิจารณาศึกษารายละเอียด EIA ที่ผ่านความเห็นชอบไปแล้วใหม่ ตามประเด็นที่ประชาชนเรียกร้อง (กิตติชัย รัตนะ, 2546) และในเดือนถัดมาในวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2546 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ลงนามคำสั่งกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ 72/2546 เรื่อง แต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาเร่งเรียน

เกี่ยวกับรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานีขึ้นเพื่อแก้ไขปัญห (เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์, 2546)

ผลจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ และการเคลื่อนไหวหนุนเสริมของเครือข่ายภาคประชาชนตลอดช่วงหลายเดือนที่ผ่านมา ได้ทำให้ประเด็นปัญหาของเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานีกลายเป็นประเด็นสาธารณะที่หลายฝ่ายต่างรับรู้และให้ความสนใจติดตามมากยิ่งขึ้นดังเห็นได้จากในวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2546 ได้มีการจัดสัมมนาวิชาการระดับประเทศเรื่องโครงการเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี ปัญหาและแนวทางแก้ไข ที่สถาบันวิจัยสิ่งแวดล้อมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีวิทยากรผู้เชี่ยวชาญจากหลากหลายสาขาได้ร่วมถกเถียงและเสนอความคิดเห็นอย่างหลากหลาย ซึ่งข้อสรุปในภาพรวมจากการสัมมนาต่างชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของโครงการในหลายด้าน ทั้งการทำรายงาน EIA กฎหมายสัญญาที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนภายในจังหวัดอุดรธานีวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2546 ตัวแทนจากองค์กรต่างๆ ของจังหวัดอุดรธานี และสื่อมวลชน รวม 19 คน ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกรณีโครงการเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี ณ ห้องประชุมเทพารักษ์ เทศบาลอุดรธานี และได้รวมตัวกันขึ้นเป็น คณะทำงานศึกษาและติดตามโครงการเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี เพื่อศึกษา ติดตาม และสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับโครงการ (สันติภาพ ศิริวัฒน์ไพบูลย์, 2546) ซึ่งถือเป็นภาคประชาสังคมในจังหวัดที่ได้ร่วมตรวจสอบโครงการฯ และหนุนเสริมการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯมาอย่างต่อเนื่อง (ระหว่าง พ.ศ. 2546- พ.ศ. 2549)

ต่อมาวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2546 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อชุมนุมกดดันที่หน้ากระทรวงอุตสาหกรรมและกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยื่นหนังสือเรียกร้องต่อรัฐมนตรีว่าการทั้งสองกระทรวง เพื่อให้มีการชะลอโครงการฯและการยื่นประทานบัตรออกไป จนกว่าคณะทำงานแก้ไขปัญหามูลนิธิฯจะเสร็จเกี่ยวกับรายงาน EIA จะพิจารณาแล้วเสร็จ พร้อมทั้งเรียกร้องให้ รว.กระทรวงอุตสาหกรรมแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อพิจารณาบทบาทของสัญญาระหว่างรัฐบาลกับบริษัทฯ โดยขอให้มีการตัวแทนจากภาคประชาชนร่วมอยู่ในคณะทำงานจำนวนครึ่งหนึ่ง ซึ่งเลขานุการ รว.กระทรวงอุตสาหกรรม ได้รับเรื่องและทำบันทึกข้อตกลงร่วมกันกับชาวบ้าน (สันติภาพ ศิริวัฒน์ไพบูลย์, 2546) รุ่งขึ้นกลุ่มอนุรักษ์ฯจึงได้เดินทางไปยื่นหนังสือร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อให้ตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนของโครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี

ในขณะเดียวกันวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 บริษัทเหมืองแร่โปแตชฯ กลับยื่นขอประทานบัตรการทำเหมืองแร่โปแตชอุดรธานีแหล่งสมบูรณ์ต่อกระทรวงอุตสาหกรรม ต่อมาวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2546 คณะทำงานแก้ไขปัญหามูลนิธิฯเกี่ยวกับรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี ได้มีข้อสรุปสาระสำคัญข้อบกพร่องของรายงาน EIA ทั้ง หมด 26 ข้อ พร้อมทั้งเสนอแนะให้พิจารณาบทบาทการให้ความเห็นชอบใหม่ จากนั้นในเดือนถัดมารัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม นายสมศักดิ์ เทพสุทิน ได้แต่งตั้งคณะทำงาน

พิจารณาสัญญาระหว่างกระทรวงอุตสาหกรรมและบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ เพื่อพิจารณาทบทวนสัญญาใหม่ซึ่งต่อมา คณะทำงานพิจารณาสัญญาฯ ดังกล่าวได้มีผลสรุปให้กระทรวงอุตสาหกรรมและบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ สัญชาติแคนาดา ดำเนินการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนผู้ถือหุ้นให้กลับมาเป็นฝ่ายไทย 50% บริษัท 50% ตามสัญญาเดิม ก่อนมีการแก้ไขสัญญาเมื่อ พ.ศ. 2537 จากนั้นวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้แจ้งผลสรุปข้อบกพร่องรายงาน EIA ของคณะทำงานแก้ไขปัญหาร่องเรียนเกี่ยวกับรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการ ไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม พร้อมแนบข้อเสนอแนะให้นำเรื่องการยกเลิกสัญญาสัมปทานการสำรวจแร่โพแทช ของบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีผลสรุปข้อบกพร่องของรายงาน EIA ออกมาชัดเจน แต่ในเดือนกันยายน 2546 กรมอุตสาหกรรมและการเหมืองแร่ (กพร.) กระทรวงอุตสาหกรรม กลับเชิญตัวแทนบริษัทเหมืองแร่โพแทช สัญชาติแคนาดา เข้าร่วมในการร่างประกาศกระทรวงตามพระราชบัญญัติแร่ เพื่อกำหนดเงื่อนไขรายละเอียดการทำเหมืองใต้ดิน โดยไม่ได้เชิญตัวแทนประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วม การพิจารณา ศึกษา กลั่นกรองรายละเอียดร่างประกาศกระทรวงดังกล่าวด้วย จากเหตุการณ์ดังกล่าวในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และคณะทำงานติดตามผลกระทบทรัพยากรแร่ (คตร.) จึงได้ยื่นหนังสือเรียกร้องให้มีตัวแทนของคณะทำงานติดตามผลกระทบทรัพยากรและกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เข้าร่วมเป็นคณะทำงานทำการพิจารณาศึกษา กลั่นกรอง ตรวจสอบและแสดงความคิดเห็นร่างประกาศกระทรวงตาม พ.ร.บ. แร่ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 และหลังจากร่างประกาศกระทรวงผ่านการพิจารณาของคณะทำงานเรียบร้อยแล้ว ให้มีการเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วนในสังคม ที่เกี่ยวข้องกันเรื่องดังกล่าวด้วยเช่นกัน แต่ผลที่ออกมากลุ่มอนุรักษ์ฯ กลับถูกเพิกเฉยต่อการเรียกร้องการขอเข้าไปมีส่วนร่วมตามสิทธิของชุมชน จนเป็นสาเหตุให้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีตัดสินใจเดินทางมาชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี พร้อมกับยื่นหนังสือและแนบรายชื่อประชาชนกว่า 13,000 คน ต่อผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อเรียกร้องให้มีการปฏิบัติราชการแบบบูรณาการกรณีโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี และเรียกร้องให้มีการชะลอการออกประทานบัตร ยกเลิกสัญญาสัมปทานการสำรวจและผลิตแร่ที่ไม่เป็นธรรม (ค้นเมื่อ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 จาก http://www.thaingo.org/board_2/view.php?id=51)

ช่วงที่สาม: ยุคตรึงกำลังในพื้นที่ (2547-2549)

การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในช่วงนี้จะเป็นการต่อสู้แบบเฉพาะหน้าในพื้นที่ชุมชนและภายในจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากประเด็นการเคลื่อนไหวของฝ่ายรัฐและฝ่ายบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ได้มุ่งมาสู่เรื่องของการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรพื้นที่โครงการ ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการประทานบัตรที่สำคัญก่อนจะนำไปสู่การได้รับประทานบัตรของโครงการฯ

เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2547 บริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ได้ยื่นหนังสือต่อสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี เพื่อขอรังวัดที่ดินในพื้นที่ 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลโนนสูง ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมือง และตำบลห้วยสามพาด ตำบลนาม่วง กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม และมอบอำนาจให้ บริษัท ซีบีการสำรวจ จำกัด เข้าดำเนินการสำรวจพื้นที่และรังวัดปักหมุด เขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน ประกอบการขออนุญาตประทานบัตร โดยการทำหมุดแผนที่ จีพีเอส ขณะเดียวกันกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ก็ได้มีการติดตามการสำรวจรังวัดปักหมุดของบริษัท ซีบีการสำรวจ จำกัด พร้อมกับเข้าสอบถามถึงที่มาที่ไป แต่ไม่ได้รับการชี้แจง ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี กว่า 40 คน จึงเข้าแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจภูธรอำเภอประจักษ์ศิลปาคม ในข้อหาบุกรุกที่ดินของชาวบ้านโดยไม่ได้รับอนุญาตและไม่แจ้งรายละเอียดเรื่องการรังวัดให้ชาวบ้านทราบ ทั้งนี้ตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ฯได้ขอให้ยุติการรังวัดพื้นที่และทำบันทึกไว้เป็นหลักฐานว่ามีบริษัทเอกชนมาทำการรังวัดพื้นที่ เป็นการรังวัดปักหมุดโดยพลการไม่เป็นไปตามระเบียบและขั้นตอนของกฎหมาย

ในวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2547 กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้เดินทางมาชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี พร้อมกับส่งตัวแทนเข้าขอคำชี้แจงและหาข้อตกลงจากคณะทำงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานีเกี่ยวกับประเด็นการรังวัดปักหมุดในพื้นที่แต่ยังไม่ได้รับความชัดเจน ทำให้สัปดาห์ต่อมากลุ่มอนุรักษ์ฯได้ส่งตัวแทนกลับเข้าร่วมประชุมคณะทำงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานีอีกครั้ง พร้อมกับชุมนุมกดดันที่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี ด้านในที่ประชุมมี รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีเป็นประธาน โดยมีอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานีและเจ้าหน้าที่จากกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่เข้าร่วมประชุมด้วย โดยผลสรุปได้มีการทำบันทึกเป็นข้อตกลงร่วมกันว่า การรังวัดปักหมุดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ที่ผ่านมาผิดขั้นตอนและการรังวัดปักหมุดเดิมที่บริษัทเอกชนทำไปแล้วถือเป็นโมฆะ และให้ระงับการลงรังวัดปักหมุดของเจ้าหน้าที่ กพร. เสียก่อน โดยให้เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่ไปประชุมประชาคมหมู่บ้านชี้แจงข้อเท็จจริงกับชาวบ้านในทุกๆ เรื่อง และบอกขั้นตอนที่ชัดเจนและถูกต้องทุกอย่างตามข้อเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ขณะเดียวกันกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีก็ได้เรียกร้องให้ทางจังหวัดเร่งดูแลความปลอดภัยของแกนนำชาวบ้าน หลังจากเกิดกระแสข่าวการลอบสังหารแกนนำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี 3 คน ขึ้น (ลำดวน เลานา, 2549)

อย่างไรก็ตามในวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2547 ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี กลับดำเนินการสวนทางกับข้อตกลงที่ทำร่วมกันกลุ่มอนุรักษ์ฯเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2547 โดยได้หนังสือเลขที่ อด. 0028(2)/15028 เรื่องการรังวัดกำหนดเขตคำขอประทานบัตร ส่งถึงปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่ง อ.ประจักษ์ศิลปาคม แจ้งถึงการมอบหมายของสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี ให้นายนิทัศน์ ธรรมสระ นายช่างรังวัด 4 ร่วมกับนายอนุสรณ์ ศรี

สุวรรณ นายช่างรังวัด 6 และนายสุพจน์ เจริญงาม นายช่างรังวัดกองวิศวกรรมบริการ กพร. มาดำเนินการรังวัดคำขอประทานบัตรโดยจะเริ่มปฏิบัติงานตั้งแต่วันที่ 4 กันยายน-15 ตุลาคม พ.ศ. 2547 ขอให้อำนวยความสะดวก วันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2547 เจ้าหน้าที่รังวัดจาก กพร. ได้ลงพื้นที่รังวัดที่บ้านหนองนาแปลงเดียว ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีกำนันตำบลหนองไผ่ ผู้ใหญ่บ้านหนองนาแปลงเดียว พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ของบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ คอยอำนวยความสะดวกให้ ในวันเดียวกันชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ ประมาณ 60 คน จึงได้เข้าซักถามและขอเอกสารราชการจากเจ้าหน้าที่รังวัดของ กพร. กำนันตำบลหนองไผ่ ผู้ใหญ่บ้านหนองนาแปลงเดียว พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ของบริษัทฯ แต่กลับไม่ได้รับความร่วมมือจนเกิดการโต้เถียงกัน แต่ทางกำนันตำบลหนองไผ่ กลับอ้างว่ามีอำนาจในท้องที่ ชาวบ้านอย่าเข้ามาขัดขวางการปฏิบัติราชการ จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ในวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2547 กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รวมตัวกันเดินทางมาชุมนุมประท้วงที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี เพื่อขอคำชี้แจงเรื่องการเข้ารังวัดปักหมุดขอบเขตเหมืองแร่โพแทช ของเจ้าหน้าที่กองวิศวกรรมบริการ กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ซึ่งไม่เป็นไปตามบันทึกข้อตกลงที่ได้ทำร่วมกันไว้เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2547 ที่ชาวบ้านเรียกร้องขอให้ระงับการรังวัดปักหมุดเขตคำขอของเจ้าหน้าที่ กพร. โดยให้เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่ชี้แจงและทำการประชาคมหมู่บ้านชี้แจงข้อมูลรายละเอียดและขั้นตอนต่างๆ อย่างชัดเจน (ลำดวน เลานา, 2549)

ผลพวงจากการชุมนุมกดดันทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ทำหนังสือที่ อต.0028(2)16047 ลงวันที่ 17 กันยายน ถึงอธิบดีกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ขอให้เจ้าหน้าที่ กพร. และผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดระงับการทำรังวัดปักหมุดกำหนดเขต เพื่อทำการประชุมชี้แจงประชาชนในพื้นที่โครงการก่อนดำเนินการต่อไป และให้จัดทำกำหนดการและแผนการดำเนินการรังวัดปักหมุดเพื่อประชุมชี้แจงในพื้นที่โครงการ ให้เข้าใจขั้นตอนการดำเนินการโดยละเอียด จากนั้นในวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้เดินทางไปยื่นหนังสือผ่านผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีถึงอธิบดีกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ เพื่อให้มีการตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีเขตพื้นที่เหมืองแร่ที่เจ้าหน้าที่ ก.พ.ร. ซึ่งยังไม่ได้มีการรังวัดขึ้นรูปแผนที่ว่าเป็นพื้นที่เดียวกันกับพื้นที่ที่มีการจัดทำรายงาน EIA ที่ผ่านความเห็นชอบของ คชก. แล้วหรือไม่ ต่อมาวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2547 ตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เดินทางเข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อร่วมหารือเกี่ยวกับประเด็นปัญหาและสถานการณ์ของโครงการเหมืองแร่โพแทชฯ โดยทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เสนอทางออกของปัญหาไว้ 4 ประการ ได้แก่ 1) ให้ผู้ว่าราชการฯ ผลักดันให้เกิดการพิจารณารายงานผลกระทบที่ผ่านความเห็นชอบจาก คชก. เสียใหม่ 2) ขอให้ผู้ว่าราชการฯ ยึดหลักความโปร่งใสเรื่องข้อมูลข่าวสาร 3) ให้ผู้ว่าราชการฯ แต่งตั้งคณะทำงานศึกษาผลกระทบฯ ชุดใหม่ 4) ให้ปราบปรามข้าราชการและหน่วยงานราชการที่มีพฤติกรรมข่มขู่ชาวบ้านที่ออกมาคัดค้านโครงการฯ ขณะเดียวกันทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็ได้มีการจัดงาน บุญกุ่มข้าวใหญ่ต้านภัยโปแตช ครั้งที่ 3 ขึ้น ณ วัดบ้านหนองลุมพุก มี

ชาวบ้านที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการเหมืองแร่ กว่า 40 หมู่บ้านนำข้าวเปลือกและเงินมาร่วมทำบุญเพื่อระดมทุนคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทช ซึ่งได้มีการจัดกิจกรรมมาก่อนหน้านี้แล้วสองครั้งโดยเริ่มจัดขึ้นครั้งแรกในช่วงปลาย พ.ศ. 2545

ในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 มีการจัดประชุมคณะทำงานศึกษาผลกระทบกรณีเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เป็นประธานในที่ประชุม ซึ่งมีข้อสรุปของที่ประชุมคือ ทำหนังสือไปยัง สผ. เพื่อให้ยกเลิกรายงาน EIA และประกาศให้ประชาชนทราบและไม่ให้มีการรื้อวัดในพื้นที่จนกว่าคำสั่งยกเลิก EIA จะแล้วเสร็จ รวมถึงให้มีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่โดยการตั้ง คณะอนุกรรมการศึกษาผลกระทบและประชาสัมพันธ์ จากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและทำหน้าที่รวบรวมศึกษาข้อมูลจากคณะทำงานชุดเดิมประกอบกับข้อมูลจากส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อวางกรอบและประชาสัมพันธ์โครงการอย่างรอบด้าน อาทิผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในจังหวัดอุดรธานีได้รับรู้ข้อมูลอย่างต่อเนื่อง (เดชา คำเบาเมือง, 2548) จากนั้นในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 กลุ่มอนุรักษ์ได้อาศัยจังหวะที่ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลงพื้นที่สำนักงานทรัพยากรน้ำภาค 3 จังหวัดอุดรธานี เข้ายื่นหนังสือเรียกร้องให้มีการยกเลิกรายงาน EIA เดิม ซึ่งมีข้อบกพร่องถึง 26 ข้อ พร้อมทั้งเสนอให้บริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ทำรายงาน EIA ฉบับใหม่ เพื่อนำเข้าสู่ขั้นตอนการพิจารณาต่อไป ในวันเดียวกัน กลุ่มสนับสนุนโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ได้ชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานีเพื่อยื่นข้อเรียกร้อง คือ 1) ขอให้แต่งตั้งกลุ่มพิทักษ์สิทธิตนเองเข้าเป็นคณะทำงานด้วย 2) ขอให้เร่งรัดจัดขึ้นรูปแผนที่โครงการและดำเนินการกับโครงการเหมืองแร่โพแทชอย่างเร่งด่วนเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ 3) ขอให้ดำเนินคดีกับแกนนำกลุ่มคัดค้าน 5 คนที่ขัดขวางการรื้อวัดขึ้นรูปแผนที่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2548 ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี จึงได้แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษาและเผยแพร่ข้อมูลของโครงการเหมืองแร่แก่ประชาชนอย่างรอบด้าน ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากทุกภาคส่วน มีว่าที่ร้อยตำรวจตรีดุสิต พรหมสิทธิ์ เป็นประธานคณะทำงาน โดยมีการอบการทำงานที่เน้นการศึกษาข้อมูลให้เกิดความกระจ่าง ทั้งข้อกฎหมาย สัญญา รายงาน EIA สังคม สุขภาพ และเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ พร้อมกับให้ทำหนังสือถึง สผ. สอบถามการยกเลิกรายงาน EIA ฉบับเก่าหรือไม่ รวมทั้งให้ชะลอการรื้อวัดปักหมุดเขตสัมปทานออกไปก่อนจนกว่าจะมีข้อสรุปของคณะทำงานที่ชัดเจน (เดชา คำเบาเมือง, 2548)

ต่อมาได้มีข่าวเกี่ยวกับการเลื่อนไหวจัดประชุมชี้แจงรายงาน EIA โดยบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ในวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2548 กลุ่มอนุรักษ์ฯจึงได้เดินทางมาเรียกร้องต่อผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อไม่ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดฯลงนามในหนังสือที่บริษัทเสนอจัดเวทีชี้แจงประชาสัมพันธ์โครงการฯ และเรียกร้องให้บริษัทยุติการจัดเวที โดยให้เหตุผลว่าการกระทำดังกล่าวถือว่าไม่ทำตามกติกาที่กำหนดไว้ร่วมกัน คือให้ทุกฝ่ายหยุดเคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการ

ก่อนที่จะมีข้อสรุปที่ชัดเจนจากคณะทำงานศึกษาและประชาสัมพันธ์โครงการที่ทางจังหวัดแต่งตั้งขึ้นใหม่เสียก่อน อย่างไรก็ตามผู้ว่าราชการาก็ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อข้อเรียกร้องแต่อย่างใด โดยวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2548 บริษัทเหมืองแร่โพแทชได้จัดเวทีประชาสัมพันธ์โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี เพื่อให้ข้อมูลแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดอุดรธานี แต่ในขณะที่มีการประชุมได้ดำเนินไปก็ไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐวัดจากกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) ลักลอบลงทำการรังวัดพื้นที่เขตคำขอประทานบัตร โดยมีพนักงานของบริษัทเหมืองแร่โพแทชนำชีจุดพร้อมด้วยชายฉกรรจ์กว่า 50 คนคอยคุ้มกัน (จดหมายข่าวชุมชนคนฮักถิ่น ปีที่1 ฉ. 2 เม.ย. 48) ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้รวมตัวกันเข้าปิดล้อมเจ้าหน้าที่รังวัดของ กพร. ที่กำลังเข้าปักหมุดใกล้ทุ่งนาบ้านดงบังไฟ หลังทำการ อบต.ห้วยสามพาดและทำลายหมุดแนวเขตที่ปักไว้ จนเกิดการโต้เถียงกันอย่างรุนแรง จนเจ้าหน้าที่ป้องกันจังหวัดต้องเข้าไปไกล่เกลี่ยเรื่องจึงยุติ ทั้งนี้นายช่างรังวัด 6 ได้นำเอกสารชี้แจงว่า เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2548 รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ได้อนุญาตให้หลังรังวัดปักหมุด บริเวณที่ดินของชาวบ้านที่ได้รับอนุญาต และอธิบดี กพร. ยังได้สั่งให้ตนกับนายช่างรังวัดอีก 4 คน เขารังวัดตามเป้าหมายรังวัดในพื้นที่ชาวบ้าน 15 คน

ขณะที่สถานการณ์ในพื้นที่เริ่มรุนแรงมีการคัดค้านการรังวัดปักหมุดขอบเขตคำขอประทานบัตรจากกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีอย่างต่อเนื่องและอยู่ระหว่างที่คณะทำงานเพื่อศึกษาและเผยแพร่ข้อมูลของโครงการเหมืองแร่กำลังมีการศึกษาหาข้อมูลอยู่ กลับมีประกาศจากฝ่ายราชการที่เกี่ยวข้องออกมาว่ากระบวนการรังวัดปักหมุดขอบเขตคำขอประทานบัตรได้แล้วเสร็จ เหลือเพียงพื้นที่แสดงแนวเขตแผนผังโครงการหรือที่ตั้งโรงงานแยกแร่และโรงแต่งแร่ในระดับความลึกน้อยกว่า 100 เมตร เท่านั้น (ลำตวน เลานา, 2549) อีกทั้งยังได้เกิดคดีความในช่วงนี้ขึ้นถึงสองครั้งคือ 1.เกิดกลุ่มสนับสนุนโครงการเข้าข่มขู่ นางละออ และนางจันท์ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีถึงในบริเวณบ้านจึงได้มีการแจ้งความดำเนินคดีจากฝ่ายชาวบ้านและมีการตัดสินลงโทษในเวลาต่อมา 2.บริษัทแจ้งความดำเนินคดีกับนางละออ ในข้อหาบุกรุกที่ดินในเขตพื้นที่บริษัท แต่ภายหลังอัยการไม่สั่งฟ้อง

เดือนเมษายน พ.ศ. 2549 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้ร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอกและกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมลำน้ำพอง ประมาณ 1,000 คนเดินรณรงค์ในพื้นที่เป็นระยะทางกว่า 5 กิโลเมตร ก่อนเข้าร่วมเวทีการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนกรณีเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี ณ วัดแจ้งธรรมรังษี บ้านโคกสมบุรณ์ โดยในงานได้เชิญนายแพทย์ นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ สมาชิกวุฒิสภา และนายสุริยะใส กตะศิลา เลขาธิการ ครป. เป็นวิทยากรบรรยายพิเศษ และร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน (เดชา คำเป้าเมือง, 2548)

จากนั้นนับตั้งแต่ช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2548 การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯได้พยายามสร้างอัตลักษณ์ของขบวนการเคลื่อนไหวให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยชูความเป็นท้องถิ่นและเชื่อมโยงการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวกับชุมชนซึ่งเป็นฐานทรัพยากรของขบวนการ

เคลื่อนไหวให้มีความแนบแน่นมากยิ่งขึ้น โดยชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ได้พร้อมใจกันปักธงสีเขียว สัญลักษณ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมข้าวปลาของคนในท้องถิ่น และภายในธงยังมีสัญลักษณ์คือภาพปลา รวงข้าว และน้ำ อันหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนท้องถิ่นและการเกษตรกรรมในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี และเขียนคำขวัญ “เกลือ ปลา นาข้าว รากเหง้าคนอีสาน” เพื่อเป็นสัญลักษณ์การต่อสู้กับนายทุนที่กำลังผลักดันโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี (เดชา คำเบาเมือง, 2548) นอกจากนี้ยังได้ทำบุญเปิดจุดปฏิบัติการเรียนรู้ วิชชุชุมชนคนฮักถิ่นอุดรธานี อย่างเป็นทางการหลังจากได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2546 ส่งกระจายเสียงด้วยคลื่นความถี่ เอฟ เอ็ม 100.75 MH ด้วยความร่วมมือของชาวบ้านจึงได้สร้างสถานีวิทยุชุมชนคนฮักถิ่นถาวรขึ้นภายในบริเวณวัดแจ้งธรรมรังษี บ้านโคกสมบุรณ์ หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยสามพาด กิ่งอ.ประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี

ต่อมาวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ชุมนุมขับไล่ นายสมัย ภูไวกำนันตำบลห้วยสามพาดและนายสง บำรุงภักดี กำนันตำบลนาม่วงพ้นออกจากตำแหน่ง เนื่องจากกำนันทั้งสองวางตัวไม่เป็นกลางต่อกรณีโครงการเหมืองแร่โพแทชและเอนเอียงไปทางให้การสนับสนุนโครงการฯ โดยได้ร่วมลงชื่อและยื่นหนังสือเพื่อขอให้เร่งรัดให้การดำเนินการโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานีต่อ นายสุชน ชาลีเครือ ประธานวุฒิสภา เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2548 (เดชา คำเบาเมือง, 2548) สองวันถัดมากลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้เดินทางมารอบพบนายกรัฐมนตรีนครที่เดินทางมาเป็นประธานสวดพระอภิธรรมศพ นายอรรถพล สนิทวงศ์ชัย อดีต ส.ส.พรรคไทยรักไทย และยื่นหนังสือผ่านทาง นายวี หิรัญบุรณะ รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีโดยระบุว่ากลุ่มนายทุน ทำทุกวิถีทางให้เกิดโครงการ เช่น การรังวัดโดยไม่มีการทำประชาคม การยุยงส่งเสริมให้ชาวบ้านแตกแยก จึงขอให้ติดตามสอบสวนพฤติกรรมของกลุ่มผลประโยชน์ ที่กำลังทำให้ชาวบ้านแตกแยก คุกคามผู้ไม่เห็นด้วยกับโครงการฯ และตรวจสอบที่ดินที่ผู้ลงทุนเตรียมสร้างโรงงาน 2,500 ไร่ ว่าเป็นพื้นที่ทับซ้อนกับที่สาธารณะประโยชน์หรือไม่ ให้ตรวจสอบรายงาน EIA ที่ดำเนินงานไม่ถูกขั้นตอน และข้อบกพร่องของรายงาน (เดชา คำเบาเมือง, 2548)

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2548 คณะทำงานศึกษาผลกระทบและประชาสัมพันธ์โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ได้จัดประชุมครั้งที่ 4/2548 โดย ตัวแทนบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯได้ใช้เวทีประชุมแจ้งต่อที่ประชุมว่า ในวันที่ 28-30 สิงหาคมนี้ ทางบริษัทจะทำการรังวัดปักหมุดเขตเหมืองแร่ในระดับความลึกไม่เกิน 100 เมตร ในพื้นที่ที่บริษัทได้ทำสัญญาจะซื้อจะขาย จากนั้นกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีกว่า 500 คน ได้ตั้งขบวนรณรงค์ทั่วพื้นที่กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม ชี้แจงให้ข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำของบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ที่จะนำเจ้าหน้าที่เข้ารังวัดปักหมุดเขตพื้นที่ตั้งโรงงาน 1,200 ไร่ ในบริเวณพื้นที่ “โคกหนองดินแดง” ซึ่งอยู่ระหว่างบ้านห้วยไผ่ บ้านหนองหว้า ตำบลหนองคำ บ้านหนองนาแปลงเดียว บ้านหนองตะไคร้ ตำบลหนองไผ่

อ.เมือง จ.อุดรธานี อันเป็นพื้นที่ทับซ้อนกับที่สาธารณะประโยชน์โคกหนองดินแดงที่ชาวบ้านต่างใช้ประโยชน์ร่วมกันอยู่

ต่อมาช่วงต้นปี พ.ศ. 2549 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้เดินทางมาชุมนุม เพื่อยื่นหนังสือคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีต่อนายกรัฐมนตรี ที่วิทยาลัยการอาชีพด่านซ้าย อ.ด่านซ้าย จ.เลย แต่ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์กำลังเดินเข้าสู่วิทยาลัยการอาชีพเจ้าหน้าที่ตำรวจหลายร้อยนาย ได้ขัดขวางสกัดกั้นไม่ยอมให้เข้าไปชาวบ้านจึงพยายามฝ่าวงล้อมของตำรวจเข้าได้สำเร็จ โดยมีการยื่นข้อเสนอ 3 ประการคือ 1) ขอให้ยกเลิกสัญญาสิทธิการสำรวจและผลิตแร่โพแทชอุดรธานี เพื่อที่จะให้คนไทยหันหน้ามาคุยกันเกี่ยวกับแร่โพแทชว่าจะสงวนรักษาหรือใช้สอยกันอย่างไร 2) ขอมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลหรือการประชุมหารือให้ความคิดเห็น ตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการด้วยทุกครั้ง 3) ขอให้ยึดมั่นแนวทางพัฒนาชุมชนตามแนวทางพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยใช้ยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ชาติและยุทธศาสตร์พัฒนาจังหวัดอุดรธานีเป็นแนวทางในการพัฒนาที่มุ่งรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมและความสมดุลสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ ให้มีการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้หนังสือของกลุ่มอนุรักษ์ยังระบุข้อเสนอนี้มาจากความมุ่งมั่นร่วมกันของประชาชนในพื้นที่ ที่จะร่วมกัน “พลิกฟื้นแผ่นดินด้วยเกษตรอินทรีย์ ไร้ปุ๋ยเคมี ไม่มีเหมืองแร่โพแทช” เป็นข้อเสนอจากการประชุมระดมความเห็น และได้ทดลองปฏิบัติจริงของประชาชนในพื้นที่ และราษฎรกลุ่มอนุรักษ์ได้มีมติร่วมกันว่าจะปรับเปลี่ยนปฏิวัติวิถีชีวิตด้วยแนวทางเกษตรอินทรีย์ เพื่อมุ่งหวังที่จะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนพอเพียงและพึ่งตนเองให้ได้ และตอบปัญหาสำคัญว่า “ไม่มีเหมืองแร่โพแทช เราก็มีชีวิตที่สงบสุขและพอเพียงได้” (ทองคำ แพงคำ, 2549)

ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์ได้มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องอยู่นั้น ในวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2549 ได้มีการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ครั้งที่ 1/2549 วาระที่ 3 เรื่องการพัฒนาแหล่งแร่โพแทชของประเทศ มติที่ประชุมได้เห็นชอบกับกรอบยุทธศาสตร์การจัดการแร่โพแทชของประเทศ ดังนี้ ด้านการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ควรมี ดังนี้ 1) ศึกษา (Strategic Environment Assessment: SEA) เพื่อบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาแหล่งแร่โปแตช ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด โดยให้อนุกรรมการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงพื้นที่พิจารณา จากนั้นในวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2549 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ได้จัดงาน “บุญกุ่มข้าวใหญ่ต้านภัยโพแทช” ครั้งที่ 4 โดยในงานมีการชูประเด็น “พลิกฟื้นแผ่นดินด้วยเกษตรอินทรีย์ ไร้ปุ๋ยเคมี ไม่มีเหมืองแร่โพแทช” เป็นธงแห่งการต่อสู้ (ทองคำ แพงคำ, 2549)

ส่วนทางจังหวัดอุดรธานีได้มีความพยายามเร่งรัดให้เกิดการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรในส่วนในพื้นที่ตั้งโรงงานอีกครั้งโดยวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ปฏิบัติราชการแทนผู้ว่าราชการจังหวัด มีหนังสือเลขที่ 0028(2)/3506 ถึงนายอำเภอเมืองอุดรธานี เรื่องการรังวัดปักหมุดคำขอประทานบัตร โดยแจ้งว่าจะมีการรังวัดพื้นที่แสดงแนว

เขตโครงการความลึกน้อยกว่า 100 เมตร หรือที่ตั้งโรงงาน และโรงแต่งแร่ ในเขตตำบลหนองไผ่ อ.เมือง ตั้งแต่วันที่ 13 มีนาคม 2549 จนกว่าจะแล้วเสร็จ ขอให้แจ้งองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน และผู้เกี่ยวข้องทราบ แต่ไม่ได้มีการดำเนินการประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อชี้แจงข้อมูล ภายหลังจากที่ทางจังหวัดได้มีหนังสือแจ้งถึงฝ่ายปกครองในพื้นที่ ในวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2549 บริษัทเหมืองแร่โพแทชจึงได้ดำเนินการปักแนวเขตชั้นรูปแผนที่ในการจัดขอบเขตพื้นที่โรงงาน แต่งแร่โพแทช เพื่อเตรียมการรังวัดของเจ้าหน้าที่ กพร. ในเขตท้องที่หมู่บ้านหนองตะไคร้ ต. หนองไผ่ อ.เมือง เมื่อได้รับการแจ้งข่าวจากชาวบ้านในพื้นที่ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์กว่า 100 คน จึงได้รวมตัวกันไปยังบริเวณที่กำลังมีการดำเนินการรังวัด โดยส่งแกนนำเข้าสอบถามข้อมูลจาก กำนันตำบลหนองไผ่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่และชายฉกรรจ์ จำนวนหนึ่งที่อยู่ บริเวณโดยรอบ เพื่อขอดูเอกสารหนังสือแจ้งแต่ไม่ได้รับการชี้แจงใดๆ จนเกิดการโต้เถียงกัน อย่างรุนแรง อีกสองวันต่อมาคือวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2549 กลุ่มอนุรักษ์ได้เดินทางไปยื่น หนังสือเลขที่ 023/2549 ถึงผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เรื่องขอคัดค้านรังวัดปักหมุด เพราะยัง ไม่มีการทำประชาคมหมู่บ้านแจ้งให้ประชาชนทราบ โดยยึดข้อตกลงร่วมกันที่เคยทำไว้และขอให้มี คำสั่งยกเลิกการรังวัดปักหมุดดังกล่าว วันต่อมาคือวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2549 ทางผู้ว่าฯ ได้มี หนังสือแจ้งกลับมาถึงประธานกลุ่มอนุรักษ์แจ้งข้อชี้แจงของบริษัทเหมืองแร่โพแทช โดยอ้างถึง หนังสือ อปค. เลขที่ 02/2549 ว่าการดำเนินการในวันที่ 11-12 มีนาคม พ.ศ. 2549 เป็นการ ปักแนวเขตเพื่อเตรียมการรังวัดของเจ้าหน้าที่ และได้รับหนังสือยินยอมจากเจ้าของที่ดินที่จะทำ การปักหมุดทุกราย โดยอ้างว่าได้แจ้งให้ประชาชนทราบในการประชุมรับฟังความคิดเห็นของ คณะทำงานศึกษาผลกระทบและประชาสัมพันธ์โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 (ลำดวน เลานา, 2549) ในวันเดียวกันนั้นกลุ่มอนุรักษ์ กว่า 150 คน ได้ไปชุมนุมที่สถานีรถไฟบ้านหนองตะไคร้ ต.หนองไผ่ อ.เมือง จ.อุดรธานี ตรงข้ามตึก ประชาสัมพันธ์ของบริษัทเหมืองแร่โพแทชโดยล้อมรัดรังวัดของกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและ การเหมืองแร่ (กพร.) ซึ่งจะลงพื้นที่รังวัดเขตคำขอประทานบัตรในส่วนของโรงงานที่บริษัทฯ ได้ ดำเนินการไปก่อนหน้านี้ และรอผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีมาเป็นผู้เจรจา อย่างไรก็ตามในวัน ต่อมาคือวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2549 บริษัทเหมืองแร่โพแทชกลับส่งตัวแทนเข้าแจ้งความ ดำเนินคดีกับแกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ที่มีเหตุขัดแย้งกับทางบริษัทเหมืองแร่โพแทชบริเวณ พื้นที่รังวัดเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2549 โดย ผจก.ฝ่ายประชาสัมพันธ์บริษัทฯ รับมอบอำนาจ จาก บริษัทลาซาล จำกัดและบริษัทฯ แจ้งความดำเนินคดีกับชาวบ้านจำนวน 5 คน ในข้อหา ร่วมกันบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ของบริษัท ลาซาล จำกัดและทำลายหมุดแนวเขตที่ดินของบริษัทฯ ให้ เกิดความเสียหาย

เนื่องจากสถานการณ์ในพื้นที่ที่บีบคั้นจึงทำให้กลุ่มอนุรักษ์ตัดสินใจเดินทางมาปักหลัก ชุมนุมประท้วงที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานีเป็นเวลาสามวัน เพื่อกดดันให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรที่ไม่เป็นธรรม และละเมิดสิทธิชุมชนลงมาเจรจาแก้ไข

ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยเหตุการณ์ชุมนุมยืดเยื้อได้เริ่มจากในวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2549 ในช่วงเช้ากลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี กว่า 500 คน ได้เดินทางมาชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี เพื่อแจ้งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีได้ทราบว่าได้นำตัวแกนนำ 5 คน ที่ถูกออกหมายจับข้อหาบุกรุกและทำให้เสียทรัพย์ จากเหตุเข้าคัดค้านการปิดกั้นแนวขอบเขตคำขอประทานบัตร เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2549 มามอบตัวแล้ว พอในช่วงบ่ายกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เดินขบวนต่อไปยัง สภ.อ. เมืองอุดรธานี เพื่อรับทราบข้อกล่าวหาตามหมายจับของศาล จังหวัดอุดรธานี เลขที่ จ.174-178/2549 ลงวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2549 พร้อมบันทึกการมอบตัว ทั้งนี้ผู้ต้องหาได้ปฏิเสธทุกข้อกล่าวหา และใช้ตำแหน่งประธานสภาทนายความของนายอภิสิทธิ์ แสงณรงค์ ทนายความอาสาสภาทนายความ ซึ่งเป็นที่ปรึกษากฎหมายของผู้ต้องหาทั้ง 5 คน ประกันตัวออกไปก่อนที่จะเดินทางกลับมาปักหลักชุมนุมต่อที่บริเวณด้านหน้าศาลากลางอีกครั้ง

พอวันรุ่งขึ้นคือวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2549 ในช่วงบ่ายกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ได้ออกเดินขบวนรณรงค์จากหน้าศาลากลางจังหวัด ไปตามย่านธุรกิจการค้าใจกลางเมือง ตลอดเส้นทางได้แจกแถลงการณ์ “รัฐบาลหยุด...ขายทรัพยากรแร่โพแทชให้ต่างชาติ” และใช้เครื่องขยายเสียงประกาศเจตนารมณ์ นำข้อมูลข่าวสารให้คนอุดรธานีขอให้ร่วมคัดค้าน เพราะชาวบ้านมีความเดือดร้อนจากการถูกรัฐรังแก อีกทั้งรัฐธรรมนูญได้กำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน พอในช่วงเย็นชาวบ้านได้กลับเข้ามาชุมนุมที่หน้าศาลากลางอีกครั้งพร้อมกับส่งตัวแทน เข้าร่วมเจรจากับผู้ว่าราชการจังหวัดและยื่นข้อเสนอดังต่อไปนี้ ประชุมที่ประกอบด้วย ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่สถานีตำรวจภูธรจังหวัดอุดรธานี และชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์กว่า 80 คน ณ ห้องประชุม ชั้น 2 ศาลากลางจังหวัดอุดรธานี โดยมีข้อเสนอรวม 3 ข้อคือ 1) ประสาน (กพร.) ให้ทำการยกเลิกการปิดกั้นแนวเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่และพื้นที่โรงแต่งแร่ที่ผ่านมา แล้วเริ่มกระบวนการปรึกษาหารือเบื้องต้นโดยการทำประชาคมหมู่บ้านในพื้นที่ก่อนและยุติการดำเนินการไปก่อน 2) ให้สั่งการไปยังกำนันผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ให้วางตัวเป็นกลางในเรื่องเหมืองแร่โพแทช เพราะที่ผ่านมาได้ทำให้เกิดความขัดแย้ง 3) ให้ความเป็นธรรมกับ 5 แกนนำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีที่ถูกแจ้งความดำเนินคดี ด้วยการสั่งให้ไม่ฟ้องผู้ต้องหาทั้งหมด เพราะไม่ได้กระทำความผิดตามข้อกล่าวหา เมื่อเจรจาเป็นที่เรียบร้อยแล้วชาวบ้านก็ยังคงปักหลักอยู่ที่ศาลากลางต่อเป็นคืนที่สองเพื่อบอกให้ผู้ว่าราชการจังหวัดฯ ลงนามในหนังสือขอให้ยกเลิกขบวนการรื้อวัดปิดกั้นเหมืองแร่โพแทช และเอกสารบันทึกข้อตกลงจากการประชุมเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2549 ที่ผ่านมา

การชุมนุมได้กล่าวลงมาสู่วันที่สามคือวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2549 ได้มีการเคลื่อนไหวจากทางจังหวัดคือได้มีการร่างหนังสือให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลงนามตามข้อตกลงที่มีร่วมกันในวันที่ 30 แต่ร่างหนังสือดังกล่าวกลับมีเนื้อหาไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ทำไว้คือ *ขอให้มีการยกเลิกผล*

การรังวัดปักหมุด เป็นขอให้พิจารณาข้อร้องเรียนขอให้ยกเลิกผลการรังวัดปักหมุด โครงการเหมืองแร่อุดรธานี และเป็นหนังสือขอหารือกับ กพร. เท่านั้นไม่ได้เป็นการขอให้ยกเลิกตามที่ตกลงกันไว้ ซึ่งได้สร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เนื่องจากการรังวัดปักหมุดผู้ว่าเป็นผู้ลงนามในคำสั่ง แต่พอให้ยกเลิกก็บอกไม่มีอำนาจและให้ทำหนังสือถึง กพร. ยกเลิกกลับพยายามปิดความรับผิดชอบ ในช่วงเย็นเมื่อเห็นไม่มีการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขเอกสารลงนามจากทางผู้ว่าฯ กลุ่มผู้ชุมนุมจึงตัดสินใจบุกขึ้นไปยังศาลากลางนั่งเฝ้าหน้าห้องผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีเพื่อกดดันให้มีการแก้ไขหนังสือพร้อมกับลงนามลงนาม จากนั้น ปลัดป้องกันจังหวัดได้นำหนังสือที่ผู้ว่าฯ ได้ลงนามแล้ว มาแก้ไขตามข้อตกลงที่ทำไว้กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ โดยได้ปรับแก้ข้อความแล้วนำมาอ่านให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ ฟัง ก่อนนำกลับไปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลงนามอีกครั้ง โดยได้ทำหนังสือเลขที่ อต 0017/5953 ถึงอธิบดี กพร. ลงวันที่ 31 มีนาคม เมื่อได้รับการรับรองแล้วกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงยอมทยอยออกจากบริเวณหน้าห้องผู้ว่าราชการฯ ลงมารวมตัวกันที่บริเวณเต็นท์ชุมนุมที่หน้าศาลากลาง แลประชุมกำหนดแนวทางในการเคลื่อนไหวต่อไป

จากนั้นอีกประมาณสองเดือนต่อมาอธิบดีกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่มีหนังสือเลขที่ อก 0509/1723 ลงวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2549 ถึงผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เรื่องกรณีขอยกเลิกผลรังวัดโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี แจ้งว่าการรังวัดได้สวนเขตคำขออนุญาตประทานบัตรเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการขออนุญาตประทานบัตรทำเหมืองแร่ได้ดินและเป็นอำนาจของผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะเจ้าพนักงานอุตสาหกรรมแร่ประจำท้องที่ตามหนังสือการถ่ายโอนอำนาจ ที่ อก 0201/ว3169 ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2546 ประกอบกับจังหวัดอุดรธานีโดยคณะทำงานศึกษาผลกระทบที่เกิดจากโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ได้วางแผนปฏิบัติการพื้นที่เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการให้ประชาชนเข้าใจก่อนลงพื้นที่เพื่อรังวัดได้สวน ก็เห็นควรให้ผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะเจ้าพนักงานอุตสาหกรรมแร่ประจำท้องที่ได้สวนข้อเท็จจริงทั้งหมดว่าดำเนินการตามที่ตกลงกันไว้หรือไม่ อย่างไร โดยเห็นควรนำปัญหาเข้าที่ประชุมคณะทำงานศึกษาผลกระทบฯ เพื่อหาทางแก้ไขให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย (ลำดวนเลนา, 2549)

ทำให้ในวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 ผู้ว่าราชการฯ ต้องเรียกประชุมส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ซึ่งประกอบด้วย รองผู้ว่าราชการฯ ปลัดจังหวัด นายอำเภอ สำนักงานอุตสาหกรรม สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 9 เพื่อหารือ กรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเรียกร้องคัดค้านการปักแนวเขตเหมือง และให้ยกเลิกการรังวัดปักหมุด เนื่องจากอธิบดีกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ มีหนังสือเลขที่ อก 0509/1723 ลงวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2549 ถึงผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี มอบอำนาจการยกเลิกการรังวัดปักหมุดให้กับผู้ว่าราชการจังหวัดฯ โดยมีมติที่ประชุมคือ 1) ให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาได้สวนการเข้ามารังวัดปักหมุดของบริษัทฯ และ กพร. ได้มีการประชาสัมพันธ์หรือไม่ เพราะก่อนหน้านี้มีข้อตกลงกันว่า ก่อนที่จะมีการรังวัดปักหมุดจะต้อง

แจ้งให้ชาวบ้านในพื้นที่ทราบ 2) มอบหมายให้นายอำเภอเมืองอุดรธานี และหัวหน้ากิ่งอำเภอเมืองอุดรธานี และหัวหน้ากิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม ประสานงานจัดเวทีประชุมรับฟังความคิดเห็นจาก 4 ฝ่าย คือ หน่วยงานรัฐ บริษัทากลุ่มสนับสนุน และกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี อย่างไรก็ตามแม้จะมีการโอนอำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคัดค้านที่เกิดขึ้นจากอธิบดี กพร. ให้กับผู้ว่าราชการฯ แต่กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม

ปัญหาหนักอกของฝ่ายราชการที่ต่างโยนความรับผิดชอบให้กันไปมาได้คลี่คลายเมื่อบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย ได้เข้าเทคโอเวอร์ บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติแคนาดา เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2549 และอีกสองวันต่อมา บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย และผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ได้ร่วมกันแถลงข่าวที่ศาลากลางจังหวัดอุดรธานี โดยมีสาระสำคัญ 4 ประเด็นคือ 1) ถอนคดีความทั้งหมดที่บริษัทเดิมได้เคยดำเนินกับชาวบ้านอย่างไม่มีเงื่อนไข 2) การรังวัดแนวเขตเหมืองแร่ที่มีการคัดค้านไม่เห็นด้วยจนเกิดการฟ้องร้องนั้นบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย จะดำเนินการเริ่มต้นใหม่ เพราะมีการเรียกร้องให้ดำเนินการอย่างโปร่งใส 3) บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย ยินดีที่จะทำรายงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่มีปัญหาใหม่ โดยศึกษาใหม่และยื่นเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของคณะกรรมการผู้ชำนาญการใหม่ 4) ดำเนินการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนผู้ถือหุ้นในสัญญาบัตรกระทรวงอุตสาหกรรมใหม่ (บุปผานารักษ์, 2549)

ช่วงที่สี่: ยุคปึกหลักสู่แบบยื้อเยื้อยาวนาน (พ.ศ. 2549 - พ.ศ. 2553)

ภายหลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเจ้าของบริษัทเหมืองแร่โพแทชรายใหม่เงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อจังหวะการเคลื่อนไหวของฝ่ายต่างๆ ได้ร่วมต่อรองอยู่ในสนามการเมืองเรื่องเหมืองแร่โพแทชก็ได้เปลี่ยนแปลงไป จากช่วงก่อนที่บรรยากาศของการเคลื่อนไหวที่ตึงเครียดบีบคั้นให้เกิดการเผชิญหน้าหลายต่อหลายครั้งได้เริ่มผ่อนคลายลง ทว่าสำหรับฝ่ายรัฐและฝ่ายบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ซึ่งเป็นหุ้นส่วนในการนำสงครามการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติมาเปิดศึกกลางบนพื้นที่ชุมชนของชาวบ้านนั้นก็ยังคงมีเป้าหมายไม่ได้ต่างไปจากช่วงก่อน ที่ต้องการให้เกิดกระบวนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเกิดขึ้นและจบลงอย่างรวดเร็วที่สุด บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย ได้เริ่มเคลื่อนไหวจากการเดินสายชี้แจงเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นต่อโครงการเหมืองแร่โพแทชต่อนักธุรกิจชาวอุดรธานี กรรมการสภาอุตสาหกรรมอุดรธานี และหอการค้าจังหวัดอุดรธานี (จดหมายข่าวชุมชนคนฮักถิ่น ปีที่ 2 ฉ. 19 ก.ย. 49) จากนั้นเพียงไม่กี่วันคือวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ก็ได้เกิดเหตุการณ์การรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร เหตุการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดสุญญากาศทางการเมืองขึ้น ในช่วงต้นเดือนถัดมา ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ได้มีหนังสือด่วนที่สุดถึงกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และบริษัทฯ เพื่อขอความร่วมมือให้ดำรงอยู่ในความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองภายใต้กฎอัยการศึก (เดชา คำบัวเมือง, 2549) ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นทางบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ได้ว่าจ้างบริษัทโกลเด้น แพลน จำกัด ซึ่งบริษัทดังกล่าวได้ว่าจ้างนักวิชาการหลายสาขา ทั้งจากคณะวิศวกรรมศาสตร์

คณะพยาบาลศาสตร์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ และคณะเทคโนโลยี จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น เข้าร่วมจัดทำรายงาน EIA กรณีโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีฉบับใหม่ และจัดทำรายงาน HIA เติมหหลังจากที่บริษัทเหมืองแร่โพแทชได้ทำหนังสือถึงสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) เพื่อขอยกเลิกรายงานฉบับเดิมที่มีข้อบกพร่อง

ต่อมาในวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ได้เดินทางไปยื่นหนังสือถึงผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ 24 เพื่อขอให้ดำเนินการยับยั้งการเคลื่อนไหวยวชนของ บริษัทเหมืองแร่โพแทช โดยชาวบ้านได้รายงาน ว่าตามที่คณะปฏิบัติการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ได้ประกาศใช้กฎอัยการศึกทั่วประเทศ และผู้ว่าราชการฯ ได้มีหนังสือขอความร่วมมือให้ปฏิบัติตาม ทางกลุ่มฯ ได้ยึดถือและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเสมอมา แต่กลับพบว่าบริษัทฯ ยังคงดำเนินกิจกรรมตามปกติ เช่น แจกข้าวของเครื่องใช้ให้ชาวบ้าน พาชาวบ้านไปเที่ยว ฯลฯ และล่าสุดในวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ที่จะถึงนี้ก็จะทำการเคลื่อนย้ายประชาชน จำนวน 11 คันรถบัสโดยอ้างว่าจะไปทอดกฐินที่วัดป่าภูก้อน บ้านนาคำ ต.บ้านก้อง อ.นายาง จ.อุดรธานี จากนั้นในวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ฝ่ายทหาร มทบ.24 มีหนังสือด่วนมาก ที่ กท0482.63/789 ลงวันที่ 28 ตุลาคม ถึงบริษัทเหมืองแร่โพแทช ให้ระงับการเคลื่อนย้ายประชาชนในพื้นที่ปัญหาเข้าร่วมกิจกรรม อย่างไรก็ตาม ในวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2549 บริษัทเหมืองแร่โพแทช นำโดยกรรมการผู้จัดการใหญ่ และเจ้าหน้าที่บริษัทฯ ฝ่ายชุมชนสัมพันธ์ ร่วมกับ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วยส่วนราชการในจังหวัด และชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ใน ตำบลโนนสูง ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมือง และตำบลห้วยสามพาด ตำบลนาม่วง กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จำนวนกว่า 600 คนหรือ 11 คันรถบัส ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเผ่าคนแก่และเด็กเยาวชน ได้เดินทางไปทอดกฐิน ณ วัดภูก้อน อำเภอนายาง จังหวัดอุดรธานี ขณะเดียวกันตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ฯ ประมาณ 10 คนได้เดินทางไปยังวัดภูก้อน อำเภอนายาง จังหวัดอุดรธานี เพื่อแจกเอกสารคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ให้กับผู้ที่เดินทางไปร่วมงานทอดกฐินด้วย

จากนั้นในวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 ชาวกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ร่วมลงแขกเกี่ยวข้าวณารวมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ครั้งที่ 1 โดยการทำนารวมของชาวบ้านได้ช่วยให้เห็นถึงการทำนาด้วยปุ๋ยอินทรีย์ในการเพาะปลูก และเป็นการเผยแพร่วิถีชีวิตที่ปราศจากสารเคมีตามแนวพระราชดำริเกษตรพอเพียง เกษตรอินทรีย์ โดยมีการพูดกันว่า “พลิกแผ่นดินด้วยเกษตรอินทรีย์ ไร้ปุ๋ยเคมีในนาเรา ไม่เอาเหมืองแร่ไปแตะ” นอกจากนี้การทำนารวมยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการระดมทุนเพื่อต่อสู้กับโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีไปพร้อมกันด้วย (เดชา คำเบาเมือง, 2549)

ทั้งนี้ในระหว่างช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน พ.ศ. 2549 ได้เกิดเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงกับการจัดทำรายงาน EIA ฉบับใหม่ และรายงาน HIA เติมหเติม ของบริษัทเหมืองแร่โพแทชที่ขาดความโปร่งใสและขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ขึ้น กล่าวคือในช่วงเดือนตุลาคมชาวบ้านหลายคนในตำบลห้วยสามพาด กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี ได้พบเห็นกลุ่ม

คนลงมาในพื้นที่ โดยอ้างตัวและบอกว่ามาจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาโทใกล้จะจบการศึกษาจึงลงมาเก็บข้อมูลเพื่อทำรายงาน แต่พอเข้าสอบถามรายละเอียดกลุ่มคนดังกล่าวกลับมีพิรุณแล้วรีบขึ้นรถหนีไป ต่อมาในเดือนพฤศจิกายนนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยขอนแก่นที่รับจ้างบริษัท โกลเด้นแพลน จำกัด ได้มีการจัดประชุมเรื่องผลกระทบด้านสุขภาพที่สำนักงานสาธารณสุขอำเภอกุมภวาปี ซึ่งได้เชิญนักวิชาการสาธารณสุขในเขตพื้นที่อำเภอกุมภวาปี กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม และอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีเข้าร่วมประชุม และในเดือนเดียวกันนั้น ตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ได้เดินทางเข้าพบ นพ. นกตล ปฏิทัศน์ นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) อุดรธานี ที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี เพื่อยื่นหนังสือขอคำชี้แจงเกี่ยวกับการเข้าร่วมประชุมดังกล่าวของบุคลากรสาธารณสุข ซึ่งทางกลุ่มอนุรักษ์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะเป็นการประชุมเพื่อศึกษาผลกระทบทางสุขภาพจากเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี จากทั้งสองเหตุการณ์จึงทำให้ในวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2549 กลุ่มอนุรักษ์ได้เดินทางไปชุมนุมประท้วงที่บริเวณหน้าอาคาร ภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เพื่อขอพบและเรียกร้องให้ รศ.ดร. วงเดือน หัวหน้าภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม และผู้อำนวยการศูนย์วิจัยการจัดการสิ่งแวดล้อมและสารอันตราย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ยุติโครงการจัดทำรายงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี เพิ่มเติมจากรายงานฉบับเดิมที่ผิดพลาดจนไม่ได้รับการยอมรับ และถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการเอาวิชาชีพระื่องและชื่อเสียงมหาวิทยาลัยเพื่อหาเงินเข้ากระเป๋า สร้างความชอบธรรมให้กับนายทุน เพิ่มความขัดแย้งและนำหายนะมาสู่ชุมชน อย่างไร้จริยธรรมทางวิชาการ ทั้งนี้ชาวบ้านยังได้นำป้ายขนาดใหญ่ เขียนข้อความโจมตีพร้อมกับเอาหุ่นฟางจำลองของ รศ.ดร.วงเดือน พร้อมพวงหรีดมามอบให้โดยร้องตะโกนว่า “นักวิชาการขายตัว” เป็นระยะอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ รศ.ดร. วงเดือน ก็ไม่ยอมออกมาพบชาวบ้าน ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ได้ทำพิธีสาปแช่งอ่านแถลงการณ์ประจานนักวิชาการมหาวิทยาลัยขายตัว พร้อมเผาหุ่นจำลองของ รศ.ดร. วงเดือนที่บริเวณหน้าอาคารภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม (เดชา คำแบ่เมือง, 2549)

ขณะเดียวกันในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 ทางจังหวัดอุดรธานีก็ได้มีการตั้งคณะทำงานชุดใหม่ขึ้นมาชื่อคณะทำงานเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันสร้างสรรค์สังคม กรณีโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี เพื่อหาทางออกให้กับโครงการเหมืองแร่โพแทชที่ไม่มีความคืบหน้า ซึ่งคณะทำงานชุดดังกล่าวประกอบด้วยตัวแทนจากทุกภาคส่วนทั้งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากส่วนกลางและส่วนราชการในจังหวัดอุดรธานี บริษัทเจ้าของโครงการ องค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงชาวบ้านทั้งฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านโครงการฯในพื้นที่ปัญหาเอง โดยมีอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีเป็นประธาน หลังจากนั้นคณะทำงานชุดดังกล่าวก็มีการจัดเวทีประชุมรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้านในพื้นที่ทั้งหมดสามครั้ง รวม 3 ตำบลในเขตพื้นที่โครงการฯ ทว่าการเปิดเวทีในทุกครั้งทางกลุ่มอนุรักษ์ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมประชุมมาโดยตลอด พร้อมกับมีการยื่นหนังสือเพื่อคัดค้านการลงพื้นที่ต่อประธานคณะทำงานฯ ถึง 2 ครั้ง โดยให้เหตุผลว่า

คณะทำงานชุดดังกล่าวถูกแต่งตั้งขึ้นมาเพื่อเร่งรัดให้เกิดกระบวนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชมากกว่าต้องการให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจร่วมกันที่ถูกต้องให้กับชาวบ้านในพื้นที่อย่างแท้จริง อีกทั้งฝ่ายบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ยังได้มีการเคลื่อนไหวระดมชาวบ้านในพื้นที่ให้เข้าร่วมเวที ทำให้การเปิดเวทีประชุมครั้งสุดท้ายที่โรงเรียนสามบาตรวิทยาคาร ต.ห้วยสามพาดในวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2550 ได้เกิดเหตุการณ์เผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มอนุรักษ์กับกลุ่มชาวบ้านผู้สนับสนุนโครงการ พร้อมกันนั้นกลุ่มอนุรักษ์ก็ได้มีการขับไล่ประธานและคณะทำงานให้ออกจากพื้นที่จนไม่สามารถเปิดเวทีในวันนั้นได้ (สันติภาพ ศิริวัฒนไพบูลย์, 2550)

จากนั้นตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2550 เป็นต้นมาก็ได้มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกระบวนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่ตามตามมาตรา 88/9 ของ พ.ร.บ. แร่ปี 2545 จากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและบริษัทมาอย่างต่อเนื่อง และมีความพยายามผลักดันให้เกิดการชี้แจงการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี โดยมีกำหนดการชี้แจงในวันที่ 5-7 กันยายน พ.ศ. 2550 แต่ในวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ทางผู้ว่าราชการฯ ได้สั่งให้มีการระงับและเลื่อนการชี้แจงการรังวัดปิกหมดเขตคำขอประทานบัตรออกเสียก่อน ต่อมาในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2550 เจ้าหน้าที่จาก กพร. ได้เข้าร่วมการประชุมหน่วยราชการจังหวัดอุดรธานี ประจำเดือนกันยายน 2550 โดยนำเสนอแนวทางการชี้แจงการรังวัดปิกหมดต่อที่ประชุมตามนโยบายของอธิบดี กพร. ในวันเดียวกันคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้สรุปผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ได้ร้องเรียนไปเมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2546 ซึ่งผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ 100/2550 เรื่อง สิทธิชุมชน กรณีเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี โดยคณะกรรมการสิทธิฯ ได้มีความเห็นตามผลการตรวจสอบของคณะอนุกรรมการเพื่อการศึกษาและตรวจสอบกรณีปัญหาเหมืองแร่ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นคณะอนุกรรมการสิทธิในทรัพยากรน้ำและแร่ สรุปได้ว่า 1) โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีเป็นโครงการที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อราษฎรและคุณภาพสิ่งแวดล้อมในวงกว้างมาก และจะมีผู้ที่ได้รับผลกระทบนับหมื่นคน อีกทั้งพื้นที่โครงการยังซ้อนทับกับพื้นที่ที่มีราษฎรอยู่อาศัย ทำกิน ทั้งชุมชนชนบทและชุมชนเมือง จึงได้สร้างความวิตกกังวลให้ราษฎร 2) ควรมีนโยบายก่อนการพิจารณาอนุมัติโครงการ โดยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยราษฎรทั้งก่อนริเริ่มโครงการ ก่อนการอนุมัติ ระหว่างดำเนินโครงการ และเมื่อสิ้นสุดโครงการ 3) ในการส่งเสริมการลงทุนในกิจการทำเหมืองขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบในวงกว้าง จำเป็นต้องพิจารณาความคุ้มค่าให้รอบด้าน 4) โครงการนี้ต้องดำเนินการให้เป็นโครงการตัวอย่างในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยราษฎรในทุกขั้นตอนอย่างกว้างขวางที่สุด 5) เห็นชอบตามที่บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย จะดำเนินการใหม่ ในเรื่องการรังวัดปิกหมด การทำรายงาน EIA และการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนโดยการจัดทำประชาพิจารณ์ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550)

จากนั้นได้มีการประชุมหน่วยงานราชการประจำเดือนตุลาคม พ.ศ. 2550 ของจังหวัดอุดรธานีในวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2550 อุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานีก็ได้ชี้แจงแนวทางการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทช จ.อุดรธานีต่อที่ประชุมอีกครั้ง จากนั้นในวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีจึงได้ทำหนังสือถึง กพร. เพื่อเชิญให้ลงพื้นที่ 20 หมู่บ้าน ชี้แจงการรังวัดปึกหมุดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีในระหว่างวันที่ 26 พฤศจิกายน - 8 ธันวาคม พ.ศ. 2550 ทำให้ระหว่างวันที่ 22-23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 กลุ่มอนุรักษ์ฯจึงได้เคลื่อนไหวเพื่อยื่นหนังสือคัดค้านการลงพื้นที่ชี้แจงการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีของเจ้าหน้าที่ กพร. ต่อ นายอำเภอประจักษ์ศิลปาคมและผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี

ขณะเดียวกันในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2550 กลุ่มอนุรักษ์ฯกว่า 300 คน ได้เดินทางไปศาลจังหวัดอุดรธานีเพื่อรับฟังคำตัดสินของศาลในคดี 5 แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯได้ถูกบริษัทเหมืองแร่โพแทช (เดิม) ยื่นฟ้องในข้อหาบุกรุกพื้นที่ของบริษัทฯเมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2549 ในขณะที่พนักงานของบริษัทฯกำลังดำเนินการลงหมุดปักเขตเพื่อขึ้นรูปแผนที่ในการจัดขอบเขตพื้นที่โรงแต่งแร่โปแตช โดยผู้พิพากษาประจำศาลจังหวัดอุดรธานี ได้ออกนั่งบัลลังก์เพื่ออ่านคำพิพากษาคดีอาญาหมายเลขดำที่ 1385/2549 ซึ่งศาลได้มีคำพิพากษาคัดสินว่าจำเลยทั้ง 5 คน ไม่มีความผิด จึงพิพากษายกฟ้อง ทั้งนี้ศาลได้พิจารณาแล้วเห็นว่าการกระทำของจำเลยทั้ง 5 แสดงได้ว่าเป็นการกระทำเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติและปกป้องสิทธิตามรัฐธรรมนูญ จึงมีคำพิพากษายกฟ้องและจำเลยทั้ง 5 ไม่มีความผิด (ลำตวน เลานา, 2550)

ต่อมาในวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2550 กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) ได้มีคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่เพื่อชี้แจงการรังวัดปึกหมุดโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี เป็นเวลา 15 วัน ระหว่างวันที่ 28-15 มกราคม พ.ศ. 2551 รวม 31 หมู่บ้าน ในพื้นที่อำเภอเมือง และอำเภอประจักษ์ศิลปาคม โดยกำหนดจะชี้แจงวันละ 2 หมู่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ฯจึงได้เดินทางกลับมายื่นหนังสือคัดค้านการลงพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ กพร. อีกครั้งในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2551 โดยมีอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี เป็นผู้รับมอบหมายจากผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีให้มารับหนังสือแทน และได้ชี้แจงกับชาวบ้านว่าได้ทำหนังสือด่วนไปยัง กพร. ให้ทบทวนการดำเนินการชี้แจงแล้ว แต่ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯเห็นว่ายังไม่มีคำตอบชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ ทำให้ในวันกำหนดการลงพื้นที่ชี้แจงของ กพร. ในเช้าตรู่ของวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2551 กลุ่มอนุรักษ์ฯ กว่า 400 คน จึงได้เดินขบวนประท้วงมาชุมนุมที่บริเวณศาลากลางบ้านหนองตะไคร้ ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีซึ่งเป็นสถานที่นัดหมายกำหนดการชี้แจงของ กพร. พอใกล้เวลา 10.00น. ยังไม่ปรากฏว่ามีเจ้าหน้าที่ของ กพร. ลงพื้นที่ ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้เคลื่อนขบวนไปชุมนุมต่อที่ศาลากลางจังหวัดอุดรธานี โดยมีบางส่วนได้ขึ้นปักหลักรอที่หน้าห้องทำงานของผู้ว่าราชการฯ โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีเป็นผู้เข้ามาเจรจาหาข้อยุติแทนผู้ว่าราชการฯที่เดินทางไปราชการ ซึ่งทางรองผู้ว่าราชการฯได้กล่าวว่า ทางจังหวัดอุดรธานีได้ทำ

หนังสือถึง กพร. แจ้งขอให้มีการระงับการลงพื้นที่ชี้แจงแล้วแต่ยังไม่ได้รับหนังสือยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษรจาก กพร. เมื่อได้รับคำชี้แจงเรียบร้อยทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงปฏิเสธหนังสือยืนยันการยกเลิกการลงพื้นที่อยู่ที่บริเวณหน้าห้องผู้ว่าราชการฯ จนกระทั่งเวลา 15.30 น. ยังไม่มีหนังสือยืนยันยกเลิกการลงพื้นที่จาก กพร. ทางจังหวัดจึงได้ทำหนังสือคำสั่งจากทางจังหวัดอุดรธานี ระบุไม่ระงับการลงพื้นที่ แต่หากมีการลงพื้นที่ทางจังหวัดจะไม่รับรองความปลอดภัย หลังจากได้รับหนังสือคำสั่งทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้ ยื่นหนังสือถึงอธิบดี กพร. ผ่านทางรองผู้ว่าฯ โดยมีประเด็นเรียกร้องให้ กพร. ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ ต้องหยุดการดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานีไว้ก่อน และกลับไปสร้างกลไกรองรับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้กระบวนการดำเนินโครงการเป็นไปตามรัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 57, 66, 67 โดยต้องปรับปรุงกฎหมายแร่ และกฎหมายในความรับผิดชอบของ กพร. ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 เสียก่อน จึงมาจัดให้มีการปรึกษาหารือเบื้องต้นตามมาตรา 88/9 ของ พ.ร.บ. แร่ ปี 2545 โดยละเอียดและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงตามรัฐธรรมนูญปี 2550 (ลำดวน เลานา, 2551)

หลังจากการลงพื้นที่ชี้แจงการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรของ กพร. ได้ถูกยกเลิกถึงสองครั้งสองคราในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 บริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ได้ทำหนังสือที่ APPC/PK08-002 ถึง ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมและปลัดกระทรวงมหาดไทย เรื่องขอให้แก้ไขปัญหาล่าช้าในการดำเนินงานขอประทานบัตรเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นบริษัทจึงขอความร่วมมือโปรดจัดให้มีการประชุมร่วมกันระหว่างผู้นำหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องของกระทรวงอุตสาหกรรมและกระทรวงมหาดไทยร่วมกับผู้บริหารของบริษัทเพื่อกำหนดนโยบายและกระบวนการดำเนินงานในเรื่องนี้ให้มีเอกภาพ และสนับสนุนให้ข้าราชการทุกฝ่ายสามารถดำเนินงานตามกฎหมาย ระเบียบและนโยบายของรัฐเป็นกรณีเร่งด่วน เพื่อให้โครงการที่รัฐบาลได้สนับสนุนให้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2527 เป็นต้นมามีความก้าวหน้าต่อไปได้ ต่อมาในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 กระทรวงมหาดไทย ได้ทำหนังสือคำสั่งให้ส่วนราชการในปกครองของจังหวัดอุดรธานี และเชิญผู้แทนกลุ่มคัดค้านและกลุ่มสนับสนุนฝ่ายละ 1 คน ไปเข้าร่วมประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาข้อร้องเรียนและความขัดแย้งปัญหาการสนับสนุนและคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานีที่กระทรวงมหาดไทย ในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 ส่วนทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ทำหนังสือตอบกลับไปปฏิเสธที่จะเข้าร่วมประชุมตามคำเชิญโดยให้เหตุผลว่าเป็นเวทีที่ไม่มีความเป็นกลางและขาดความชอบธรรม (เดชา คำเบาเมือง, 2551)

ในวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2551 กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เดินทางไปยื่นหนังสือเรื่องปัญหาโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ต่อนายสุวิทย์ คุณกิตติ รัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม ซึ่งเดินทางมาจังหวัดอุดรธานีเป็นประธานในพิธีเปิดอาคารหลังใหม่ของสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี โดยมีข้อเสนอทั้งหมดสองข้อ คือ 1) ให้กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) สร้างกลไกรองรับการมีส่วนร่วมของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.

2550 ให้แต่งตั้งคณะกรรมการศึกษานโยบายแก้ไขปัญหาเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี และ3) ให้ดำเนินการศึกษาประเมินผลกระทบเหมืองแร่โปแตช อีสานเชิงยุทธศาสตร์ (SEA) ตามมติคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2549 โดยให้ยึดแนวทางการมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญ ปี 2550 ซึ่งกล่าวได้ว่าการผลักดันให้ประเด็นการศึกษาผลกระทบเหมืองแร่โปแตชเชิงยุทธศาสตร์ (SEA) ของกลุ่มอนุรักษ์นั้นได้ถูกนำมาเป็นประเด็นเคลื่อนไหวควบคู่กับการคัดค้านการลงพื้นที่ชี้แจงการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โปแตช จ.อุดรธานี ของ กพร.และฝ่ายราชการที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่องภายหลังจากที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้มีมติเมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2549 เสนอให้มีการศึกษา (Strategic Environmental Assessment: SEA) เพื่อบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาแหล่งแร่โปแตชในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมดก่อนมีการอนุมัติโครงการ

จากนั้นหลังจากช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2551 จนถึง พ.ศ. 2552 การเคลื่อนไหวของฝ่ายรัฐและฝ่ายบริษัทเหมืองแร่โปแตชเกี่ยวกับการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรได้เงียบหายไป ทำให้ความตึงเครียดในพื้นที่ได้ผ่อนคลายลง บรรยากาศที่ผ่อนคลายได้กลายเป็นโอกาสสำหรับการต่อยอดแนวทางการต่อสู้ที่ได้เริ่มวางรากฐานไว้ในช่วงก่อนให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการประสานอัตลักษณ์ของชุมชนให้เป็นเนื้อเดียวกันกับขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านมากยิ่งขึ้นพร้อมกับชูขึ้นมาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ควบคู่ไปกับการยกระดับจิตสำนึกและอุดมการณ์ของชาวบ้านผู้ร่วมขบวนการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นฐานทรัพยากรสำคัญที่หนุนเสริมการต่อสู้ของชาวบ้านให้เกิดความยั่งยืน โดยเฉพาะการพัฒนาในส่วนของกลุ่มจัดตั้งระดับย่อยภายในกลุ่มอนุรักษ์ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกรทางเลือก กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มสื่อทางเลือก ฯลฯ

ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2552 สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก็ได้มีหนังสือที่ สค 0001/41 นำเสนอความเห็นและข้อเสนอแนะเรื่องนโยบายอุตสาหกรรมโปแตชกับการพัฒนาภาคอีสาน ต่อคณะรัฐมนตรีตามที่คณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อศึกษาและพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับอุตสาหกรรมเกลือและโปแตช ได้ดำเนินการศึกษาผลกระทบจากการทำเหมืองแร่โปแตชในภาคอีสาน ซึ่งสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้มีความเห็นให้ภาครัฐควรเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาลักษณะผลกระทบจากการทำเหมืองแร่ เพื่อสร้างความชัดเจนในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้คือ 1) ด้านนโยบายและมาตรการอุตสาหกรรมโปแตช 2) ด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนและธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อม 3) ด้านมาตรการทางกฎหมาย เมื่อคราวประชุม ครั้งที่ 14/2551 วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2551

จากนั้น การเคลื่อนไหวผลักดันโครงการเหมืองแร่โปแตชของฝ่ายรัฐได้ซบเซาอีกครั้งโดยนายชาญชัย ชัยรุ่งเรือง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมา 1 ชุด เพื่อแก้ไขปัญหาดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช จ.อุดรธานี (ลงวันที่ 17

กุมภาพันธ์ 2552) โดยมีองค์ประกอบที่มาจากผู้แทนในแต่ละกระทรวงที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ตลอดจนหน่วยงานราชการในพื้นที่ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี (เป็นรองประธานกรรมการ) อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด รวมทั้งผู้แทนกลุ่มอนุรักษ์และผู้แทนจากบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ โดยมอบหมายให้ นายสมพร ใช้บางยาง รองปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานกรรมการ ต่อมาในวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2552 กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ได้เดินทางไปยื่นหนังสือต่ออุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี และผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อแจ้งการไม่ขอเข้าร่วมเป็นกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช จ.อุดรธานี โดยให้เหตุผลว่าได้เคยยื่นข้อเสนอในเรื่องการแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายเหมืองแร่โพแทชต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปแล้วว่าควรเป็นคณะกรรมการที่ร่วมกันศึกษากรณีโครงการเหมืองแร่โพแทชทั้งระบบทั่วภาคอีสานเพื่อจะนำไปสู่ข้อเสนอในเชิงนโยบายให้กับรัฐบาล แต่พอตั้งคณะกรรมการออกมาแล้วคณะกรรมการกลับไม่ใช่ที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ยื่นข้อเสนอไป กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงมีมติไม่ขอส่งผู้แทนเข้าร่วมคณะกรรมการชุดนี้ เนื่องจากเป็นกรรมการที่ตั้งขึ้นมาเพื่อเจาะจงให้การดำเนินโครงการเหมืองแร่โพแทช เดินหน้าไปได้เท่านั้น ต่อมาในวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2552 กลุ่มอนุรักษ์ฯ กว่า 300 คน สวมเสื้อสีเขียว รวมตัวกันบริเวณหน้าสำนักงานสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี ก่อนที่จะออกแถลงการณ์ให้ข้อมูลกรณีโครงการเหมืองแร่โพแทช เพื่อสร้างความเข้าใจกับคนเมืองอุดรธานี ตลอดเส้นทางถนนอุดรสุขภิบาลจนถึงถนนหน้ามหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี โดยขบวนรณรงค์ชาวบ้านได้สวมเสื้อเขียว ถืองreen และป้ายผ้าที่มีข้อความไม่เห็นด้วยกับการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช จ.อุดรธานี เช่น ”เราต้องการกรรมการศึกษาโปแตช ไม่ใช่กรรมการเดินหน้าทำเหมือง” “ กรรมการโปแตชร้างทรงอิตาเลียนไทย เราไม่เอา” “ ผู้ว่าฯ อย่ามาอ้างกรรมการโปแตชเพื่อทำเหมือง ข่าคนอุดร” เป็นต้น พร้อมประกาศบนรถกระจายเสียงและแจกใบปลิวโจมตีบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ซึ่งมีเนื้อหาบางส่วนในใบปลิวระบุว่า “บริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ ร่วมกับหอการค้า และสภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี ได้เชื้อเชิญให้คนร่วมทำบุญบริจาคสร้างตึกสงฆ์ อาพาธ (อาคาร 96 ปี หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน) โรงพยาบาลอุดรธานี โดยที่บริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ เป็นผู้รับจ้าง ซึ่งเป็นการชงเองกินเอง และมีนายแอบแฝงเพื่อสร้างภาพการลงทุน ที่เต็มไปด้วยแผนการจะเข้ายึดการลงทุนในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงในที่สุด เช่น เชื้อในแม่น้ำโขง โครงการผันน้ำ ทำถนน-รางรถไฟ ไปลาว-จีน รับเหมาทำเขื่อนที่ลาว เพื่อมาขายให้ไทย รวมทั้งการทำเหมืองแร่ในอนุภูมิภาคนี้ พวกเราต่างไม่เหลือศักดิ์ศรีความเป็นคนท้องถิ่น ที่จะเลือกทางเดินของตนเอง ไม่เหลือทางเลือกในการพัฒนาที่พอเหมาะพอดี หรือมีขีปนาวุธปฏิบัติสำหรับพวกเราเลย เพราะถูกนายทุนฉ้อฉลลงโลกขึ้นน้ำ เพื่อที่จะไปสู่การผูกขาดทางเศรษฐกิจอย่างเบ็ดเสร็จเต็มรูปแบบ เราจะยอมให้เขาเหยียบย่ำเช่นนี้หรือทุนท้องถิ่น”

ในวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2552 คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี จ.อุดรธานี ได้จัดประชุมครั้งแรก เวลา 14.00 น. ที่กระทรวงมหาดไทยโดยมีรองปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานการประชุม ขณะเดียวกันตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เดินทางมาที่ประชุมและขอเข้าร่วมตามสิทธิของประชาชน แม้ก่อนหน้านี้จะได้ทำหนังสือปฏิเสธการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการแล้วก็ตาม พร้อมกันนั้นก็ได้ยื่นหนังสือต่อประธานคณะกรรมการฯ และเรียกร้องให้ยุบคณะกรรมการฯ ชุดดังกล่าว ทั้งนี้ในหนังสือที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ยื่นได้มีข้อสังเกตและข้อเสนอแนะรวมกัน 3 ข้อ คือ 1) พิจารณาจากอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการชุดดังกล่าวแล้ว เป็นบทบาทให้สนับสนุนให้เกิดโครงการเหมืองแร่โปแตช จ.อุดรธานี ให้มีความคืบหน้า โดยเฉพาะกระบวนการรังวัด ปักหมุดเขตพื้นที่เหมือง ที่ชะลอมานาน 2) กลุ่มอนุรักษ์ฯ เคยยื่นข้อเสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัด และกระทรวงอุตสาหกรรมไปแล้วว่า องค์ประกอบของกรรมการจะต้องเป็นที่ยอมรับและมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย โดยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ได้แก่ ฝ่ายบริษัทเหมืองแร่โพแทชฯ และฝ่ายชาวบ้าน เป็นผู้เสนอรายชื่อตามที่ตนเห็นสมควร ฝ่ายละ 5 คน เพื่อนำมาพิจารณากันกรอร่วมกัน 3) อำนาจหน้าที่ของกรรมกร จะต้องมิเพื่อทำการศึกษาและประเมินโครงการเหมืองแร่โพแทชทั้งระบบในเชิงยุทธศาสตร์อย่างรอบด้าน ทั้งในมิติด้านเศรษฐศาสตร์สังคม สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ หรือ (SEA) แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และปรึกษาเบื้องต้นกับผู้มีส่วนได้เสีย ตามขั้นตอนมาตรา 88/9 ของ พ.ร.บ. แร่ปี 2545 หลังจากการประชุมได้ผ่านไปประมาณ 1 ชม. จึงได้เกิดการโต้เถียงกันระหว่าง รองอธิบดีกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) และผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี กับชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่ได้แย้งว่ากรรมการนำเสนอข้อมูลที่ผิดเพี้ยนไปจากข้อเท็จจริง ในกรณีการทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) และการรังวัดเหมืองแร่ ของบริษัทฯ ซึ่งผิดขั้นตอน ขณะเดียวกันประธานคณะกรรมการฯ จึงสั่งยุติการประชุมแล้วย้ายห้องประชุมพร้อมกับนำเอกสารเจ้าหน้าที่ยกกันไม่ให้กลุ่มชาวบ้านเข้าร่วม และมีการประชุมใหม่ขึ้นอีกครั้งที่ห้องประชุมใหม่ โดยไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ฯ เข้าร่วมด้วย จนกระทั่งเวลา 16.00 น.

การเคลื่อนไหวคัดค้านคณะกรรมการชุดใหม่และการต่อรองเพื่อยกระดับการมีส่วนร่วมไปสู่ในระดับการกำหนดนโยบายสาธารณะของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องโดยในวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เดินทางไปยื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี โดยมีปลัดป้องกันจังหวัดอุดรธานีเป็นผู้รับหนังสือแทน ทั้งนี้กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้มีข้อเรียกร้องใน 3 ประเด็นคือ 1) ต้องการให้ผู้ว่าราชการอุดรธานี และอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี ศึกษาข้อมูลของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่สรุปผลการศึกษาเหมืองแร่โพแทชในภาคอีสาน 2) ต้องการทราบความคืบหน้าในการประชุมกรรมการแก้ไขปัญหาโครงการเหมืองแร่โพแทชที่ประชุมกันที่กระทรวงมหาดไทย เมื่อเดือนมีนาคมที่ผ่านมาและต้องการให้นำรายงานการประชุมมาเปิดเผยต่อสาธารณะ 3) ให้ผู้ว่าราชการฯ เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทางไปดูงานเกี่ยวกับเหมืองแร่ที่ประเทศเยอรมันนี้ด้วย ต่อมาคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินโครงการ

เหมืองแร่โปแตชอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ได้จัดประชุมครั้งที่ 2 โดยมีมติให้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการจำนวน 40 คน มอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เป็นประธานเพื่อลงชี้แจงข้อมูลในพื้นที่

จากนั้นกลุ่มอนุรักษ์กว่า 300 คน ได้เดินทางมาปิดล้อมสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด พร้อมปักหลักตั้งเวทีปราศรัย เพื่อเรียกร้องให้ระงับการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อลงพื้นที่ชี้แจงข้อมูลเหมืองแร่ โดยมีแกนนำสลับกันขึ้นเวที ทำการ ปราศรัย ให้ข้อมูลแก่ผู้เข้าร่วมชุมนุมและประชาชนที่สัญจรผ่านไปผ่านมา ถึงความไม่ชอบธรรมของการตั้งคณะกรรมการฯ ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีเป็นประธานลงพื้นที่ชี้แจงและเร่งไปสู่การรังวัด โดยมีเนื้อหาระบุว่าเหตุที่ต้องมาชุมนุมในวันนี้เพราะอุตสาหกรรมจังหวัดเป็นเลขานุการของคณะกรรมการฯ ชุดนี้ ดังนั้นกลุ่มชาวบ้านจึงออกมาเรียกร้องผ่านอุตสาหกรรมจังหวัดไปถึงประธานคณะกรรมการฯ ให้ระงับการตั้งคณะอนุกรรมการลงพื้นที่ชี้แจง เนื่องจากไม่มีความชอบธรรม การชุมนุมได้ดำเนินไปด้วยความสงบกว่า 5 ชั่วโมง จึงได้มีการเจรจากันระหว่างกลุ่มอนุรักษ์กับอุตสาหกรรมจังหวัดโดยมีข้อสรุปและบันทึกร่วมกันส่งไปถึง ประธานคณะกรรมการฯ ที่กระทรวงมหาดไทย เพื่อให้ระงับการตั้งคณะอนุกรรมการฯ ลงพื้นที่ชี้แจง พร้อมกันนี้ทางกลุ่มอนุรักษ์ได้ขอนัดหมายเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนแนวความคิดระหว่างกันกับประธานคณะกรรมการฯ ในกรณีโครงการด้วย จากนั้นเวลา 16.30 น. กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เคลื่อนขบวนไปยังศาลากลางจังหวัดอุดรธานี ซึ่งระหว่างทางการเดินขบวนชุมนุมได้มีการแจกใบปลิวเขียนข้อความว่า “ผู้ว่าฯ อำนาจ รับใบสั่งเร่งรัดเหมืองโปแตชให้จบใน 2 เดือน” เพื่อเปิดโปงพฤติกรรมของผู้ว่าราชการฯ จากนั้น เวลา 18.00 น. ได้มีการเปิดเวทีพูดคุยระหว่างชาวบ้านกับผู้ว่าราชการฯ ซึ่งชาวบ้านได้ตั้งคำถามต่อกรณีที่ไปดูงานที่ประเทศเยอรมันนี้ แต่ผู้ว่าฯ ไม่สามารถตอบคำถามได้ในประเด็นการจัดการปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อม สังคมและสุขภาพ ทำให้ชาวบ้านไม่พอใจส่งเสียงโห่ร้องดังทั่วห้องประชุม แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ว่าราชการฯ ได้มีความเห็นสอดคล้องกับมติของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สป.) และผลการศึกษาของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ที่เสนอไปยังนายกรัฐมนตรีว่าเห็นควรให้มีการศึกษายุทธศาสตร์การทำเหมืองเกลืออย่างเป็นระบบ จึงได้ทำหนังสือความเห็นดังกล่าวส่งไปให้นายกรัฐมนตรีตามข้อเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์ฯ จนเป็นที่น่าพอใจก่อนที่จะเดินทางกลับในวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2552 คณะรัฐมนตรี ได้มีมติเกี่ยวกับความเห็นและข้อเสนอแนะของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่องนโยบายอุตสาหกรรมโปแตชกับการพัฒนาภาคอีสาน ดังนี้ 1) อนุมัติให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรับเรื่องความเห็นและข้อเสนอแนะของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่องนโยบายอุตสาหกรรมโปแตชกับการพัฒนาภาคอีสานไปพิจารณาทบทวนได้ตามที่เลขาธิการครม. เสนอ 2) ให้กระทรวงอุตสาหกรรมรายงานสภาพปัญหาในการทำเหมืองแร่โปแตชในภาคอีสานตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันแล้วเสนอคณะรัฐมนตรีต่อไป (ค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2552, จาก <http://www.soc.soc.go.th/sLk/showListaLL>.)

แม้จะมีการคัดค้านการแต่งตั้งคณะกรรมการงานสถานการณ์บ้านปลายถึงขั้นมีการชุมนุมประท้วงของกลุ่มอนุรักษ์ฯ แต่ในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2552 รองปลัดกระทรวงมหาดไทย ในฐานะประธานคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี จ.อุดรธานี ก็ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหา และให้ความรู้ ความเข้าใจ กรณีการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี จ.อุดรธานี โดยมอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีเป็นประธาน และมีอำนาจหน้าที่จัดการประชุมชี้แจงข้อมูลโครงการและกระบวนการขอประทานบัตรให้กับประชาชนใน จ.อุดรธานี

อย่างไรก็ตามผู้ว่าราชการจังหวัดฯ กลับเพิกเฉยต่อข้อเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์ฯ และดำเนินการเปิดประชุมคณะกรรมการฯ ตามเดิม ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ ตัดสินใจเคลื่อนมวลชนกว่า 500 คน ชุมนุมประท้วงบริเวณถนนมิตรภาพ สายอุดรฯ-ขอนแก่น สามแยกเข้าสู่ อ.ประจักษ์ศิลปาคม พื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี ตั้งแต่ในช่วงเช้าวจนถึงกระทั่งเวลา 09.00น. กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงค่อย ๆ เคลื่อนขบวนเข้าปิดถนนมิตรภาพขาออกจากจังหวัดอุดรธานีไว้ได้ 1 ช่องทาง จากนั้นได้มีเจ้าหน้าที่ตำรวจจาก สภ.อ.เมือง และสภ.อ.ประจักษ์ศิลปาคม กว่า 60 นาย ได้เข้ามาควบคุมสถานการณ์ และในขณะที่การประชุมคณะกรรมการฯ ที่ศาลากลางจังหวัดได้เริ่มดำเนินการอยู่นั้น ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็พยายามที่จะปิดถนนเพิ่มเติมอีก 1 ช่องทางทำให้เกิดการขุลมุนเล็กน้อยเมื่อผู้ชุมนุมและเจ้าหน้าที่ตำรวจปะทะกันแต่ไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บ ต่อมาในเวลา 11.00 น. ขณะที่การชุมนุมยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ผู้ว่าราชการจังหวัดฯ ได้เดินทางมายังสถานที่ชุมนุมเพื่อขอเจรจาให้ผู้ชุมนุมเปิดถนน ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ชุมนุมกำลังพยายามปิดถนนเพิ่มอีกหนึ่งช่องทางจราจรได้มีฝนตกลงมาอย่างหนักจนฝนหยุดในเวลา 13.00น. กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงยอมเจรจาโดยมีการทำบันทึกข้อตกลงร่วมระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ฯ สิ่งแวดล้อมอุดรธานีกับ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี 3 ข้อ คือ 1) ให้มีการยุติบทบาทของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาและให้ความรู้ ความเข้าใจ กรณีการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี ตามคำสั่งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินการ โครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี ที่1/2552 ลงวันที่ 30 มิถุนายน 2552 และหยุดการดำเนินการใด ๆ ในพื้นที่ ทั้งนี้ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ทำรายงานเสนอต่อประธานคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี พิจารณา 2) ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เสนอต่อประธานคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี แต่งตั้งคณะกรรมการตามข้อ 1 ใหม่ โดยให้มีคณะกรรมการครอบคลุมทุกภาคส่วน มีอำนาจหน้าที่ในการศึกษา ยุทธศาสตร์แร่โปแตช (SEA) ศึกษาข้อดี-ข้อเสีย ให้ความรู้แก่พี่น้องประชาชนทั่วไป และอื่น ๆ พร้อมให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีได้ตกลงร่วมกันกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเพื่อยกร่างคำสั่งฯ 3) การชุมนุมของกลุ่มอนุรักษ์ฯ สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เป็นการชุมนุมโดยสงบ และปราศจากอาวุธ

อนึ่งหลังจากประธานคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี จ.อุดรธานี ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาและให้ความรู้ ความเข้าใจ การดำเนินการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี จ.อุดรธานีได้หนึ่งวัน สำนักนายกรัฐมนตรีโดย นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่ง ที่ 165/2552 ให้มีการ แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง ซึ่งเป็นผล มาจากการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง (คปสม.) อันเป็น เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันขององค์กรชุมชนหลายกลุ่มประเด็นปัญหาทั่วประเทศรวมถึง กลุ่มอนุรักษ์ฯที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ จากนั้นในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 ในคราวประชุมครั้งที่ 1/2552 ของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายชุมชน เพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง ได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาฯ กรณีปัญหา ผลกระทบจากการประกอบกิจการเหมืองแร่โดยมีองค์ประกอบจากทุกภาคส่วน เพื่อทำหน้าที่ พิจารณาดำเนินการแก้ไขปัญหาลักษณะผลกระทบจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ของเครือข่ายชุมชน เพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง ฯลฯ (คณะกรรมการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายชุมชนเพื่อการ ปฏิรูปสังคมและการเมือง, 2552)

ดังนั้นการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โปแตชหลังจากช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2552 จนถึงช่วงต้นปี พ.ศ. 2553 การเคลื่อนไหวของฝ่ายรัฐที่สำคัญที่เกิดขึ้นก็คือการ ออกประกาศของกระทรวงอุตสาหกรรมเพื่อกำหนดประเภทโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิด ผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 เมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2552 ตามมติของคณะรัฐมนตรีในคราวประชุมเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นผลสะท้อนที่เกี่ยวข้องมาจากการเกิดความขัดแย้งที่มณฑลอุดรที่สมาคมต่อต้านสภาวะ โลกร้อนและผู้เกี่ยวข้องอีก 43 คน ได้ฟ้องคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติที่ได้ให้ความ เห็นชอบอนุมัติโครงการจำนวน 76 โครงการที่ดำเนินการในพื้นที่มณฑลอุดรและพื้นที่ใกล้เคียง โดยไม่ดำเนินการให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ต่อศาลปกครองชั้นต้นให้เพิกถอนรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพิกถอนใบอนุญาต และให้ผู้ถูกฟ้องคดีดำเนินการออกระเบียบหรือหลักเกณฑ์หรือการอื่นใดตามขั้นตอนของ กฎหมายภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษาและศาลปกครองชั้นต้นได้มีคำสั่งกำหนด มาตรการหรือวิธีการคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนมีคำพิพากษา ผลจากคำสั่งของศาล ปกครองจึงทำให้โครงการทั้ง 76 โครงการถูกระงับการดำเนินการเป็นการชั่วคราว เหตุผล ดังกล่าวจึงทำให้คณะรัฐมนตรีต้องมีมติในวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2552 เพื่อหลีกเลี่ยง ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศจากการถูกคำสั่งและยับยั้งโครงการ

ทว่าประเภทโครงการหรือกิจการที่กำหนดเป็นกิจการที่มีผลกระทบรุนแรงตามประกาศ กระทรวงอุตสาหกรรมที่ได้ประกาศ มีอยู่ข้อ 1 ที่ระบุว่ากิจการที่มีผลกระทบรุนแรงได้จำกัดไว้ เพียงการทำเหมืองแร่ใต้ดินเฉพาะวิธีออกแบบให้โครงสร้างยุบตัวภายหลังการทำเหมืองโดยไม่มี

เสา ค้ำยัน และไม่มีวัสดุทดแทนเพื่อป้องกันการยุบตัว จากนั้นดังกล่าวโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานีที่มีการดำเนินการแบบมีโครงสร้างค้ำยัน (Room and Pillar) จึงไม่เข้าข่ายโครงการขนาดใหญ่ที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง และไม่จำเป็นต้องทำตามหลักเกณฑ์ตามมาตรา 67 วรรคสองตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ก่อนมีการอนุมัติโครงการ ทำให้ภายหลังจากที่ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมได้ประกาศออกมา ทำให้ในวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2552 กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้เดินทางไปยื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีผ่านไปถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมเพื่อคัดค้านประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมดังกล่าว

พอหลังจากเหตุการณ์นี้สถานการณ์เกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โพแทชก็ได้กลับมาหนึ่งอีกครั้ง โดยเฉพาะทำที่หรือการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาค่าเงินโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี จ.อุดรธานีที่มี รองปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน จะมีก็แต่เพียงการเคลื่อนไหวประชุมของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาค่าเงินของเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมืองที่มี นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน แต่ก็ยังไม่เกิดผลอะไรที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

7. เงื่อนไขการก่อเกิดและการเติบโตของขบวนการ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เพื่อตอบประเด็นคำถามในการวิจัยที่หนึ่ง และประเด็นคำถามในการวิจัยที่สองจะวิเคราะห์ต่อไปใน บทที่ 6

คำถามในการวิจัยที่หนึ่ง การก่อเกิดและการเจริญเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใด โดยผู้วิจัยจะแบ่งเงื่อนไขในการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประการคือ

1) เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว ได้แก่ 1. บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการหนุนเสริมกระบวนการชาวบ้าน 2. บทบาทของแกนนำชาวบ้านในการหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหว 3. การสร้างเครือข่ายและขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและชุมชน 4. การมีอิสระขององค์กร การมีประชาธิปไตยภายในองค์กร และการมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว

2) เงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว ได้แก่ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง โครงสร้างโอกาสทางสังคม และฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหว

7.1 เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว

1.1.1 บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการหนุนเสริมกระบวนการชาวบ้าน

ในประเด็นนี้ ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 5 ดังนั้นในที่นี้จึงจะย้่าให้เห็นถึงความสำคัญของนักพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมกระบวนการชาวบ้าน โดยเฉพาะการสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในพื้นที่และภายในองค์กรการเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการกระทำรวมหมู่และการพัฒนาขบวนการฯ จากการศึกษาพบว่า นักพัฒนาเอกชนได้เข้ามาทำหน้าที่ในการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยน โดยการตระเวนขอเปิดเวทีประชุมหมู่บ้าน

ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการฯ เพื่อถ่ายทอดชุดข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ และผลกระทบในมิติต่าง ๆ ของโครงการที่จะมีต่อชุมชน การเน้นย้ำให้เห็นถึงกระบวนการละเมิดสิทธิชุมชนที่เกิดขึ้นจากการแก้ไขกฎหมายแร่ การผ่านความเห็นชอบรายงาน EIA ที่ผิดขั้นตอนของกฎหมาย การแก้ไขสัญญาสัมปทานที่เอื้อประโยชน์ให้แก่นายทุนเจ้าของโครงการฯ ในขณะเดียวกันนักพัฒนาเอกชนยังได้พยายามอธิบายเชื่อมโยงปัญหาในพื้นที่ที่ชาวบ้านกำลังเผชิญเข้ากับปัญหาเชิงโครงสร้างที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากวิกฤตของประชาธิปไตยแบบตัวแทนและแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการจำเรี่ยทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดที่มีต่อการพัฒนาของรัฐที่ชาวบ้านหลงติดยึดกับมายาคติของวาทกรรมการพัฒนาที่รัฐสร้างขึ้นมาครอบงำโดยปิดบังอำพรางปัญหาผลกระทบที่จะสร้างความเสียหายให้กับชุมชนไว้เบื้องหลัง นอกจากนี้ยังมีการเสริมความรู้เกี่ยวกับกฎหมายเพื่อให้ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้และตระหนักในสิทธิของตนเองและชุมชนมากยิ่งขึ้น

นักพัฒนาเอกชนยังได้มีการสร้างแกนนำชาวบ้านขึ้นในแต่ละหมู่บ้านที่มีการเปิดเวทีประชุม เพื่อดึงแกนนำเข้ามาศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในระหว่างที่มีการเปิดเวทีประชุมขยายออกไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ แล้วให้แกนนำนำไปสู่การปฏิบัติการขยายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในชุมชนของตนเองอย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการเสริมสร้างแกนนำเองภายในองค์กรการเคลื่อนไหวผ่านการประชุมเวทีสร้างแกนลงฐาน และการประสานความร่วมมือจากเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านกฎหมายในการจัดอบรมเกี่ยวกับกฎหมายให้กับแกนนำชาวบ้าน การพาแกนนำชาวบ้านออกไปแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเครือข่ายภาคประชาชน การพาแกนนำชาวบ้านไปอบรมทักษะการต่อสู้ภาคประชาชนกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องในดานนั้น ๆ การพาแกนนำชาวบ้านเข้าร่วมเวทีสัมมนาวิชาการ ตลอดจนการสร้างเวทีประชุมในแต่ละหมู่บ้านเพื่อเปิดโอกาสให้แกนนำชาวบ้านได้แสดงบทบาทเป็นผู้สร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเองด้วย

นอกจากนี้ยังมีการจัดประชุมทุกวันอาทิตย์เพื่อสร้างกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยน ประเมินสถานการณ์ และสรุปบทเรียนร่วมกันระหว่างชุมชนที่ร่วมเคลื่อนไหว สลับเปลี่ยนจากศูนย์ประสานงานกลางที่บ้านโคกสมบูรณ์ ไปเปิดเวทีประชุมตามศูนย์ประสานงานย่อยประจำตำบลที่ได้ตั้งขึ้น

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่ากิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนภายในชุมชนปัญหาและภายในองค์กรการเคลื่อนไหวที่หนุนเสริมโดยนักพัฒนาเอกชนนั้น ได้ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่นำมาสู่การตระหนักร่วมกันถึงความสูญเสียของชุมชนที่จะได้รับจากผลกระทบของโครงการฯ หากมีโครงการฯ เกิดขึ้นในพื้นที่ และการตระหนักถึงการได้รับการปฏิบัติจากรัฐด้วยความไม่เป็นธรรม ฉ้อฉล หกเม็ด เอื้อประโยชน์ต่อนายทุนเจ้าของโครงการมากกว่าการให้ความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของพวกเขา ตลอดจนการสลายความกลัวจากสำนักที่มีต่อความกลัวเจ้ากลัวนาย กลัวความผิด และความไร้อำนาจของพวกตนมาสู่การตระหนักใน

อำนาจตามสิทธิของตนเองและชุมชนที่รัฐธรรมนูญได้ให้รับรองอำนาจในการปกป้อง ดูแล และ จัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเอาไว้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการ “ปลดปล่อยทางความคิด” (Cognitive Liberation) และ จิตสำนึกขบถ (Insurgent Consciousness) ออกมาของชาวบ้าน ซึ่งได้ถูกเปลี่ยนผ่านมาเป็นลำดับจากกระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำมาสู่การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อกระทำการรวมหมู่ ตอบโต้ต่อสิ่งที่พวกเขาได้เห็นพ้องร่วมกันว่าเป็นปัญหาที่ จำต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไข อย่างที่แมคอาดัม ได้กล่าวว่า การที่บุคคลจะลุกขึ้นมากะทำการต่อต้านนั้น รัฐหรือกิจกรรม โครงการที่เกี่ยวข้องของรัฐจะต้องสูญเสียความชอบธรรมในสายตาของบุคคลเหล่านั้นเสียก่อน และบุคคลเหล่านั้นจะต้องหลุดพ้นจากระบบความเชื่อในเรื่อง โชคชะตาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเชื่อว่าตนเองเป็นผู้ไร้อำนาจหรือไร้ความสามารถที่จะกระทำการให้ เกิดผลเป็นที่พอใจ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นความเชื่อที่มักฝังอยู่ในความคิดของกลุ่มคนไร้อำนาจ การหลุดพ้นจากความคิดแบบนี้จะทำให้คนตระหนักในพลังร่วมของกลุ่มของตนและจะดำเนินการ เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้ (Crossly, 2002 อ้างถึงใน มณีมัย ทองอยู่, 2009)

นอกจากนี้การเข้ามาเสริมสร้างกระบวนการชาวบ้านของนักพัฒนา เอกชน โดยการสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในองค์กรการเคลื่อนไหวและระหว่าง เครือข่ายภาคประชาชน ยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของแกนนำชาวบ้านและสร้างภาวะ ผู้นำขึ้นเพื่อเป็นกลจักรสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการชาวบ้านให้เข้มแข็ง เกิดการสรุปบทเรียน ภายในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาและยกระดับการเคลื่อนไหว ตลอดจนสามารถระดม ทรัพยากรด้านวัฒนธรรม เช่นการจัดการภายในองค์กร แนวทางและยุทธวิธีการต่อสู้ เป็นต้น จาก ภายนอกมาปรับใช้ภายในขบวนการเพื่อเสริมสร้างพลังในการดำรงขบวนการได้ในระยะยาวและ สามารถตอบโต้ต่อรองได้อย่างมีพลัง

ดังนั้น บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมกระบวนการชาวบ้าน ในการสร้างหรือกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนขึ้นภายในชุมชนพื้นที่ปัญหาและภายใน องค์กรการเคลื่อนไหว จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำมาสู่การกระทำการรวมหมู่ของชาวบ้านและการ พัฒนางค์กรการเคลื่อนไหวให้เจริญเติบโต เนื่องจากได้ก่อให้เกิดการสร้างความเข้าใจต่อชุมชน พื้นที่ปัญหาที่ส่งผลให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ ชิมชั๊ป ปรับเปลี่ยนมุมมองวิธีคิดต่อการพัฒนาของรัฐ เกิดความเข้าใจต่อปัญหาที่พวกตนเผชิญอยู่ร่วมกันและเรียนรู้ถึงพลังอำนาจของพวกตนที่มี อยู่ในมือ ซึ่งสิ่งที่ชาวบ้านได้สะท้อนออกมาจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงผลผลิตที่เกิดขึ้นจากพลวัต ของกระบวนการดังกล่าวซึ่งได้หนุนเสริมให้ชาวบ้านสามารถสร้างความเห็นพ้องต่อปัญหาร่วมกัน และปลดปล่อยทางระบบคิดและจิตสำนึกขบถ ออกมาสู่การกระทำรวมหมู่เพื่อเปลี่ยนแปลงในสิ่ง ที่พวกตนมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม นอกจากนี้กิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนที่ถูกกระตุ้นโดย นักพัฒนาเอกชนยังเอื้อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพภายในองค์กร และปรับปรุงเสริมแต่งวิธีการ เคลื่อนไหวให้เกิดอำนาจในการต่อรองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.1.2 การสร้างเครือข่ายและขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และชุมชน

อย่างที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ 5 ว่าลักษณะเด่นทางสังคมของชุมชนในเขตพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชนั้นคือการอยู่ร่วมกันแบบกลุ่มเครือญาติ วงศ์วานว่านเครือ ที่เน้นการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งถือเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกาะเกี่ยวความสัมพันธ์สามัคคีได้อย่างเหนียวแน่น ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านดังกล่าวจึงเป็นช่องทางในการระดมความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆของชาวบ้านมาโดยตลอด จากการศึกษาพบว่า ความสามารถในการรวมตัวกันของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์และความเหนียวแน่นของกลุ่มานั้น มีปัจจัยหนุนเสริมที่สำคัญคือความสัมพันธ์ทางเครือญาติ กล่าวคือในการระดมแนวร่วมเพื่อรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธาณีนั้นช่องทางที่ชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชใช้ในการระดมคนได้อย่างมีประสิทธิภาพก็คือการระดมตามสายเครือญาติ เริ่มจากการส่งข่าว บอกเล่า ชักชวนกันภายในกลุ่มเครือญาติที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันก่อน จากนั้นจึงขยายออกไประดมตามสายเครือญาติที่อยู่ในหมู่บ้านอื่นๆทั้งเครือญาติที่มีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดหรืออยู่ในวงศ์วานว่านเครือเดียวกัน ประเด็นนี้แม่มานี รองประธานกลุ่มอนุรักษ์ได้เล่าว่า

“เฮาก็ไปหาเครือญาติไหนเครือญาติมัน ดึงกันมา เฮาก็ไปเฝ้าสุกันฟังว่าขึ้นเหมืองมันเกิดขึ้นมาอีหลี เฮาชิบมีวาง (ที่อยู่-ผู้เขียน) อยู่ เเพ็นก็เชื่อเฮาหนีแหล่ว เเพ็นก็มาปกป้องช้อยกัน เฮาก็ว่าเป็นพีเ็นน้องกันอย่ามาขัดรากขัดรอนกัน เเพ็นก็ว่าต้องไปนำกันละพี่น้องไปสีกี้ต้องไปนำกัน ขึ้นเครือญาติผู้ใดู้ แม้ว่ามันบ่ขัดกัน คือจั่งเครือญาติแม่นี้ ก็บ่ได้ขัดกันก็ไปนำกัน บ่ได้ขัดนโยบายกัน อยู่บ้านเดียวกันเห็นกัน ก็มีแต่ไปนำกันช่วยเหลือกัน มีแต่ไปสู้ช่วยกัน” (เราก้ไปหาตามเครือญาติใครเครือญาติมัน ดึงกันมา เล่าสุกันฟังว่าถ้ามีเหมืองเกิดขึ้นมาจริง ๆ เราจะไม่มีที่อยู่ เขาก็เชื่อเราแล้วก้มาช่วยกันต่อสู้ เราก้บอกว่าถ้าเป็นพี่น้องกันอย่ามาขัดแย้งกัน เขาก้ว่าเราต้องไปด้วยกัน ไปไหนก้ไปด้วยกัน ถ้าเครือญาติใครู้ แม้ว่ามันไม่ขัดกัน เหมือนเครือญาติแม่นี้ ก็ไม่ได้ขัดกันก็ไปด้วยกัน ไม่ได้ขัดนโยบายกัน อยู่บ้านเดียวกันมองเห็นกัน ก็มีแต่ไปด้วยกันช่วยเหลือกัน มีแต่ไปสู้ช่วยกัน)

ในทำนองเดียวกันกับ พ่อประสพ ประธานกลุ่มอนุรักษ์ได้ให้ความเห็นว่า

“ไปทางเครือญาตินี้มันก้ง่าย มันก้คือกับเฮาไปขายของสายตรงนี้ละนะ สายตรงก้ต้องไปขายนำเครือญาติแม่นบ่ จังงานระดมคนจั่งซี้ก้ไปนำเครือญาติไปนีกี้รู้จักกัน มันก้ง่าย” (ไปทางเครือญาตินี้มันก้ง่าย มันก้เหมือนกับเราไปขายตรงนี้แหละ สายตรงก้ต้องไปขายตามเครือญาติใช้ไหม เหมือนงานระดมคนก้ไปตามเครือญาติ ไปนีกี้รู้จักกันหมด มันก้ง่าย)

หัวหน้าอ้ง นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของการระดมคนผ่านทางสายเครือญาติว่า

“เครือญาติสำคัญหลาย เพราะเฮามาเฮ็ดงานแรก ๆ เฮาก้กางออกมาเบ้งเลยว่านาย ก นาง ข ไล่สายเครือญาติเลย ไปเบ้งได้เลยการเลือกตั้งในท้องถิ่นทั้งหลายแหล่

โดยเฉพาะในหมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ผู้ใดมีพี่น้องหลายได้เป็น คือความเป็นชุมชนและวัฒนธรรมอย่างนี้มันเป็นจุดแข็งของคนอีสานที่เอื้อให้รวมตัวกันได้ ผมไปบ่อนอก ประจวบฯ บ้านชะเจ้าห่างกันเป็นกิโล ผมก็ยังติดต่ออยู่ซ้ำเจ้ารวมกันได้จังได้ แต่ความเป็นชุมชนของซ้ำเจ้ามันคือการไปหาปลาด้วยกัน การเอ็ดอาชีพอเดียวกัน นั่นละมันคือความเป็นชุมชนของเขา ที่เอ็ดชะเจ้าเกิดการรวมกัน แต่ชุมชนอีสานมันเป็นจิ้งจี้ แล้วก็เครือญาติที่สำคัญ” (เครือญาติสำคัญมาก เพราะเราทำงานใหม่ เราก็กางออกมาดูเลยว่านาย ก นาง ข ไล่ตามสายเครือญาติไปเลย ไปดูได้เลยการเลือกตั้งในท้องถิ่นทั้งหลาย โดยเฉพาะในหมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ใครมีพี่น้องเยอะก็ได้ เป็น คือความเป็นชุมชนและวัฒนธรรมอย่างนี้มันเป็นจุดแข็งของคนอีสานที่ทำให้เรารวมตัวกันได้ ผมไปบ่อนอก ประจวบฯ บ้านของเขาห่างกันเป็นกิโล ผมก็เหลือเชื่ออยู่เลยว่าเขารวมตัวกันได้ อย่างไร แต่ความเป็นชุมชนของเขามันคือการไปหาปลาด้วยกัน การทำอาชีพเดียวกัน นั่นละคือความเป็นชุมชนของเขา ที่ทำให้เขาเกิดการรวมตัว แต่ชุมชนอีสานมันเป็นอย่างนี้แล้วก็เครือญาติที่สำคัญ)

ดังนั้น การระดมแนวร่วมเพื่อจัดตั้งกลุ่มฯของชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชจึงเป็นเรื่องง่ายเพราะมีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกยึดโยงไว้ด้วยความเป็นเครือญาติที่แน่นแฟ้นซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงการนำศักยภาพที่มีอยู่ภายในชุมชนของคนอีสานออกมาตอบโต้ต่อปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หากเปรียบเทียบกับกรณีที่ชาวบ้านออกไประดมแนวร่วมกับคนแปลกหน้าที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางสังคมดำรงอยู่เป็นพื้นฐานก่อนหน้านี้ การเข้าไปปฏิสัมพันธ์ของชาวบ้านก็มักที่จะถูกตั้งข้อสงสัยถึงที่มาที่ไปและความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่สื่อสารออกไปตั้งแต่ต้น อย่างเช่นในกรณีที่ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯได้ทำกิจกรรมรณรงค์เพื่อบอกเล่าข้อมูลผลกระทบโครงการกับพี่น้องในพื้นที่อุดรเหนือ(พื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีอีกหนึ่งโครงการที่มีการวางแผนจะดำเนินการต่อจากโครงการแหล่งสมบูรณ์ซึ่งเป็นพื้นที่เคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ) จากการให้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยทำให้พบว่า ชาวบ้านหลายหมู่บ้านในเขตอุดรเหนือที่กลุ่มอนุรักษ์ฯได้ออกรณรงค์ให้ข้อมูล มักแสดงท่าทีหวาดระแวง แบ่งรับแบ่งสู้ และบางรายถึงกับแสดงสีหน้าท่าทางและคำพูดที่ไม่เป็นมิตรอย่างเห็นได้ชัด เช่น “อย่าฟ้าวไปฟังเพิ่น เชื้อเพิ่น ฟังหูไว้หู” (อย่าเพิ่งไปฟังเขา เชื้อเขา เชื้อหูไว้หู)

นอกจากเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีส่วนหนุนเสริมให้เกิดการการรวมตัวในการกระทำรวมหมู่ขึ้นแล้ว การศึกษายังทำให้พบว่า สายสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯยังถูกนำมาใช้ในมิติของการจัดการความขัดแย้งภายในองค์กรการเคลื่อนไหวด้วย โดยเฉพาะในกรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มอนุรักษ์ฯ อย่างที่หัวหน้าองค์ นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้เล่าว่า

“พอมีปัญหาเกิดขึ้นในกลุ่มไต้หวันก็เริ่มคิดแล้วว่าผู้ นั้น ผู้นี้ตัวเนอะ เป็นพี่น้องกันให้ลองไปคุยกันเบิ่งดู” (พอมีปัญหาเกิดขึ้นในกลุ่มชาวบ้านก็จะเริ่มคิดว่าคนนั้น คนนี้โกหก เป็นพี่น้องกันลองไปคุยกันดู)

หนึ่งในแกนนำชาวบ้านอย่างพี่อังศุมาริน ให้สัมภาษณ์ในทำนองเดียวกันว่า

“พี่น้องเอี้ยก็มียางคนที่ตอนแรกก็ต่อสู้นาเฮา พอบริษัทเหมืองามันมา เอ็นคนไปเฮ็ดงานนาก็เลยสิไปนาเฮา แล้วก็มาชวนพี่น้องๆไปนา เอี้ยกับพวกญาติพี่น้องก็เลยต้องไปห้ามไปขอร้องบ่ให้ไป คือบ่อยากให้เกิดใจกัน เขาเลยบ่ไปก็อยู่กับกลุ่มเฮาคือเก่า” (พี่น้องที่มียางคนที่ตอนแรกก็ต่อสู้อกับเรา พอบริษัทเหมืองามันมาเรียกคนไปทำงานด้วยก็เลยจะไปกับเขา แล้วก็มาชวนพี่น้องๆไปด้วย พี่กับพวกญาติพี่น้องก็เลยต้องไปห้ามไปขอร้องบ่ให้ไป คือบ่อยากให้เกิดใจกัน เขาเลยบ่ไปก็อยู่กับกลุ่มเราเหมือนเดิม)

ดังนั้น สายสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์จึงถือเป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพและมีส่วนสำคัญในการหนุนเสริมให้เกิดความสามารถในการระดมความสมานฉันท์ (Solidarity) ขึ้นภายในกลุ่มอนุรักษ์ ซึ่งความสมานฉันท์ในองค์กรการเคลื่อนไหวมีส่วนสำคัญในการเกาะเกี่ยวผู้ร่วมขบวนการให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีเป็นปึกแผ่นที่เหนียวแน่น อันส่งผลให้กลุ่มอนุรักษ์สามารถดำรงอยู่และพัฒนาศักยภาพการเคลื่อนไหวต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับสำนัก RM ที่เชื่อว่าความรู้ เงิน แรงงาน ความสมานฉันท์ (Solidarity) และความชอบธรรม (Legitimacy) เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่ทำให้ขบวนการสามารถที่จะสร้างองค์กรและควมมีประสิทธิภาพในการต่อสู้เพื่อบรรลุเป้าหมายของขบวนการทางสังคม (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2540)

ทั้งนี้จากการศึกษายังทำให้พบว่า นอกจากความเป็นเครือญาติกันของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ จะมีส่วนสำคัญในการหนุนเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มและก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นของขบวนการเคลื่อนไหวแล้ว การเป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันค่อนข้างเหนียวแน่นเป็นพื้นฐานที่ถูกยึดโยงไว้ด้วยความเป็นชุมชนเดียวกัน ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดความสามารถในการระดมเงินทุนสำหรับการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์

จะเห็นได้ว่า ในช่วงแรกก่อนที่จะมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านเป็นกลุ่มอนุรักษ์นั้น มีชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่นเพียงสิบกว่าคน ในแวดวงชุมชนโนนสมบูรณ์และเขตพื้นที่ ต.ห้วยสามพาด ได้รวมตัวกันติดตามตรวจสอบโครงการและเดินทางไปยื่นหนังสือตามหน่วยงานราชการ ฝ่ายการเมืองนอกพื้นที่เพื่อคัดค้านโครงการฯ ในระยะแรกนี้ชาวบ้านจำต้องออกค่าใช้จ่ายกันเองทั้งหมด เมื่อกิจกรรมการเคลื่อนไหวเริ่มเข้มข้นขึ้นและชาวบ้านต้องออกไปหาแนวร่วมตามหมู่บ้านต่างๆ ในพื้นที่หลายตำบล ทำให้เกิดอุปสรรคในเรื่องของค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรม ชาวบ้านจึงใช้วิธีการแผ่บุญ (ขอเรียไรเงิน) จากชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเองที่พอจะทราบถึงวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวคนละเล็กละน้อย ห้าบาทสิบบาทตามกำลังทรัพย์ตามกำลังศรัทธาเพื่อเป็นทุนสำหรับใช้เป็นค่ารถ ค่าน้ำมันรถใน

การเคลื่อนไหวยื่นหนังสือและตระเวนไประดมแนวร่วมในแต่ละหมู่บ้าน จนสามารถสร้างแกนนำขึ้นมาได้ในแต่ละหมู่บ้านและหาแนวร่วมภายในแต่ละหมู่บ้านได้ในระดับหนึ่ง จึงนำมาสู่การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ พอหลังจากจัดตั้งกลุ่มฯได้แล้วกิจกรรมในการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯก็มีความสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นไปพร้อม ๆ กับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว เพื่อให้มีทุนสำหรับการเคลื่อนไหวชาวบ้านจึงได้จัดให้มีการระดมทุนขึ้นครั้งแรกในช่วงกลางปี พ.ศ. 2545 โดยการตั้งกล่องบริจาคขึ้นในแต่ละหมู่บ้านและนำเงินที่ได้จัดทำเป็นกองทุนกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งเป็นเงินที่ชาวบ้านทุกหมู่บ้านเป็นเจ้าของร่วมกัน จากนั้นในช่วงปลายปี พ.ศ. 2545 กลุ่มอนุรักษ์ฯจึงได้พัฒนาวิธีการระดมทุนโดยการจัดกิจกรรม “บุญกุ่มข้าวใหญ่” ให้แต่ละหมู่บ้านเรียไรข้าวเปลือกจากชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเองแล้วนำข้าวเปลือกมารวมกัน รวมถึงการทำของผ้าป่าข้าวแจกจ่ายให้ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านได้ทำบุญร่วมกันตามกำลังศรัทธาด้วยอีกทางหนึ่ง ข้าวเปลือกที่ได้จากการบริจาคจะถูกนำออกขายเมื่อเสร็จพิธีกรรมตามความเชื่อและนำเงินที่ได้รวมกับเงินบริจาคของผ้าป่าข้าวแล้วเก็บไว้ในกองทุนกลุ่มฯ เพื่อเบิกจ่ายสำหรับการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้านร่วมกัน ทว่าการเคลื่อนไหวที่ยืดเยื้อยาวนานของกลุ่มอนุรักษ์ฯได้ทำให้การระดมทุนด้วยวิธีการเรียไรเงินจากชาวบ้านโดยตรงผ่านกล่องบริจาคในแต่ละหมู่บ้านกลับสร้างผลกระทบให้กับชาวบ้านในหลายครอบครัวที่มีความยากลำบากในการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจอยู่แล้วต้องเผชิญกับการใช้ชีวิตที่ยากลำบากมากยิ่งขึ้นไปอีก กอปรกับการระดมข้าวเปลือกจากการจัดบุญกุ่มข้าวใหญ่ก็ไม่สามารถระดมข้าวเปลือกได้ในปริมาณมากทุกปีเนื่องจากข้าวที่ได้รับในการบริจาคมั้สัมพันธ์กับผลผลิตในแต่ละปีของชาวบ้านด้วย หากปีใดได้ผลผลิตมากชาวบ้านก็จะบริจาคข้าวเยอะ ในปีใดแล้งผลผลิตที่ได้น้อยชาวบ้านก็จะบริจาคข้าวน้อย ซึ่งส่งผลกระทบต่อเงินที่จะระดมได้ในแต่ละปีของกลุ่มฯเช่นเดียวกัน ดังนั้นเพื่อไม่ให้เป็นภาระด้านการจ่ายให้กับชาวบ้านแต่เพียงฝ่ายเดียวและสร้างแหล่งระดมทุนที่ยั่งยืนให้กับกลุ่มฯ กลุ่มอนุรักษ์ฯจึงได้มีการจัดทำกิจกรรม นารวม ขึ้นในช่วงกลางปี พ.ศ.2549 เพื่อระดมทุนจากส่วนรวมโดยให้ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ออกแรงมาร่วมลงแขกทำนาร่วมกันบนที่นาของชาวบ้านในกลุ่มอนุรักษ์ฯเองที่สละพื้นนาบางส่วนให้แก่กลุ่มฯทำ เมื่อได้ข้าวแล้วทางกลุ่มก็ต้องแบ่งข้าวให้กับเจ้าของนาไว้ตามจำนวนที่ได้ตกลงกันไว้ ข้าวที่ได้จึงเป็นผลผลิตจากน้ำพักน้ำแรงของชาวบ้านในกลุ่มฯทุกคนที่ได้ลงทุนร่วมกัน ไม่ใช่เงินจากกระเป๋าของชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ความเป็นชุมชนของชาวบ้านที่มีการอยู่รวมกันแบบรวมหมู่บ้านฐานของกลุ่มบ้าน ซึ่งมีแบบแผนความสัมพันธ์ที่เน้นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การเอื้ออาทร ทั้งในเรื่องส่วนตัวและส่วนรวมอยู่พื้นฐาน จึงเป็นส่วนหนุนเสริมสำคัญที่ทำให้ กลุ่มอนุรักษ์ฯเกิดความสามารถในการระดมทรัพยากรเงิน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทุกขบวนการ เพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวและการระดมทรัพยากรประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะในกรณีของกลุ่มอนุรักษ์ฯที่ผู้ร่วมขบวนการส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มีการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจที่ยากลำบากอยู่เป็นทุนเดิม อีกทั้งการเคลื่อนไหวของ

ชาวบ้านก็ไม่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากแหล่งทุนใดให้มาดำเนินการเคลื่อนไหวโดยตรง ดังนั้นจะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนกับพวก “มือबरบัจ้าง” ที่เคลื่อนไหวเรียกร้องในเรื่องของผลประโยชน์เฉพาะหน้าให้กับกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองที่มักจะได้รับทุนรอนหรือมีเพื่อน้ำเลี้ยงจากกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองคอยให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหวอยู่เบื้องหลัง ดังนั้นสำหรับกลุ่มอนุรักษ์การมีทรัพยากรเงินไว้สำหรับการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมจึงถือเป็นเรื่องที่สำคัญ และเป็นส่วนหนุนเสริมสำคัญที่นำมาสู่การรวมกลุ่มของชาวบ้านได้อย่างเหนียวแน่นและสามารถพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้เติบโตได้อย่างต่อเนื่อง

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า เจื่อนไซด้านเครือข่ายภายในชุมชน ทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติของกลุ่มเครือญาติและชุมชนที่วางอยู่บนฐานของกลุ่มบ้าน เป็นเจื่อนไซที่เอื้อให้เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากรคน ความสมานฉันท์ และทรัพยากรเงิน ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นส่วนหนุนเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อกระทำการรวมหมู่ และพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวได้อย่างสิ้นไหลต่อเนื่อง อย่างที่ทฤษฎี RM บางสำนักก็ได้ให้ความสำคัญกับทรัพยากรจากเครือข่ายภายในชุมชนการเอง โดยเชื่อว่าเครือข่ายที่ดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันเป็นแหล่งที่มาของทรัพยากรมากมายหลายประเภทที่สามารถดึงมาเพื่อใช้ในการต่อสู้ได้ ชุมชนและเครือข่ายจึงเป็นที่มาของผู้นำ เป็นพื้นฐานแห่งการสมาคม เป็นช่องทางและวิธีการสื่อสาร และเป็นแหล่งสะสมทรัพยากรเพื่อการจัดการและการจัดองค์กร (Crossley, 2002 อ้างถึงใน มณีนัย ทองอยู่, 2009)

7.1.3 บทบาทของแกนนำชาวบ้านในการหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหว

อย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงแล้วในบทที่ 5 ว่าแนวทางในการหนุนเสริมชาวบ้านของนักพัฒนาเอกชนคือการเป็นพี่เลี้ยงที่คอยช่วยเหลือชาวบ้านให้เกิดความสามารถในการจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวและการพัฒนาขบวนการให้เติบโตได้ในระยะยาว ซึ่งผู้กระทำการสำคัญที่ถือว่าเป็นเจ้าของปัญหาโดยตรงที่นักพัฒนาเอกชนได้วางแผนให้เข้ามารับบทบาทในการหนุนเสริมกระบวนการดังกล่าวให้ประสบความสำเร็จก็คือ “แกนนำชาวบ้าน” หากกล่าวกันในเชิงบทบาทหน้าที่แล้วแกนนำชาวบ้านถือเป็นผู้ประกอบการทางการเมือง (Political Entrepreneurs) ที่ค่อนข้างมีบทบาทภายในขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่เข้มข้นมากกว่าชาวบ้านผู้ร่วมขบวนการในกลุ่มอื่น ๆ กล่าวคือ แกนนำชาวบ้านจะเป็นกลุ่มคนที่ต้องเข้ามาเรียนรู้ข้อมูล ทักษะ แนวทางการเคลื่อนไหว และร่วมเคลื่อนไหวกับนักพัฒนาเอกชนก่อนชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ จากนั้นจึงค่อยกลับไปจัดการมวลชนภายในหมู่บ้านของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาแนวร่วมหรือสมาชิกในหมู่บ้านของตนเอง การติดตามสถานการณ์ภายในชุมชน และคอยสอดส่องดูแลชาวบ้านผู้ร่วมขบวนการไม่ให้หลุดลอยออกจากขบวนการหรือหันไปเข้าร่วมกับฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ รวมถึงการเป็นตัวแทนออกไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างแนวร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชน การเป็นตัวแทนเข้าร่วมเวทีสัมมนาวิชาการ การติดต่อประสานงานกับนักพัฒนาเอกชนเพื่อติดตามข้อมูลข่าวสาร และการเป็นตัวแทนหมู่บ้านของตนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการกลุ่มฯ เพื่อทำหน้าที่

ปรึกษาหารือและตัดสินใจเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของขบวนการ แล้วกลับมาเปิดเวทีประชุมหมู่บ้านเพื่อนำมติในที่ประชุมคณะกรรมการหรือข้อถกเถียงหารือมาแจ้งและทำความเข้าใจร่วมกันกับสมาชิกในหมู่บ้านของตนเอง ตลอดจนนำเสนอประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสารและความรู้ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้านของตัวเองอยู่ตลอด เป็นต้น ดังนั้นแกนนำชาวบ้านจึงเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ เข้าใจต่อประเด็นปัญหา เข้าใจแนวทางทางการต่อสู้และมีความตื่นตัวมากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ นอกจากนี้แกนนำชาวบ้านยังเป็นคนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ร่วมขบวนการในหมู่บ้านของตนเองและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนักพัฒนาเอกชนมากที่สุด แกนนำชาวบ้านจึงเปรียบเสมือนโซ่ข้อกลางที่คอยเชื่อมประสานให้เกิดการระดมและการไหลเวียนของทรัพยากรสำหรับหล่อเลี้ยงขบวนการให้สามารถดำรงอยู่ เติบโต และการเคลื่อนไหวของขบวนการอย่างมีนัยสำคัญ

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวและการพัฒนาขบวนการชาวบ้านที่ดำเนินไปภายใต้บริบทแวดล้อมทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นที่ถูกหลอมรวมเป็นทองแผ่นเดียวกันกับระบบเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวม ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านจึงต้องเผชิญกับข้อจำกัดในเรื่องของผู้เข้าร่วมขบวนการในกลุ่มอื่นๆ ที่นอกเหนือจากกลุ่มแกนนำ ที่ไม่สามารถร่วมกิจกรรมเคลื่อนไหวได้อย่างสม่ำเสมอ เต็มกำลังความสามารถ เนื่องจากชาวบ้านต้องให้น้ำหนักกับเรื่องปากท้องและความอยู่รอดของคนในครอบครัวก่อน ข้อจำกัดดังกล่าวจึงทำให้แกนนำชาวบ้านยังต้องทำงานหนักเป็นทบทวี เนื่องจากแกนนำต้องเป็นฝ่ายเดินเข้าหาชาวบ้าน เพื่อกระตุ้น ปลุกเร้า ให้ชาวบ้านตื่นตัวและเกิดสำนึกร่วมอยู่ตลอดเวลา มิให้ผู้ร่วมขบวนการหลุดลอยออกจากขบวนการเคลื่อนไหว

กระทั่ง ในบางช่วงบางตอนผลพวงของภาระหน้าที่อันหนักหน่วงที่แกนนำชาวบ้านต้องแบกรับเอาไว้เพื่อส่วนรวม ก็ได้ส่งผลกระทบต่อโลกชีวิตของแกนนำชาวบ้านในหลายมิติอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เช่นกัน

ดังในกรณีของพ่อทอง แกนนำชาวบ้านหนองลมพก ซึ่งได้รับผลกระทบในมิติของความขัดแย้งภายในครอบครัว ได้เล่าว่า

“แรก ๆ ที่เข้าร่วมกลุ่มต่อสู้ ก็ต้องออกไปประชุมหมู่บ้านอื่นอยู่ตลอด เอ็ดให้บ่มีเวลาให้ครอบครัว บ่มีเวลาเลี้ยงวัวควาย มันเลยเอ็ดให้ต้องทะเลาะกับแม่บ้านอยู่ตลอด โดยเฉพาะเรื่องวัวควายบ่มีผู้เลี้ยง สุดท้ายก็ตัดปัญหาด้วยการตัดสินใจขาย และหันมาให้เวลากับการต่อสู้อย่างเอาจริงเอาจัง” (แรก ๆ ที่เข้าร่วมกลุ่มต่อสู้ ก็ต้องออกไปประชุมหมู่บ้านอื่นอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไม่มีเวลาให้ครอบครัว ไม่มีเวลาเลี้ยงวัวควาย มันเลยทำให้ต้องทะเลาะกับแม่บ้านอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะเรื่องวัวควายไม่มีคนเลี้ยง สุดท้ายก็ตัดปัญหาด้วยการตัดสินใจขาย และหันมาให้เวลากับการต่อสู้อย่างเอาจริงเอาจัง) พ่อทอง ยังได้สะท้อนความรู้สึกที่ส่งผลกระทบต่อกำลังใจในการทำงานว่า “เคยท้อแท้คือกัน เพราะอยากให้ทุกคนเก่งคือกันทั้งหมด

แต่ก็ไม่มีใครที่กระตือรือร้นสนใจเรียนรู้” (เคยท้อเหมือนกัน เพราะอยากให้ทุกคนเก่งเหมือนกันทั้งหมด แต่ก็ไม่มีใครที่กระตือรือร้นสนใจเรียนรู้)

ในทำนองเดียวกับน้ำตาล อายุ 42 ปีแกนนำบ้านนิคม ที่ได้เล่าย้อนกลับ ไปให้เข้าใจถึงบรรยากาศตอนนั้นว่า

“ตอนเขาเข้าร่วมกลุ่มแรก ๆ ก็เกิดความเข้าใจตรงกันกับเมีย จนถึงขั้นมีปากมีเสียงกัน เพราะเขาต้องออกไปประชุมอยู่ตลอด ออกไปแต่ละทีก็กะดึกกะตื้น แล้วยิ่งตอนออกไปดูงานต่างจังหวัด ก็ไปหลายมือกว่าสิกลีบ มันเลยเอ็ดให้บ่มีเวลากับครอบครัว แต่พอได้ชักชวนเมียเข้าร่วมกลุ่ม เมียค่อยเข้าใจบรรยากาศการทำงาน แล้วก็ร่วมต่อสู้มานานตลอด” (ตอนเราเข้าร่วมกลุ่มแรก ๆ ก็เกิดความเข้าใจไม่ตรงกันกับเมีย จนถึงขั้นมีปากมีเสียงกัน เพราะเราต้องออกไปประชุมอยู่ตลอด ออกไปแต่ละครั้งก็ดึกก็ตื้น แล้วยิ่งตอนออกไปดูงานต่างจังหวัด ก็ไปหลายวันกว่าจะกลับ มันเลยทำให้ไม่มีเวลากับครอบครัว แต่พอได้ชักชวนเมียเข้าร่วมกลุ่ม เมียค่อยเข้าใจบรรยากาศการทำงาน แล้วก็ร่วมต่อสู้มานานตลอด) น้ำตาลยังได้เล่าต่อไปอีกถึงผลกระทบจากการเคลื่อนไหวที่นำมาสู่ความรู้สึกท้อแท้ของเขาวว่า “ความท้อแท้นั้นมันก็มี บางทีก็มีความรู้สึกน้อยใจหมู่พวกร่วมขบวนการ ที่บ่ค่อยเฮ็ดงานกันเต็มที่เหมือนเจ้าของ บ่เอาใจใส่การต่อสู้ เจยซา แล้วก็เรื่องของปากท้อง หนี้สินก็ยังมีการให้ต้องแบกไว้อีกหลาย เรื่องหมูนี้นั้นเอ็ดให้เฮสับสนกับตัวเอง ถามตัวเองว่ากำลังเฮ็ดอีหยังอยู่ เป็นหยังต้องมาแบกรับภาระอันหนักอึ้งนี้ไว้เพื่อผู้อื่น คนอุดรบ่ได้มีกูคนเดียวที่ซึ่ได้รับผลกระทบจากเหมืองแร่ บางทีก็เครียดจนต้องกินยาแก้ปวดหัวก่อนนอน ค่อยลนออนหลับ แต่พอมานึกถึงกลุ่มนี้ถึงชาวบ้านเครือข่ายปัญหาอื่น ๆ ว่าเขายังสู้ ยังบ่ท้อแท้เลย แล้วเขาคือมาท้อ แล้วก็มาคิดว่าสู้ก็สู้เพื่อ สู้เพื่อลูกหลาน สู้เพื่อทรัพยากร วิถีชีวิตนี้หว่า คนเผ่าคนแก่เพิ่นก็มาเว้าให้กำลังใจ มันเลยมีแรงบันดาลใจให้ลุกขึ้นมาสู้ อีกเทื่อ” (ความท้อแท้นั้นมันก็มี บางครั้งก็มีความรู้สึกน้อยใจเพื่อนฝูงร่วมขบวนการ ที่ไม่ค่อยทำงานกันเต็มที่เหมือนตน ไม่เอาใจใส่การต่อสู้ เจยซา แล้วก็เรื่องของปากท้อง หนี้สินก็ยังมีการให้ต้องแบกไว้อีกมาก เรื่องพวกนี้มันทำให้เราสับสนกับตัวเอง ถามตัวเองว่ากำลังทำอะไรอยู่ ทำไมต้องมาแบกรับภาระอันหนักอึ้งนี้ไว้เพื่อคนอื่น คนอุดรไม่ได้มีกูคนเดียวที่จะได้รับผลกระทบจากเหมืองแร่ บางครั้งก็เครียดจนต้องกินยาแก้ปวดหัวก่อนนอน ค่อยลนออนหลับ แต่พอมานึกถึงกลุ่มนี้ถึงชาวบ้านเครือข่ายปัญหาอื่น ๆ ว่าเขายังสู้ ยังไม่ท้อแท้เลย แล้วเราทำไมมาท้อ แล้วก็มาคิดว่าสู้ก็สู้เพื่อ สู้เพื่อลูกหลาน สู้เพื่อทรัพยากร วิถีชีวิตนี้หว่า คนเผ่าคนแก่เขาก็มาพูดให้กำลังใจ มันเลยมีแรงบันดาลใจให้ลุกขึ้นมาสู้อีกครั้ง)

กรณีของพ่อคม อายุ 53 ปีแกนนำบ้านเชียงมน ก็เช่นเดียวกัน ที่ได้รับผลกระทบจากการเป็นแกนนำชาวบ้านโดยเฉพาะปัญหาเรื่องหนี้สิน ซึ่งพ่อคมได้เล่าว่า

“ผมเคยคิด ที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ทำตัวเหมือนสบาย แต่ข้างในลึก ๆ แล้วก็คิดกังวลถึงเรื่อง หนี้สินที่ไปกู้ยืม ธ.ก.ส. มา เหมือนกัน บางทีก็แหมมองไปที่ชาวบ้านคนอื่น เขาเป็นหยังคือมีความสุขแท้ อยากไปไหนก็ได้ไป ตามวิถีชาวบ้าน ตีไก่ จับปลา เล่นการพนัน มันนำ

อิจฉาแท้”(ผมเคยคิด ที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ทำตัวเหมือนสบาย แต่ข้างในลึกๆแล้วก็คิดกังวลถึงเรื่องหนี้สินที่ไปกู้ยืม ธ.ก.ส. มา เหมือนกัน บางครั้งแหงนมองไปที่ชาวบ้านคนอื่น เขาทำไมถึงมีความสุขจัง อยากไปไหนก็ได้ไป ตามวิถีชาวบ้าน ชนไก่ จับปลา เล่นการพนัน มันน่าอิจฉา)

นอกจากนี้ น้าพิกุลเงิน อายุ 46 ปีแกนนำบ้านโคกสมบูรณ์ก็เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบที่ไม่แตกต่างไปจากแกนนำทั้งสามคนข้างต้น ซึ่งน้าพิกุลเงินได้เล่าว่า

“หลังจากมาเข้ากลุ่มต่อสู้ก็เกิดความขัดแย้งในครอบครัวขึ้น เพราะต้องออกไปเคลื่อนไหวบ่อยๆ เฮ็ดให้พ่อแม่ไม่เข้าใจ เกิดการหึงหวงจนต้องทะเลาะกันอย่างรุนแรง บางทีก็ต้องบอกกับพ่อแม่ว่า ถ้าให้เลือกระหว่างกลุ่มกับผัว ลีเลือกกลุ่มมาก่อน แต่ก็ใช้วิธีปรับความเข้าใจกัน อธิบายเหตุผลให้ฟังว่า เขาไปต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากร ถ้าเขาไปแล้วผัวจะไป” (หลังจากมาเข้ากลุ่มต่อสู้ก็เกิดความขัดแย้งในครอบครัวขึ้น เพราะต้องออกไปเคลื่อนไหวบ่อยๆ ทำให้พ่อแม่ไม่เข้าใจ เกิดการหึงหวงจนต้องทะเลาะกันอย่างรุนแรงบางครั้งก็ต้องบอกกับพ่อแม่ว่า ถ้าให้เลือกระหว่างกลุ่มกับผัว จะเลือกกลุ่มมาก่อน แต่ก็ใช้วิธีปรับความเข้าใจกัน อธิบายเหตุผลให้ฟังว่า เราไปต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากร ถ้าเราไม่ไปแล้วใครจะไป) น้าพิกุลเงินยังได้เล่าให้ฟังต่อไปถึงการได้รับผลกระทบจากการทำงานในฐานะแกนนำชาวบ้านและความคาดหวังกับขบวนการต่อสู้ที่สูงซึ่งสิ่งที่ย้อนกลับมาคือความท้อแท้ในการต่อสู้ ว่า “เวลาไปต่อสู้หนัก ๆ เป็นตัวแทนไปนอกพื้นที่ ดูงาน แลกเปลี่ยนข้อมูล พอกลับมาเล่าข้อมูล เล่าประสบการณ์ให้เพื่อนฝูงฟัง ก็ไม่เห็นลืมิไผ่กระตือรือร้นมาสนใจข้อมูล คนทำงานเกิดความน้อยใจ ท้อแท้ ถามตัวเองว่าเราจะสู้ไปเฮ็ดหยัง แต่พอมานึกถึงตอนออกไปดูงาน (แลกเปลี่ยนเรียนรู้) กับชาวบ้านคัดค้านโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ก็เลยรู้สึกเสียดายทรัพยากร กลัวผลกระทบก็เลยเอามาเป็นแรงบันดาลใจ ให้ลบภาพความรู้สึกน้อยใจออกไป แล้วลุกมาสู้ต่อ” (เวลาไปต่อสู้หนัก ๆ เป็นตัวแทนไปนอกพื้นที่ ดูงาน แลกเปลี่ยนข้อมูล พอกลับมาเล่าข้อมูล เล่าประสบการณ์ให้เพื่อนฝูงฟัง ก็ไม่เห็นจะมีใครกระตือรือร้นมาสนใจข้อมูล คนทำงานเกิดความน้อยใจ ท้อแท้ ถามตัวเองว่าเราจะสู้ไปทำไม แต่พอมานึกถึงตอนออกไปดูงาน (แลกเปลี่ยนเรียนรู้) กับชาวบ้านคัดค้านโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ก็เลยรู้สึกเสียดายทรัพยากร กลัวผลกระทบก็เลยเอามาเป็นแรงบันดาลใจ ให้ลบภาพความรู้สึกน้อยใจออกไป แล้วลุกมาสู้ต่อ)

จากเสียงสะท้อนของชาวบ้านข้างต้น ได้สะท้อนให้เราเห็นว่าแกนนำชาวบ้านนั้นมีความทุ่มเทเสียสละและการเอาการเอางาน กระทั่งความทุ่มเทเสียสละและการเอาการเอางานของพวกเขาในฐานะผู้ประกอบการทางการเมืองที่สำคัญของขบวนการชาวบ้าน ได้ทำให้พวกเขาต้องเผชิญกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อพวกเขาในหลายแง่มุม แต่ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เราเห็นอีกเช่นกันว่า พวกเขานั้นก็มีจิตสำนึกร่วมต่อขบวนการชาวบ้านที่มากพอ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกขบวนการ ที่ได้เปลี่ยนผ่านระดับจิตสำนึกมาเป็นลำดับท่ามกลางการต่อสู้ที่ยืดเยื้อยาวนาน อันทำให้พวกเขากลับที่จะก้าวข้ามปัญหาความทุกข์ร้อนส่วนตัว และสละความสุขเพื่อส่วนรวม ด้วยการเลือกที่จะแสวงหาหนทางในการจัดการกับ

ปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ปัญหาความวิตกกังวลต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจหรือ การแสวงหาแหล่งอ้างอิงเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในการเยียวยาความรู้สึกท้อแท้และความเมื่อยล้า ของสภาพจิตใจในบางขณะ เพื่อปลุกเร้า กระตุ้นเตือน ให้ตนเองสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง โดยไม่คิดหันหลังให้กับขบวนการชาวบ้านกลับไปสู่ชีวิตปกติ ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นย่อมจะส่งผล สะท้อนต่อขบวนการชาวบ้านในภาพรวมด้วยเช่นกัน

โดยสรุปการศึกษาจึงทำให้พบว่า แกนนำชาวบ้านมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพราะแกนนำชาวบ้านเปรียบเสมือนสื่อกลางที่คอย ขับเคลื่อนให้เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากรมนุษย์และการไหลเวียนของทรัพยากรให้ กระจายไปทั่วองค์การขององค์การเคลื่อนไหว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อตัวและการ เคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้านที่เกิดขึ้นท่ามกลางบริบททางเศรษฐกิจที่บีบคั้นให้ชาวบ้านผู้ ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการเคลื่อนไหว ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของชีวิตและครอบครัว และไม่สามารถจัดสรรทรัพยากรด้านเวลาให้แก่กิจกรรมการเคลื่อนไหวได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย แกนนำชาวบ้านจึงยังจำเป็นต้องแสดงบทบาทของตนเองอย่างแข็งขัน เพื่อประคับประคองให้ ขบวนการชาวบ้านสามารถดำรงอยู่ เติบโต และเคลื่อนไหวต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม แกนนำชาวบ้านจะมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งยวดต่อขบวนการชาวบ้าน หากแกนนำ ชาวบ้านเองขาดการทุ่มเทเสียสละ เอาการเอางาน และขาดจิตสำนึกร่วมเพื่อส่วนรวม กิจกรรม ต่างๆที่ขบวนการเคลื่อนไหวจำเป็นต้องพึ่งพาแกนนำชาวบ้าน เป็นตัวเหนี่ยวรั้งก็คงลดประสิทธิภาพ ลงนัดดาและส่งผลกระทบต่อขบวนการชาวบ้านในภาพรวมด้วยเช่นกัน แต่ในกรณีของกลุ่ม อนุรักษ์ฯ นั้น มีแกนนำชาวบ้านที่เข้มแข็ง สามารถแสดงบทบาทและหน้าที่ของตนเองได้อย่างมี ประสิทธิภาพ ตลอดจนมีความทุ่มเทเสียสละ เอาการเอางาน และมีสำนึกเพื่อส่วนรวมเป็นพื้นฐาน จึงเป็นสิ่งที่เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่และการพัฒนาขบวนการชาวบ้านให้ เติบโตได้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากบทบาทของแกนนำในมิติของโครงสร้างการทำงานภายในกลุ่ม อนุรักษ์ฯ เป็นส่วนหนุนเสริมที่สำคัญในการรวมกลุ่มของชาวบ้านและการเติบโตของขบวนการ ชาวบ้านแล้ว ความหลากหลายทางคุณสมบัติเฉพาะตัวของแกนนำชาวบ้านแต่ละคน ยังมีส่วน สำคัญที่ทำให้ห้องค์กรการเคลื่อนไหวสามารถเข้านำใช้ (Co-Opted) “มูลค่าเพิ่ม” เช่น แรงงาน ประสพการณ์ ความรู้ ทักษะ และความชำนาญที่ติดมากับตัวของแกนนำชาวบ้านแต่ละคน เพื่อ พัฒนาองค์กรและปรับเปลี่ยนพัฒนายุทธวิธีการต่อสู้ได้อย่างหลากหลาย จากการศึกษาพบว่าแกน นำของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ประกอบด้วยผู้คนที่มีความหลากหลาย เช่น แกนนำบางคนที่เคยสวม ทับตำแหน่งทางราชการ นักการเมืองท้องถิ่นด้วย มักจะมีทักษะการพูด การสื่อสารในที่สาธารณะ และมีภาวะผู้นำติดตัวอยู่เป็นพื้นฐาน แกนนำกลุ่มนี้สามารถทำหน้าที่ในการกระตุ้นปลุกเร้าให้ ผู้ร่วมขบวนการตื่นตัวหรือสื่อสารถ่ายทอดประเด็นปัญหา ประเด็นเรียกร้องเพื่อโน้มน้าวให้ ชาวบ้านเจ้าของปัญหาโดยตรงและสาธารณะภายนอกที่ยังคงเฝ้ามองหรือไม่เคยล่วงรู้ข้อมูลปัญหา

เกี่ยวกับโครงการฯ มาก่อนให้ตัดสินใจเข้าร่วมเข้าสนับสนุนขบวนการต่อสู้ของชาวบ้านได้ตลอดจนทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับทางราชการและเจรจาต่อรองเชิงผลประโยชน์กับฝ่ายรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ แกนนำกลุ่มนี้จึงมีความโดดเด่นกว่าแกนนำกลุ่มอื่น ส่วนแกนนำกลุ่มอื่นๆ ที่ไม่มีคุณสมบัติดังกล่าว แต่มีทักษะและความชำนาญในด้านอื่นก็จะรับบทบาทเป็นผู้ปิดทองหลังพระทำกิจกรรมในงานเย็น เช่น แกนนำที่มีพื้นฐานทำธุรกิจรถเครื่องขยายเสียงก็จะรับหน้าที่ควบคุมเครื่องขยายเสียงบนเวทีการเคลื่อนไหว แกนนำที่มีพื้นฐานเคยทำหน้าที่ อปพร. อส. ประจำหมู่บ้านก็จะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าชุดการ์ดคอยดูแลและอำนวยความสะดวกกลุ่มชาวบ้านในยามที่มีการชุมนุมประท้วง เดินขบวนประท้วง แกนนำที่มีพื้นฐานเป็น อสม. หมู่บ้านก็จะรับหน้าที่เป็นหน่วยปฐมพยาบาลให้แก่ชาวบ้านในยามที่มีการเคลื่อนไหวชุมนุมประท้วง แกนนำที่มีพื้นฐานเชี่ยวชาญด้านเทคนิคการทำเกษตรและมีความรู้เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านก็จะทำหน้าที่เป็นผู้นำชาวบ้านร่วมกลุ่มทำเกษตรอินทรีย์ และเป็นครูประจำโรงเรียนคนอีกถิ่นถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่บุตรหลานของสมาชิกในกลุ่มฯ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นการปูรากฐานให้ขบวนการต่อสู้และชุมชนให้เกิดความมั่นคง เพราะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านกับชุมชนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ อีกทั้งการต่อสู้ของชาวบ้านนั้นก็ไม่ได้ดำเนินไปในมิติของการคัดค้านโครงการเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องกระทำไปพร้อมกับการตอบโต้ต่อรองกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่มาพร้อมกับลัทธิวัตถุนิยม ลัทธิบริโภคนิยม การข้ามผ่านทางวัฒนธรรมซึ่งมาพร้อมกับระบบการให้คุณค่าใหม่ๆ และพร้อมจะกัดเซาะบ่อนทำลายศักยภาพของขบวนการต่อสู้ของชาวบ้านและชุมชนซึ่งเป็นองค์ค้ำพองเดียวกันได้ตลอดเวลา

ดังนั้น คุณสมบัติของแกนนำชาวบ้านในกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่มีความหลากหลาย จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากองค์กรการเคลื่อนไหวต้องการผู้นำใช้คุณสมบัติที่ติดตามของตัวแกนนำแต่ละคนในสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป หรือใช้พร้อมกันทั้งหมดในบางสถานการณ์ คุณสมบัติของแกนนำที่แตกต่างหลากหลายจึงเป็นส่วนผสมสำคัญที่หนุนเสริมให้เกิดการไหลเวียนของทรัพยากร และทำให้องค์กรการเคลื่อนไหวสามารถนำเข้าใช้ “มูลค่าเพิ่ม” ที่ติดตามกับตัวของแกนนำแต่ละคนได้อย่างหลากหลาย เพื่อพัฒนาองค์กรและปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการต่อสู้ให้เหมาะสมกับเป้าหมายของขบวนการ และสถานการณ์ใหม่ๆ ได้

การมีอิสระขององค์กรและประชาธิปไตยภายในองค์กร รวมถึงการมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว

กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีมีการจัดโครงสร้างองค์กรในรูปแบบของคณะกรรมการที่ประกอบด้วยแกนนำชาวบ้านที่ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านธรรมดาและผู้นำโดยธรรมชาติที่ไม่มีตำแหน่งแห่งหนทางราชการหรือผูกโยงกับนักการเมืองและเกิดขึ้นมาจากกระบวนการสร้างเสริมผู้นำของนักพัฒนาเอกชนในพื้นที่เอง แม้จะมีบางส่วนที่เป็นนักการเมือง

ท้องถิ่น (สมาชิกรอบต.) แต่ก็เข้าสู่การเมืองภายหลังจากเข้าร่วมขบวนการต่อสู้และเกิดขึ้นจากการสร้างเสริมของนักพัฒนาเอกชนเช่นเดียวกันจึงไม่ได้เข้าไปเป็นฐานให้กับพรรคการเมืองใดๆ การตัดสินใจมีลักษณะการตัดสินใจ “แบบผู้นำรวมหมู่” กล่าวคือเป็นโครงสร้างที่เน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจภายในองค์กรกรรร่วมกันของชาวบ้าน โดยอำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่หมู่แกนนำชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมขบวนการต่อสู้ แกนนำจะเป็นตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมประชุมและตัดสินใจในเวทีการประชุม “คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ” อำนาจในการตัดสินใจภายในกลุ่มอนุรักษ์ฯจึงอยู่ที่คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ เมื่อมีการประชุมของเวทีคณะกรรมการกลุ่มฯทุกครั้ง แกนนำชาวบ้านก็จะเป็นผู้นำข้อหารือและผลการตัดสินใจจากเวทีประชุมคณะกรรมการไปบอกต่อและทำความเข้าใจร่วมกับสมาชิกในหมู่บ้านของตนเอง หากเกิดข้อทักท้วงขึ้นสมาชิกก็จะเสนอความเห็นผ่านแกนนำ แกนนำก็จะนำเข้าที่ประชุมคณะกรรมการเพื่อถกเถียงร่วมกันอีกครั้งในประเด็นที่สมาชิกเสนอขึ้นมา ส่วนนักพัฒนาเอกชนก็จะทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงคอยช่วยเหลือประเด็นข้อมูล วิเคราะห์สถานการณ์แวดล้อม จับประเด็นและสรุปประเด็นข้อถกเถียงอยู่ตลอดเวลาที่มีการประชุมเพื่อช่วยเปิดมุมมองและแง่มุมความคิดให้กับชาวบ้าน ตลอดจนควบคุมกระบวนการให้การถกเถียงแลกเปลี่ยนไม่ให้หลุดออกจากประเด็นที่มีการหารือ และพยายามหลีกเลี่ยงการเข้าไปชี้นำหรือออกคำสั่งให้ชาวบ้านทำตาม เพื่อให้ชาวบ้านได้เกิดการพัฒนาทางความคิดไปสู่การวางแผนและแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการส่งเสริมการพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้เติบโตจากรากฐานของเจ้าของปัญหาอย่างแท้จริง ต่อประเด็นดังกล่าว พ่อสมบัติ แกนนำบ้านนิคมเล่าว่า

“แนวทางของหัวหน้า ที่เพิ่มปฏิบัติกับพวกเธอคือ การใช้เหตุใช้ผลให้ข้อมูล บได้บังคับ หรือชักนำเธอ” (แนวทางของหัวหน้า ที่เขาปฏิบัติกับพวกเราคือ การใช้เหตุใช้ผลให้ข้อมูล ไม่ได้บังคับ หรือชักนำเรา)

เช่นเดียวกับ แม่มานี แกนนำบ้านนิคม ที่ได้เล่าสอดคล้องกันว่า

“อย่างตอนพวกเธอคิดหาวิธีระดมทุนในการต่อสู้ แม่ก็ถามเพิ่ม ว่าระดมทุนเธอสิเฮ็ดจั่งได้ พี่นก็ตอบกลับมาว่าให้หัวคิด ออกมาจากเธอ อย่าสิให้ออกจากพี่น ให้เธอเกิดความคิดว่า เธอสิเฮ็ดจั่งได้ เธอถึงสิมีเงิน ระดมทุนได้ ขึ้นสู่บ่มีทุน มันก็ไปบ่รอด” (อย่างตอนพวกเราคิดหาวิธีระดมทุนในการต่อสู้ แม่ก็ถามเขา ว่าระดมทุนเราจะทำยังไง เขาก็ตอบกลับมาว่าให้หัวคิด ออกมาจากเรา อย่าสิให้ออกจากเขา ให้เราเกิดความคิดว่า เราจะทำอย่างไร เราถึงจะมีเงินระดมทุนได้ ถ้าสู้ไม่มีทุน มันก็ไปบ่รอด)

การศึกษาจึงทำให้พบว่า เนื่องจากกลุ่มอนุรักษ์ฯเป็นองค์กรที่ไม่ได้ถูกแต่งตั้งโดยภาครัฐและการพึ่งพาการสนับสนุนช่วยเหลือจากพรรคการเมือง ส่วนแกนนำที่มีอำนาจในการตัดสินใจในเวทีคณะกรรมการกลุ่มฯ ก็มิได้มาจากการแต่งตั้งจากราชการหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับพรรคการเมือง แต่เกิดขึ้นกระบวนการเสริมสร้างของนักพัฒนาเอกชน นอกจากนี้โครงสร้างองค์กรที่มีการตัดสินใจแบบผู้นำรวมหมู่ โดยปฏิเสธให้มีการตัดสินใจแบบผู้นำเดี่ยวรวมศูนย์ ยังเป็นกลไกที่สำคัญที่ช่วยป้องกันการแทรกแซงจากรัฐและนักการเมืองผ่านผู้นำที่หลุด

ลออกจากขบวนการชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากภาวะกิเลสตัณหาส่วนตัวของแกนนำบางคน ซึ่งประสบการณ์การต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์เองก็เคยประสบกับสถานการณ์ดังกล่าว ลักษณะองค์กรดังกล่าวจึงทำให้กลุ่มอนุรักษ์มีลักษณะองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำของกลไกรัฐหรือพรรคการเมืองอย่างชัดเจน

การเป็นองค์กรที่มีความเป็นอิสระจากอำนาจรัฐและการมีประชาธิปไตยภายในองค์กร จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลุ่มอนุรักษ์สามารถดำเนินกิจกรรม ตรวจสอบ ท้าทาย ตอบโต้ และต่อรองกับรัฐได้อย่างอิสระ ตลอดจนเอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านผู้ร่วมขบวนการในการคิดวางแผนและจัดการแก้ไขปัญหาของตนเองแบบรวมหมู่ ซึ่งทำให้องค์กรชาวบ้านสามารถพัฒนาองค์กรให้เข้มแข็งบนฐานของชุมชนเองและเกิดความตระหนักในพลังอำนาจของตนเองที่มีร่วมกันอันเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการชาวบ้าน ไปสู่การปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพกับรัฐให้ชุมชนมีอำนาจในการกำหนดตัวเองได้อย่างยั่งยืนต่อไป นอกจากนี้การมีองค์กรการเคลื่อนไหวที่ไม่ได้เข้าไปข้องเกี่ยวกับนักการเมืองหรือพรรคการเมืองยังมีส่วนช่วยในแง่การสร้างภาพลักษณ์ของขบวนการในสายตาของสาธารณชนให้มองการเคลื่อนไหวของชาวบ้านว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่บริสุทธิ์ ไม่ได้เคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มทางการเมือง แต่เป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนไร้อำนาจที่เป็นผู้ถูกกระทำจากโครงสร้างอำนาจที่เหลื่อมล้ำถ่วง การเป็นอิสระจากการครอบงำทางการเมืองจึงนำมาสู่ความสามารถของกลุ่มอนุรักษ์ในการระดมทรัพยากรด้านความชอบธรรม ซึ่งถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่ช่วยสร้างชอบธรรมให้กับการนำเสนอประเด็นปัญหาและข้อเรียกร้องเพื่อชักจูงโน้มน้าวสาธารณชนผู้เฝ้ามองให้เกิดความเห็นอกเห็นใจและตัดสินใจเข้าร่วมสนับสนุนจุดมุ่งหมายในการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน อีกทั้งยังมีส่วนในการหนุนเสริมอำนาจในการต่อรองให้กับขบวนการชาวบ้านและเพิ่มอิทธิพลเพื่อก่อให้เกิดผลสะท้อนทางการเมืองขึ้น

ดังนั้น การมีองค์กรที่เป็นอิสระไม่ถูกครอบงำโดยกลไกการทำงานของรัฐและความสัมพันธ์กับพรรคการเมือง รวมถึงการมีประชาธิปไตยภายในองค์กร จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาองค์กรเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ กลุ่มอนุรักษ์ยังได้มีการเสริมสร้างการรวมกลุ่มระดับย่อยขึ้นภายในองค์กรการเคลื่อนไหว กลุ่มเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นกลุ่มฐานทรัพยากร เช่น กลุ่มฐานอาชีพและการเกษตร กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาชุมชน กลุ่มเยาวชนคนรักถิ่น กลุ่มโรงเรียนคนรักถิ่น กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มวิทยุชุมชน และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ การศึกษาพบว่า การเสริมสร้างให้เกิดการรวมกลุ่มระดับย่อยได้มีส่วนสำคัญที่ช่วยหนุนเสริมให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นภายในขบวนการเคลื่อนไหวเป็นอย่างมากกล่าวคือในยามที่สถานการณ์ภายนอกไม่เปิดโอกาสสำหรับการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้าน กลุ่มระดับย่อยเหล่านี้จะเข้ามาทำหน้าที่สร้างกิจกรรมให้เกิดการเกี่ยวร้อยความสัมพันธ์ของชาวบ้านผู้ร่วมขบวนการไม่ให้หลุดลอยออกจากขบวนการและสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในขบวนการอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้กลุ่มผู้นำแถว

สองหรือชาวบ้านที่ไม่ได้มีบทบาทในระดับผู้นำของขบวนการต่อสู้ เช่น ผู้หญิง ผู้เฒ่าผู้แก่ เยาวชน ได้พัฒนาบทบาทและปลดปล่อยศักยภาพของตนที่มีอยู่ออกมามากยิ่งขึ้น ซึ่งนับเป็นส่วนสำคัญที่หนุนเสริมประสิทธิภาพให้กับขบวนการในภาพรวม นอกจากนี้กิจกรรมในกลุ่มระดับย่อยยังได้ทำให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชนด้วยตนเองร่วมกัน และเรียนรู้ที่จะย้อนกลับมาฟื้นฟูการให้คุณค่ากับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาบางส่วน of ชุมชนที่ชาวบ้านได้ละทิ้งศักยภาพในการดูแลตนเองอันแฝงอยู่ในสิ่งเหล่านั้น มาตลอดช่วงแห่งการพัฒนา เพื่อยกระดับจิตสำนึกของชาวบ้านไปสู่การพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับรากฐานชีวิตความเป็นอยู่ภายใต้วัฒนธรรมร่วมกันอย่างยั่งยืนต่อไป

7.2 เจือนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว

เจือนไขภายนอกที่เอื้อต่อการเกิดการกระทำรวมหมู่ และการเติบโตขององค์กร มี 3 ด้านคือ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง โครงสร้างโอกาสทางสังคม และฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหว

โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity Structure)

บริบทของการต่อสู้ทางการเมืองของประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมาการเคลื่อนไหวของขบวนการภาคประชาชนล้วนสัมพันธ์อยู่กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างแนบแน่นมาโดยตลอด โดยเฉพาะในส่วนการเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางการเมืองหลักของประเทศอย่างกฎหมายรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ในยามใดที่บ้านเมืองมีการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย สิ่งที่มีจะเกิดขึ้นพร้อมกันก็คือการเปลี่ยนแปลงบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญที่รับรองสิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนในประเทศ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทำให้ประชาชนกลุ่มต่างๆ ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างหนาตา ทางกลับกันหากในยามใดบ้านเมืองถูกปกครองด้วยอำนาจเผด็จการ บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญก็มักจะมีลักษณะที่ลดทอนสิทธิในการแสดงออกทางการเมืองของประชาชน ซึ่งก็ส่งผลสะท้อนต่อการเคลื่อนไหวของประชาชนอีกเช่นกันแต่กลับเป็นไปในทิศทางที่ตรงกันข้าม

ดังสามารถพิจารณาข้อกล่าวอ้างข้างต้นได้จากข้อสรุปของ ประภาส ปันตบแต่ง (2540) ที่ได้วิเคราะห์ถึงปริมาณการรวมตัวเรียกร้องทางการเมืองและการเดินขบวนประท้วงของประชาชนที่สัมพันธ์กับบริบททางการเมืองในสองลักษณะคือ ยุคที่บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไม่ได้มีการจำกัดสิทธิในการรวมตัวทางการเมืองและการชุมนุมของประชาชนและยุคที่มีการจำกัดสิทธิทางการเมือง กล่าวคือในยุคจอมพลป. ภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2495 ที่ไม่ได้ให้อำนาจในการปราบปรามประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ประชาชนจึงสามารถรวมตัวและชุมนุมทางการเมืองได้ และจอมพลป. ยังอาศัยการชุมนุมทางการเมืองเป็นเครื่องมือในการระดมมติมหาชน ซึ่งต่างจากยุคจอมพลสฤษดิ์ที่การเดินขบวนกระทำได้เฉพาะในโอกาสที่รัฐต้องการระดมมติมหาชนเท่านั้น ส่วนในยุคประชาธิปไตยเต็มใบที่บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญยอมรับการรวมตัวทางการเมืองของประชาชนอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกับยุคหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ปริมาณการชุมนุม

ประท้วงในยุครัฐบาลชวนและบรรพการมีจำนวนเฉลี่ยวันละ 2 ครั้ง หรือปีละ 739 ครั้ง และในสมัยรัฐบาลพลเอกชวลิตได้เพิ่มเฉลี่ยวันละ 3 ครั้งหรือปีละประมาณ 1,200 ครั้ง

จากการศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่เอื้อต่อการเกิดและการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีคือการเปลี่ยนแปลงบทบาทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ 2540 และ 2550 ซึ่งมีบทบาทบัญญัติในหลายมาตราที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของชาวบ้านในการประกอบกิจกรรมทางการเมืองในมิติต่างๆอย่างกว้างขวาง และในหลายมาตราได้สร้างเงื่อนไขให้ชาวบ้านเกิดอำนาจในการต่อรองทางการเมืองตลอดจนส่งเสริมการพัฒนาขบวนการชาวบ้านให้เกิดความเข้มแข็งตามลำดับ เช่น บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ในมาตรา 46 ที่ได้รับรองสิทธิให้แก่ชุมชน ท้องถิ่นในการจัดการดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ในมาตรา 56 ที่ได้รับรองสิทธิของบุคคลให้สามารถมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนและรัฐในการบำรุงรักษาและป้องกันไม่ให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ รวมถึงคุ้มครองชุมชนจากการดำเนินโครงการที่อาจจะให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชุมชนให้ไม่สามารถกระทำได้ ยกเว้นจะมีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และผ่านการเห็นชอบจากองค์กรอิสระด้านสิ่งแวดล้อมเสียก่อน ในมาตรา 39 ที่ได้รับรองสิทธิของประชาชนให้สามารถแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่นๆ ในมาตรา 44 ที่ได้รับรองสิทธิให้สามารถชุมนุมได้โดยสงบและปราศจากอาวุธ ในมาตรา 45 ที่ได้รับรองในการรวมตัวกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน หรือหมู่คณะอื่นๆ ในมาตรา 58 ที่ได้รับรองสิทธิในการรับทราบข้อมูลข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานราชการ ในมาตรา 59 ที่ได้รับรองสิทธิประชาชนในการได้รับข้อมูลของทางราชการ คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยงานราชการที่จะดำเนินโครงการที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ และวิถีชีวิตของตนเองและชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจนสามารถมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องดังกล่าวได้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นที่กฎหมายกำหนด ในมาตรา 40 ที่ได้ระบุให้คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ ฯลฯ และบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ในมาตรา 67 วรรคสอง ที่ระบุว่ากรณีเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพในชุมชนและจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียรวมทั้งให้องค์กรอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ หรือด้านสุขภาพให้ความเห็นชอบก่อนมีการดำเนินการ รวมถึงเจตนารมณ์อันใหม่ที่แฝงมาพร้อมกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่มีเจตนารมณ์ให้สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้รับรองไว้มีสภาพบังคับได้ทันทีโดยไม่ต้องรอให้มีกฎหมายอนุวัติการใช้บังคับก่อน

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 และ 2550 ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบใหม่ที่ได้ลดช่องว่างหรือระยะห่างทางอำนาจระหว่างชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชกับรัฐให้แคบลง ซึ่งเท่ากับเป็นโอกาสทางการเมืองที่ทำให้ชาวบ้านสามารถต่อรอง ชัดขวาง ทำทนาย อำนาจรัฐได้ทั้งในช่องทางของระบบการเมืองปกติหรือกลไกของระบบราชการและนอกวงขอบของระบบการเมืองปกติเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐได้อย่างชอบธรรม นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญดังกล่าวยังเป็นการจำกัดการใช้อำนาจของรัฐในลักษณะที่เป็นการปิดกั้นโอกาสในการแสดงออกทางการเมืองของชาวบ้านในมิติต่าง ๆ ไปพร้อมกันด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองจะมีลักษณะที่เปิดออกสำหรับชาวบ้าน แต่การเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดสัมพันธภาพทางอำนาจแบบใหม่ที่ดำรงอยู่นั้น ก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้ได้ถึงการมีอยู่ของมันได้อย่างอัตโนมัติ ทางกลับกันการรับรู้ถึงโอกาสของชาวบ้านกลับเป็นผลผลิตที่มีความต่อเนื่องจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเคลื่อนไหวที่ได้รับการหนุนเสริมจากนักพัฒนาเอกชนอย่างต่อเนื่องยาวนาน ดังคำพูดของชาวบ้านที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของสัมพันธภาพทางอำนาจที่กลายเป็นโอกาสให้พวกเขาสามารถออกมาเคลื่อนไหวและพัฒนาขบวนการให้เติบโตมาอย่างต่อเนื่อง อย่างในกรณีของ พ่อคม แกนนำบ้านเชียงมน ที่กล่าวว่า

“การต่อสู้มันเฮ็ดให้เฮารู้จักปกป้องเจ้าของ รู้จักใช้สิทธิของเจ้าของให้มีประโยชน์ เฮ็ดให้กล้าปาก กล้าเว้า รู้จักสิทธิ” (การต่อสู้มันทำให้เรารู้จักปกป้องตนเอง รู้จักใช้สิทธิของตนให้มีประโยชน์ ทำให้กล้าพูด รู้จักสิทธิ)

ในทำนองเดียวกันกับแม่มานี แกนนำบ้านนิคมที่พูดเกี่ยวกับประเด็นความเข้าใจของเขาคือสิทธิชุมชนว่า

“เฮามีสิทธิชุมชน เฮาก็ต้องปกป้องชุมชน อย่าลืให้ไผมาละลาบละลั้ง อย่าให้มาเปลี่ยนวิถีชีวิตของพวกแม่ คือพวกแม่อยู่มาแล้วอย่าลืมาเฮ็ดให้มันมีผลกระทบเกิดขึ้นกับชุมชนของพวกแม่ ทรัพยากรก็ต้องอยู่อย่างยั่งยืนคือเก่า อย่าลืมาเฮ็ดให้มันสูญหายไป นำการพัฒนาแบบที่เขาพัฒนากันอยู่เดี๋ยวนี๋ สังคมพวกแม่ก็ต้องให้สามัคคีกัน ต้องเป็นพี่เป็นน้องกัน บิให้แตกแยก เพราะมันคือสิทธิของพวกแม่ ที่จะรักษาให้มันอยู่แบบเดิมๆ” (เรามีสิทธิชุมชน เราก็ต้องปกป้องชุมชน อย่าให้ใครมาละลาบละลั้ง อย่าให้มาเปลี่ยนวิถีชีวิตของพวกแม่ คือพวกแม่อยู่มาแล้วอย่ามาทำให้มันมีผลกระทบเกิดขึ้นกับชุมชนของพวกแม่ ทรัพยากรก็ต้องอยู่อย่างยั่งยืนเหมือนเดิม อย่ามาทำให้มันสูญหายไป เหมือนการพัฒนาแบบที่เขาพัฒนากันอยู่เดี๋ยวนี๋ สังคมพวกแม่ก็ต้องให้สามัคคีกัน ต้องเป็นพี่เป็นน้องกัน ไม่ให้แตกแยก เพราะมันคือสิทธิของพวกแม่ ที่จะรักษาให้มันอยู่แบบเดิมๆ)

หากกล่าวให้ถึงที่สุดแล้วการที่ชาวบ้านเข้าใจถึงโอกาส ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกรับรองอำนาจในรูปของสิทธิ การเข้าใจ “สิทธิ” ของตนเองจึง

เปรียบเสมือนชาวบ้านได้ตระหนักรู้ร่วมกันถึงโอกาสที่มันเปิดออกสำหรับพวกเขา และเกิดการเปลี่ยนผ่านด้านจิตสำนึกจนกล้าพอที่จะออกมากระทำการรวมหมู่ และอ้างอิงการเปลี่ยนแปลงที่กลายเป็นโอกาสนั้นเคลื่อนไหวและพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวไปพร้อมกันด้วย

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับดังกล่าว จึงกลายเป็นโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่เปิดให้ชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีโลกทัศน์ในการมองตัวเองว่าเป็นผู้ด้อยอำนาจ ขาดศักยภาพ และไม่เคยกล้าแม้ที่จะคิดที่จะออกมาแสดงออกทางการเมือง อยู่นอกวงขอบระบบการเมืองปกติอันมีลักษณะที่ท้าทายและเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐ กล้าที่จะรวมตัวกันแสดงตัวตนบนพื้นที่ทางการเมืองที่พวกเขาเชื่อว่ามีแหล่งอ้างอิงในความชอบธรรมสำหรับการกระทำการรับ พร้อมกันนั้นโอกาสทางการเมืองดังกล่าวยังเอื้อให้ขบวนการชาวบ้านหยิบฉวยบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญใช้เป็นเครื่องมือในการอ้างอิงอำนาจที่ชอบธรรมเพื่อต่อรองเชิงผลประโยชน์สาธารณะกับฝ่ายรัฐ ตลอดจนสามารถพัฒนาขบวนการให้มีประสิทธิภาพและมีพลังในการตอบโต้ ต่อรองที่ก่อให้เกิดผลสะท้อนทางการเมืองมาโดยตลอด

โครงสร้างโอกาสทางสังคม (Social Opportunity Structure)

จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างโอกาสทางสังคมที่เอื้อและหนุนเสริมให้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีสามารถก่อเกิดและเติบโต ได้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 3 ประการได้แก่

- 1) การเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวม
- 2) การเติบโตของภาคประชาสังคม
- 3) การมีอิสระและเสรีภาพของสื่อมวลชน

1) การเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวม

การเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวมมานับตั้งแต่ พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ได้ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในสาขาต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และมีการทำงานกันเป็นเครือข่าย ตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานจากงานสังคมสงเคราะห์ และงานเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะหน้ามาสู่งานด้านการพัฒนาเป็นหลัก ซึ่งผลพวงจากการเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวมดังกล่าวได้ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) หลากหลายสาขาและองค์กร ทั้งองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม องค์กรด้านการประสานงาน องค์กรด้านการจัดอบรมและผลิตบุคลากร องค์กรด้านกฎหมาย องค์กรด้านตรวจสอบการพัฒนาของรัฐ และ องค์กรด้านการเกษตรทางเลือก ฯลฯ เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นโครงการเหมืองแร่โพแทชชาวบ้านในพื้นที่ปัญหา และขบวนการชาวบ้านผู้คัดค้านโครงการฯ มาโดยตลอด กล่าวคือ องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีสาน มูลนิธิสีบนาคะเสถียร มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย และศูนย์ฝึกอบรมสิ่งแวดล้อม ซึ่งเครือข่ายและองค์กรเหล่านี้ได้มีส่วนสำคัญในการเข้ามาเป็นแนวร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ในช่วงที่ทางกลุ่มฯ ได้มีการเคลื่อนไหวตรวจสอบและคัดค้านการแก้ไขร่าง พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 และรายงาน EIA ซึ่งได้มีส่วนช่วยให้เกิดพลังอำนาจในการกดดันผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิงนโยบายและทำให้

ประเด็นปัญหาเรื่องแก้ไขร่าง พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 และเรื่องรายงาน EIA กลายเป็นประเด็นรับรู้ของสาธารณชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ กลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มและการจัดการทรัพยากรแร่ภาคอีสาน ยังถือเป็นองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่มีบทบาทสำคัญ ในการทำงานฐานล่างในพื้นที่โครงการฯ โดยเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการชาวบ้านอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ ปลายปี พ.ศ. 2544 ไม่ว่าจะเป็นการสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในพื้นที่ การระดมชาวบ้านในพื้นที่เพื่อจัดตั้งขบวนการชาวบ้าน และการหนุนเสริมกิจกรรมในการพัฒนาขบวนการอีกหลากหลายมิติ จนสามารถจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2545 และเกิดการพัฒนาขบวนการมาอย่างต่อเนื่อง

องค์กรด้านการประสานงาน อย่างคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.อีสาน) มีส่วนหนุนเสริมกลุ่มอนุรักษ์อย่างมากในช่วงที่กำลังมีการจัดตั้งขบวนการและการเคลื่อนไหวในช่วงปีสองปีแรก กล่าวคือ กป.อพช.อีสาน ได้มีบทบาทในการประสานงานกับ โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติให้เข้ามาติดตามกระบวนการแก้ไข พ.ร.บ.แร่ 2510 ซึ่งในขณะนั้นกำลังอยู่ในขั้นตอนการพิจารณา ร่าง พ.ร.บ.แร่ ของกรรมาธิการร่วมสองสภา และประสานให้กลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มฯ ลงไปทำงานในพื้นที่กับชาวบ้าน จากนั้นหลังจากจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ได้แล้ว กป.อพช.อีสาน ก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการประสานเรื่องข้อมูลสำหรับการเคลื่อนไหวให้กับกลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มฯ ซึ่งเป็นทีมที่ปรึกษาให้กับกลุ่มอนุรักษ์มาอย่างต่อเนื่อง กระทั่งกลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มฯ ได้ตั้งศูนย์ประสานงานด้านข้อมูลขึ้นในพื้นที่ บทบาทของ กป.อพช.อีสาน ในการประสานงานด้านข้อมูลจึงลดบทบาทลง อย่างไรก็ตาม บทบาทของ กป.อพช.อีสาน ในการหนุนเสริมการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ก็ยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเป็นแนวร่วมในการกดดันให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิงนโยบายให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาดินเค็มตามข้อเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์และการแสดงบทบาทในการประสานเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนให้เข้ามาหนุนเสริมกดดันด้วย ส่วนองค์กรด้านการฝึกอบรมและผลิตบุคลากรอย่าง คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการจัดเวทีวิชาการให้ความรู้ และจัดอบรมเกี่ยวกับแนวทางการต่อสู้ภาคประชาชนให้กับชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ อย่างต่อเนื่องในช่วงสองสามปีแรกที่กลุ่มฯ ได้มีเคลื่อนไหว เช่น การจัดเวทีอบรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมภาคประชาชน กรณีโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี เมื่อ พ.ศ. 2548 และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในด้านการผลิตบุคลากรป้อนให้กับองค์กรพัฒนาต่างๆ อย่าง มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) เองก็ได้มีส่วนในการหนุนเสริมบุคลากรให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเป็นที่ปรึกษาให้กับกลุ่มอนุรักษ์มาโดยตลอด ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้การทำงานในพื้นที่เกิดความไหลลื่นและสัมพันธ์กับการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์อย่างแนบแน่นด้วยเช่นกัน

ในส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านตรวจสอบนโยบายและการพัฒนาของรัฐที่ถือว่าเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการหนุนเสริมกลุ่มอนุรักษ์มากที่สุดองค์กรหนึ่งคือ โครงการ

ฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ กล่าวคือองค์กรดังกล่าว ได้เข้ามามีส่วนสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์นับตั้งแต่การติดตามตรวจสอบกระบวนการแก้ไข พ.ร.บ.แร่ พ.ศ.2510 ที่ยังอยู่ในขั้นตอนการพิจารณาของกรรมาธิการร่วมสองสภา การตรวจสอบกระบวนการอนุมัติรายงาน EIA การเป็นตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ยื่นเรื่องต่อสำนักงานเปิดเผยข้อมูลข่าวสารทางราชการขอให้มีการเปิดเผยสัญญาสัมปทานโครงการระหว่างกระทรวงอุตสาหกรรมกับบริษัทเหมืองแร่โพแทช (สัญชาติแคนาดา) จนทำให้สาธารณชนได้รับรู้เกี่ยวกับความหมกม昧 ฉ้อฉล และการเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทคู่สัญญาอย่างมากมาย จากการทำสัญญาฉบับดังกล่าว ทั้งนี้บุคลากรบางส่วนยังได้แยกตัวออกมาร่วมกับบุคลากรบางส่วนของกลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มฯ จัดตั้งเป็นองค์กรใหม่ภายใต้ชื่อกลุ่มนิเวศวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งทำหน้าที่เป็นทีมที่ปรึกษาให้กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ อยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้องค์กรด้านตรวจสอบนโยบายและการพัฒนา อย่างโครงการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะด้านทรัพยากรแร่ ซึ่งเป็นการรวมตัวกันขององค์กรพัฒนาเอกชนหลากหลายองค์กร ยังได้มีหนุนเสริมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในการเป็นแนวร่วมเคลื่อนไหวกดดันผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิงนโยบายให้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการจัดการทรัพยากรแร่ ในภาคอีสานอย่างต่อเนื่องอยู่ในขณะนี้

นอกจากองค์กรที่กล่าวไปข้างต้น องค์กรพัฒนาเอกชนด้านกฎหมาย เช่น สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) โครงการนิติธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม เครือข่ายนักกฎหมายสิทธิมนุษยชน ยังได้เข้ามาหนุนเสริมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในด้านการจัดอบรมเกี่ยวกับกฎหมายและสิทธิให้กับชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ การหนุนเสริมการเคลื่อนไหวในประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนและประสานงานเกี่ยวกับข้อมูลด้านกฎหมายให้กับองค์กรพัฒนาทีมที่ปรึกษาของกลุ่มอนุรักษ์ฯ อย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด ส่วนองค์กรด้านเกษตรทางเลือก ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ ใกล้ชิดที่สุดองค์กรหนึ่งก็คือ มูลนิธิชีวิตไท (RAFA) ซึ่งได้เข้ามาช่วยเหลือกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเกษตรทางเลือกให้กับชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ การทำงานด้านความคิดกับชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านหลุดพ้นจากการทำเกษตรที่ถูกพ่วงมาพร้อมกับปัญหานี้เส้นทางเกษตรอย่างไม่รู้จบ

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าผลจากการเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวมที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงลักษณะการทำงานจากตัวใครตัวมันมาทำงานแบบเครือข่ายประสานงานและการปรับเป้าหมายการทำงานในภาพรวมมาจับงานด้านการพัฒนา จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดกลุ่มอนุรักษ์และเกิดการเติบโตได้อย่างต่อเนื่อง

2) การเติบโตของภาคประชาสังคม

การเติบโตของประชาสังคมยังเอื้อต่อการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน กล่าวคือ การเติบโตของสังคมประชาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างคึกคักมาตั้งแต่ในช่วงหลังจากการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ได้ทำให้ภาคประชาชน นักวิชาการ อาจารย์ องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ทางสังคมและเอกชน ต่างพากันตื่นตัวต่อการมีส่วนร่วมใน

การตรวจสอบการดำเนินงานและออกมาวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลและภาครัฐมากขึ้น ซึ่งมีการดำเนินการไปพร้อมกับการนำเสนอชุดความรู้ เพื่อเสนอทางออกให้กับการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ และเป็นธรรม

กล่าวได้ว่า นับตั้งแต่การชุมนุมประท้วงครั้งแรกของกลุ่มอนุรักษ์ เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2546 ที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี เพื่อเรียกร้องให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจ โครงการฯ ลงมารับทราบปัญหาและเจรจากับกลุ่มอนุรักษ์อย่างเสมอหน้าเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยผลของการเจรจาได้นำมาสู่การแต่งตั้งคณะทำงานพิจารณารายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีในเวลาต่อมา ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์) เป็นผู้แต่งตั้งให้ตัวแทนจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมกัน โดยเฉพาะในประเด็นข้อบกพร่องในรายงาน EIA ตามข้อเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์ฯ และองค์กรพัฒนาเอกชน ผลพวงจากการชุมนุมประท้วงและการแต่งตั้งคณะทำงานฯ ซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่ภาคประชาสังคมกำลังแบ่งบาน มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นและดึงดูดให้ผู้คนจากหลายภาคส่วนทั้งในท้องถิ่นและระดับประเทศ หันมาสนใจต่อประเด็นปัญหา และเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย ติดตามข้อมูล วิพากษ์วิจารณ์ เสนอแนะ และนำเสนอข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาของโครงการในมิติต่าง ๆ กันอย่างขนานใหญ่ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีได้เข้ามาทำวิจัยเชิงสำรวจเรื่อง “ทัศนคติของประชาชนต่อโครงการเหมืองแร่ จังหวัดอุดรธานี” นักวิชาการจากสำนักไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เข้ามาทำวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐบาลและภาคเอกชน” นักวิชาการจากสถาบันพระปกเกล้าได้เข้ามาศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการจัดการความขัดแย้งของชาวบ้านในพื้นที่โครงการฯ และสมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นคณะกรรมการร่วมสองสภาในการพิจารณาร่างกฎหมายแร่ พ.ศ. 2510 ฉบับแก้ไข ลงพื้นที่โครงการฯ เพื่อเก็บข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจในการลงมติพิจารณารับร่างกฎหมายเข้าสู่สภา ตลอดจนสื่อมวลชนท้องถิ่นเองก็ได้ลงพื้นที่เพื่อติดตามข่าวการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและบริษัทฯ และประเด็นปัญหาต่างๆ ไปเผยแพร่สู่สาธารณะอย่างต่อเนื่อง ผลของการลงสู่สนามของปัญหาและความขัดแย้งของกลุ่มคนและองค์กรต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับโครงการฯ และความขัดแย้งของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ กับบริษัทฯ กลายเป็นประเด็นสาธารณะที่สังคมและรัฐให้ความสนใจมาเป็นลำดับ

จนกระทั่งนำมาสู่การจัดเวทีสัมมนาเรื่อง โครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี: ปัญหาและแนวทางแก้ไข ซึ่งเป็นผลพวงจากการรวมตัวกันของนักวิชาการสาขาต่างๆ ที่อยู่ในแวดวงราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคธุรกิจ ที่มีความเห็นพ้องร่วมกันว่า สถานการณ์ความขัดแย้งอย่างรุนแรงอันเป็นผลมาจากโครงการเหมืองแร่โพแทชนั้น ได้เป็นภาพตัวแทนที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของกระบวนการตัดสินใจต่อโครงการขนาดใหญ่ที่ได้สร้างปัญหาความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในสังคมมาอย่างต่อเนื่องและนับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น การจัดเวที

สาธารณะดังกล่าวจึงถูกจัดขึ้นเพื่อยกรณิโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานีขึ้นมาเป็นกรณีตัวอย่างในการสร้างบรรทัดฐานทางวิชาการต่อกระบวนการตัดสินใจโครงการขนาดใหญ่ของรัฐและเอกชน ที่มุ่งให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบและตัดสินใจโครงการร่วมกันอย่างรอบด้าน เพื่อแก้ไขปัญหาของกระบวนการตัดสินใจโครงการที่มักไม่มีความโปร่งใส บกพร่อง ขาดความน่าเชื่อถือและขาดการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นรากเหง้าของปัญหาความขัดแย้งที่สั่งสมมายาวนาน เวทีสาธารณะดังกล่าวจึงมีผู้เข้าร่วมถกเถียงแลกเปลี่ยนจากหลายภาคส่วนของสังคม เช่น นักวิชาการ นักการเมือง ข้าราชการระดับกระทรวงและกรม องค์กรพัฒนาเอกชน สถานายความ ช่างบ้านในพื้นที่และบริษัทเจ้าของโครงการ และมีประเด็นถกเถียงแลกเปลี่ยนที่เกี่ยวข้องกับโครงการเหมืองแร่โพแทชหลากหลายมิติไม่ว่าจะเป็น ประเด็นเกี่ยวกับกฎหมายแร่ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 ประเด็นเกี่ยวกับสัญญาสัมปทาน ประเด็นกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ประเด็นในเชิงนโยบายการจัดการทรัพยากรแร่ของประเทศ และประเด็นเกี่ยวกับรายงาน EIA ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ในเวทีมากที่สุดประเด็นหนึ่ง

หลังจากเวทีสาธารณะดังกล่าวได้เสร็จสิ้นลงประเด็นปัญหาเกี่ยวกับโครงการที่ได้มีการถกเถียงกันในเวที ได้ถูกนำไปขยายการรับรู้ไปสู่สังคมในวงกว้างมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับรายงาน EIA ซึ่งผู้เชี่ยวชาญจากหลายสาขามีข้อสรุปที่ตรงกันว่ากระบวนการตัดสินใจโครงการโดยเฉพาะในส่วนของรายงาน EIA นั้นมีความบกพร่องทางวิชาการหลายประการ และมีส่วนดึงดูดให้นักวิชาการในวงราชการ นักวิชาการอิสระ สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และประชาชน เดินทางลงมาศึกษาข้อมูล และออกมาเคลื่อนไหวในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับโครงการฯ และร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์มาโดยตลอด เช่นการรวมตัวกันของกลุ่มคนและกลุ่มองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน นักธุรกิจ รวมถึงสื่อมวลชน ในจังหวัดอุดรธานีเป็น คณะทำงานศึกษาและติดตาม โครงการเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี ที่ออกมาเคลื่อนไหวศึกษาข้อมูลในประเด็นปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โพแทช พร้อมกับติดตามการดำเนินการโครงการของรัฐและบริษัทฯ เพื่อนำข้อมูลไปสร้างความเข้าใจกับประชาชนในจังหวัดโดยการจัดเวทีสัมมนาวิชาการร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมีข้อสรุปผลการศึกษานำเสนอต่อรัฐบาลให้มีการทบทวนแก้ไขสัญญาสัมปทานระหว่างกระทรวงอุตสาหกรรมกับบริษัทฯ เสียใหม่ การเสนอให้มีการจัดทำรายงาน EIA ฉบับใหม่ รวมจนถึงเสนอให้มีการเพิ่มการทำรายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ หรือ HIA เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของรายงาน EIA ซึ่งในขณะนั้น พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติยังไม่ถูกประกาศบังคับใช้ การเคลื่อนไหวของคณะทำงานศึกษาและติดตามฯ จึงมีส่วนหนุนเสริมให้กลุ่มอนุรักษ์เคลื่อนไหวระดมแนวร่วมจากประชาชนในเขตเมืองได้ง่ายขึ้น และเพิ่มความชอบธรรมให้กับข้อเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์มากยิ่งขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนไหวของเครือข่ายนักวิชาการทางด้านเครือข่ายนักวิชาการนิเวศวัฒนธรรมอีสาน ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง “นโยบายสาธารณะการจัดการเกลือในภาคอีสาน” ซึ่งหลังจากงานวิจัยชิ้นนี้ถูกตีแผ่ออกสู่สังคม ประเด็น

เรื่องเกลือพื้นบ้านในฐานะภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ได้ถูกกระตุ้นให้กลายเป็นประเด็นสาธารณะขึ้นมาโดยศรัศกร วัลลิโภดม นักประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง และกลุ่มอนุรักษ์าก็ได้นำประเด็นเรื่องเกลือพื้นบ้านไปขับเคลื่อนเป็นประเด็นเรียกร้องให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิงนโยบายเปลี่ยนแปลงการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับเกลือหินและโพแทชในภาคอีสานเสียใหม่ เพื่อให้การพัฒนามีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน

ดังนั้น ผลพวงจากการเติบโตของประชาสังคม จึงเอื้อให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ สามารถพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวให้เติบโตได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากได้เกิดการตื่นตัวของหลายภาคส่วนในสังคมไม่ว่าจะเป็น นักวิชาการในวงราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ภาคธุรกิจ และประชาชน ได้ออกมาเคลื่อนไหวเกี่ยวกับประเด็นปัญหาของโครงการเหมืองแร่โพแทชในหลายมิติอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง จนทำให้ประเด็นปัญหาต่างๆ ที่มีการออกมาเคลื่อนไหวได้กลายเป็นประเด็นสาธารณะที่อยู่ในความสนใจของสังคม และเกิดการถกเถียงแลกเปลี่ยน ศึกษาและติดตามการเคลื่อนไหวของโครงการฯ จากสังคมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเท่ากับเป็นการหนุนเสริมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในการตรวจสอบการดำเนินโครงการของรัฐและบริษัทเจ้าของโครงการให้เกิดความเป็นธรรม ไม่บิดเบือน หมกเม็ด ฉ้อฉลได้เป็นอย่างดี อีกทั้งประเด็นปัญหาต่างๆ ที่นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนได้นำออกมาเคลื่อนไหวยังกลายเป็นฐานความรู้ทางวิชาการให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ สามารถหยิบฉวยมาสนับสนุนข้อเรียกร้องและเพิ่มอำนาจในการต่อรองได้อย่างชอบธรรมมาโดยตลอดเช่นเดียวกัน

3) การมีอิสระและเสรีภาพของสื่อมวลชน

การมีอิสระและเสรีภาพมากขึ้นของสื่อมวลชนทั้งสื่อระดับชาติและสื่อท้องถิ่นได้นำมาสู่การติดตามนำเสนอประเด็นปัญหา ขบวนการเคลื่อนไหวของโครงการฯ และการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ไปสู่สาธารณะได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนผลพวงจากการปฏิรูปสื่อครั้งที่สองที่ทำให้เกิดทีวีสาธารณะช่อง “ไทยทีวี” ขึ้น ได้ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ มีพื้นที่ในการสื่อสารกับสังคมในวงกว้างมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย กล่าวคือชาวบ้านได้อำศัยการทำข่าวกันเองผ่านการสนับสนุนของโครงการนักข่าวพลเมืองและส่งเทปไปออกอากาศผ่านช่วงรายการนักข่าวพลเมืองซึ่งเป็นรายการข่าวช่วงหนึ่งที่ต้องการปลดปล่อยและสะท้อนเสียงเล็กๆ ของผู้คนในสังคมที่หลากหลายซึ่งถูกปิดกั้น กดทับจากสื่อกระแสหลักมาโดยตลอด ให้มีโอกาสด้านการสื่อสารกับสังคมบนพื้นที่สื่อกระแสหลักมากขึ้น ด้วยโอกาสที่เปิดกว้างชาวบ้านจึงหยิบฉวยโอกาสที่เปิดออกดังกล่าว เพื่อสื่อสารกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มพวกเขา สื่อสารวิถีชีวิต และวัฒนธรรมตลอดจนมุมมองความคิด โลกทัศน์ และเรื่องราวปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่เคยถูกเก็บงำ ซ่อนไว้ ออกไปสู่สาธารณะ ให้เกิดความเข้าใจต่อกิจกรรมในการเคลื่อนไหวของพวกเขามากยิ่งขึ้น ดังเห็นได้จากการนำข่าวเชิงสารคดี เรื่อง “นารวม” ซึ่งเป็นประเพณีประเพณีอย่างหนึ่งที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการระดมทุนสำหรับการเคลื่อนไหวต่อสู้ไปออกอากาศเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2552 และเรื่อง งานบุญกุ่มข้าวใหญ่ ซึ่งเป็นประเพณีประเพณีอีกอย่าง

หนึ่งที่กลุ่มอนุรักษ์ได้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นเครื่องมือในการระดมทุนเช่นเดียวกัน ออกอากาศเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553 เป็นต้น

นอกจากนี้การเกิดขึ้นของทีวีไทยยังได้นำมาสู่การเกิดขึ้นของรายการ “สิทธิวิวาทะ” ซึ่งดำเนินรายการโดย สุนัย ไชยรส อดีตกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและอดีตสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และเป็นรายการที่เปิดพื้นที่ให้กับวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นปัญหาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของสิทธิชุมชน สิทธิทางวัฒนธรรม สิทธิทางการเมือง และสิทธิในความเสมอภาคทางเพศ เป็นต้น ที่ถูกชุกซ่อนไว้ตามชอกหลืบของสังคม โดยแยกรับเชิญจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาในแต่ละตอนที่ถูกนำขึ้นมาเป็นประเด็นถกเถียง แลกเปลี่ยน การเกิดขึ้นของรายการดังกล่าวจึงเอื้อให้แกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีโอกาสได้เข้าร่วมถกเถียง แลกเปลี่ยนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในพื้นที่ ไปพร้อม ๆ กับการสื่อสารประเด็นปัญหาของชาวบ้านออกไปยังสาธารณะอย่างกว้างขวาง ดังเห็นได้จากการเข้าร่วม วิวาทะ ในรายการของแกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 เกี่ยวกับประเด็นการตีความ มาตรา 67 ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับกรณีโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี

ดังนั้นความเป็นอิสระและการมีเสรีภาพของสื่อจึงมีส่วนที่ทำให้ประเด็นความขัดแย้งในพื้นที่โครงการฯ และประเด็นเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์ฯถูกตีแผ่ไปสู่สังคมในวงกว้างมากยิ่งขึ้น เพื่อระดมความโน้มเอียงของผู้คนในสังคมให้หันมาสนับสนุนประเด็นเรียกร้องของขบวนการ รวมถึงทำให้ประเด็นปัญหาในพื้นที่เล็ก ๆ กลายเป็นประเด็นสาธารณะสร้างแรงกดดันให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายรัฐบาลต้องลงมาสู่สนามปัญหาเพื่อแก้ไขประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน

ฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหว (Counter – Movement)

ในส่วนนี้จะได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างขบวนการทางสังคม “กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี” กับฝ่ายต่อต้านกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ ฝ่ายบริษัทเจ้าของโครงการ รวมถึงฝ่ายชาวบ้าน นักการเมืองท้องถิ่น และสื่อมวลชนท้องถิ่น ที่ให้การสนับสนุนโครงการเหมืองแร่โพแทชให้เกิดขึ้นในพื้นที่อุดรใต้ ซึ่งฝ่ายต่อต้านเหล่านี้ถือเป็นขบวนการที่ได้เคลื่อนไหวปะทะสังสรรค์กับขบวนการทางสังคมในลักษณะของต่อต้าน ขัดขวาง ตอบโต้ แข่งขันทางอุดมการณ์ และความเชื่อ หรือสร้างปัญหาอุปสรรคให้กับการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ตลอดจนสัมพันธ์กับการปรับตัวขององค์กรการเคลื่อนไหวและยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีมาโดยตลอด ทั้งนี้สาเหตุที่ผู้วิจัยได้นำฝ่ายรัฐเข้ามาร่วมเป็นฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วยก็เพราะว่า นับจากในช่วงทศวรรษที่ 20 เป็นต้นมารัฐได้สะท้อนตัวตนออกมาให้สาธารณะได้เห็นว่าได้เป็นผู้ที่ยืนเคียงบ่าเคียงไหล่อยู่ข้างฝ่ายนายทุน หรือบริษัทข้ามชาติ และมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ

ซึ่งเป็นรากเหง้าของปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชนท้องถิ่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและปัญหาทางสังคมที่ติดตามอย่างมากมาย ด้วยสาเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าไม่ควรละเลยการนำฝ่ายรัฐมาวิเคราะห์รวมเป็นส่วนหนึ่งกับฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆได้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้แบ่งฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งหมดออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) ฝ่ายรัฐระดับนโยบาย ได้แก่ ฝ่ายการเมือง หน่วยงานระดับกระทรวง และระดับกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง 2) ฝ่ายรัฐระดับปฏิบัติการ (เช่น จังหวัด อำเภอ และกำนันผู้ใหญ่บ้าน) 3) บริษัทเจ้าของโครงการ ได้แก่ บริษัทเหมืองแร่โพแทช สัญชาติแคนาดา และบริษัทเหมืองแร่โพแทช สัญชาติไทย และ 4) ฝ่ายต่อต้านกลุ่มอื่นๆ (เช่น ชาวบ้านในพื้นที่ นักการเมืองท้องถิ่น และสื่อมวลชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มที่สนับสนุนโครงการในพื้นที่)

นอกจากนี้ การวิเคราะห์ถึงวิธีการตอบโต้ของฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยจะใช้การอ้างอิงตามกรอบช่วงเวลาที่ได้นำเสนอไปในบทที่ 5 หัวข้อ 5.6 ซึ่งได้มีการแบ่งพัฒนาการการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ออกเป็น 4 ช่วง แต่การวิเคราะห์ในส่วนนี้จะรวมช่วงที่ 1 กับ ช่วงที่ 2 และ ช่วงที่ 3 กับ ช่วงที่ 4 เข้าด้วยกันให้เหลือเพียง 2 ช่วง เพื่อความกระชับของเนื้อหาในการวิเคราะห์

การเคลื่อนไหวช่วงแรก

1) การตอบโต้ของรัฐฝ่ายนโยบาย

อย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปข้างแล้วในบทที่ 4 การเคลื่อนไหวของรัฐฝ่ายนโยบายในการผลักดันโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานีให้เกิดขึ้นในแผ่นดินอีสานนั้น ได้ถูกวางแผนและดำเนินการมาก่อนหน้าที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีจะลุกขึ้นมาตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจรัฐ หรือการประท้วงการใช้อำนาจของรัฐมายาวนานกว่า 30 ปีแล้ว ซึ่งทุกกระบวนการในการผลักดันให้โครงการขนาดใหญ่ที่จะส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชุมชนแห่งนี้ได้เกิดขึ้น ได้ถูกวางแผนและดำเนินการมาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยดำเนินงานกันอย่างเงียบๆ หรือพูดเป็นภาษาชาวบ้านหน่อยก็คือการจ้อง หมกเม็ด บิดเบือน ฉ้อฉลไม่ให้สาธารณะได้รับรู้ ตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจดำเนินโครงการของรัฐ การให้สัญญาสัมปทานแก่บริษัทข้ามชาติ การแก้ไขสัญญาสัมปทาน การผลักดันร่างกฎหมายแร่ (ฉบับที่ 5) แก้ไข พ.ศ. 2545 เข้าสู่สภาหรือแม้กระทั่งการผ่านความเห็นชอบในรายงาน EIA ของ (คชก.) เมื่อมาถึงในช่วงที่ชาวบ้านได้ออกมาเคลื่อนไหว การดำเนินงานของรัฐที่ได้เตรียมการไว้เพื่อสร้างเงื่อนไขรองรับการผลักดันโครงการจนเกือบจะแล้วเสร็จสมบูรณ์เหลือเพียงกระบวนการเดียวที่ยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จก็คือการแก้ไขเงื่อนไขในกฎหมายแร่ให้สามารถทำเหมืองแร่ได้ดินได้ เท่านั้น

ดังนั้น การตอบโต้ของรัฐฝ่ายนโยบายที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการอนุมัติโครงการ จึงมีวิธีการตอบโต้ด้วยการใช้กลไกของระบบราชการเป็นเครื่องมือในการตอบโต้ในหลายลักษณะ เช่น การรับหนังสือเรียกร้อง คัดค้าน หรือข้อเสนอแนะจากชาวบ้าน แล้วตอบโต้

โดยการนั่งเฉย แะแข็ง ประวิงเวลา หรือไม่ให้ความร่วมมือ รวมจนถึงการอาศัยอำนาจทางราชการ สร้างกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายที่ขาดความโปร่งใส ไม่เป็นธรรม เช่น กรมอุตสาหกรรม และการเหมืองแร่ (กพร.) สังกัดกระทรวงอุตสาหกรรม ได้เชิญตัวแทนของบริษัทเหมืองแร่โพแทช สัญชาติแคนาดา เข้าร่วมในการร่างประกาศกระทรวงตามพระราชบัญญัติ เพื่อกำหนด เงื่อนไขรายละเอียดการทำเหมืองใต้ดิน ทั้งที่บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติแคนาดา เป็นผู้มีส่วน ได้ส่วนเสียโดยตรงกับโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี เป็นต้น

2) การตอบโต้ของฝ่ายรัฐระดับปฏิบัติการ

ฝ่ายรัฐระดับปฏิบัติการนั้นถือได้ว่าเป็นฝ่ายรัฐที่มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม อนุรักษ์อย่างใกล้ชิดมากที่สุด โดยเฉพาะส่วนราชการระดับจังหวัด เช่น จังหวัดอุดรธานี อุตสาหกรรมจังหวัด และอำเภอ ซึ่งการโต้กลับของฝ่ายรัฐระดับปฏิบัติการที่มีต่อกลุ่มอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมอุดรธานีในช่วงแรกนี้ มีวิธีการที่ไม่ได้แตกต่างจากฝ่ายรัฐระดับนโยบายมากนัก กลไก ของระบบราชการ และกลไกทางการเมืองการปกครองของรัฐก็ยังคงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการตอบโต้ กลุ่มอนุรักษ์อยู่เช่นเดิม อีกทั้งเป้าหมายของการตอบโต้ก็ยังมุ่งสนองตอบต่อแนวทางในการ ผลักดันโครงการของฝ่ายนโยบายอย่างชัดเจน เช่น การใช้วิธีการข่มขู่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน และ ชาวบ้านในพื้นที่ ไม่ให้ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ การรับหนังสือร้องเรียน หนังสือ คัดค้าน แล้วนั่งเฉย ไม่ดำเนินการ หรือส่งเรื่องไปตามหลักปฏิบัติทางราชการเพื่อประวิงเวลา พร้อมกับผลกระทบไปให้หน่วยงานอื่นรับเรื่องไปดำเนินการแทน เพื่อให้หน่วยงานของตนหลุด ลอยจากปัญหาความขัดแย้งเฉพาะหน้า ทั้งนี้การตอบโต้โดยการข่มขู่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน และ ชาวบ้านถือได้ว่าเป็นการสร้างอุปสรรคสำหรับการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงที่มีการเคลื่อนไหวของชาวบ้านก่อนที่จะมีการรวมตัวเป็นกลุ่มอนุรักษ์อย่างเป็นทางการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ไม่กล้าออกมาเคลื่อนไหว ส่วนชาวบ้าน เองก็ถูกข่มขู่จากผู้ใหญ่บ้าน การตอบโต้ด้วยวิธีนี้ได้สร้างความยากลำบากพอสมควรให้กับ การเคลื่อนไหวของชาวบ้านและการระดมมวลชนเพื่อจัดตั้งกลุ่มในช่วงนั้น และสร้างอุปสรรคต่อเนื่องมา จนกระทั่งสามารถจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวได้แล้ว นักพัฒนาเอกชนและแกนนำชาวบ้านต้อง ทำงานอย่างหนักเพื่อที่จะทำการปลดปล่อยความกลัวของชาวบ้านจากการข่มขู่

3) การตอบโต้ของฝ่ายบริษัทเจ้าของโครงการ บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติ แคนาดา

การตอบโต้ของบริษัทนั้น ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในช่วงหลังที่กลุ่มอนุรักษ์ได้ เกิดขึ้นแล้ว ทำให้ในช่วงที่ชาวบ้านในตำบลห้วยสามพาดและนักพัฒนาเอกชน ได้ออกเคลื่อนไหว ยื่นหนังสือคัดค้านตามส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและการเคลื่อนไหวระดมมวลชนจัดตั้งนั้น ไม่ต้อง เผชิญกับการขัดขวางหรือเผชิญกับการตอบโต้ของฝ่ายบริษัทฯ แต่หลังจากนั้นกลุ่มอนุรักษ์ก็ต้อง เผชิญกับอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการตอบโต้ของบริษัทฯ ด้วยวิธีการหลายรูปแบบ โดยเฉพาะการ ตอบโต้ในระดับพื้นที่ ได้แก่ การรุกรานประชาสัมพันธ์ข้อมูลในด้านดีของโครงการเพื่อให้ได้รับ

การยอมรับจากสาธารณะและชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่โครงการ เช่น เรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การสร้างงานให้กับชาวบ้านในชุมชน การนำความเจริญมาสู่ชุมชน ชาวบ้านจะได้ซื้อปุ๋ยเคมีได้ในราคาถูกเพราะอยู่ใกล้แหล่งผลิต และเรื่องความปลอดภัยของโครงการที่สามารถควบคุมผลกระทบได้ด้วยเทคโนโลยีอันทันสมัย เป็นต้น ผ่านการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดเวทีชี้แจงตามหมู่บ้านต่างๆ ในพื้นที่โครงการ (โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ ตำบลหนองไผ่ และตำบลโนนสูง อำเภอเมือง เนื่องจากเป็นพื้นที่ตั้งโรงงานแยกและแต่งแร่ ด้วยเหตุนี้ทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลุ่มอนุรักษ์ไม่สามารถเข้าไประดมแนวร่วมได้ เพราะชาวบ้านถูกบริษัทโน้มน้าวและเห็นคล้อยตามบริษัทฯ เป็นส่วนใหญ่) การจัดเวทีชี้แจงตามหน่วยงานราชการและองค์กรทางเศรษฐกิจในจังหวัด การจัดเวทีชี้แจงตามโรงแรม เชิญนายกอบต. สมาชิกอบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เข้ารับฟัง นอกจากนี้ยังมีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อรูปแบบต่างๆ เช่น การโฆษณาทางป้ายคัดเอาขนาดใหญ่ การประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์และวิทยุท้องถิ่น การประชาสัมพันธ์ผ่านวารสารของตนเอง (วารสารรายสองเดือน “จากใจไปเดช”) และการประชาสัมพันธ์ทางแผ่นพับ เป็นต้น ทั้งนี้นอกจากบริษัทฯ จะใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์และโฆษณาโครงการแล้ว บริษัทฯยังได้ใช้ช่องทางการสื่อสารเหล่านั้นเป็นเครื่องมือในการตอบโต้ชุดข้อมูลต่างๆของกลุ่มอนุรักษ์และสังคม รวมถึงการโจมตีแกนนำชาวบ้านและการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ด้วย

นอกจากนี้ บริษัทฯยังได้ตอบโต้ด้วยวิธีการแย่งชิงมวลชนหลายรูปแบบ เช่น การประสานโรงพยาบาลในพื้นที่จัดหน่วยพยาบาลเคลื่อนที่ออกให้บริการทางสุขภาพแก่ชาวบ้าน การจัดงานมหรสปรีนเร้งต่าง ๆ ในช่วงงานเทศกาลประจำปีของชุมชน การมอบทุนการศึกษาและอุปกรณ์ทางการศึกษาให้กับโรงเรียนในเขตพื้นที่โครงการ การถวายเงินสร้างศาสนาสถานให้แก่วัดในพื้นที่โครงการ การมอบเงินร่วมจัดกิจกรรมตามประเพณีของชุมชน และการมอบเงินและอุปกรณ์สนับสนุนการก่อสร้างสาธารณูปโภค และการจัดกิจกรรมสันถนาการให้แก่องค์กรบริหารส่วนตำบลในพื้นที่โครงการ เป็นต้น และการลอบบี้ข้าราชการ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับปฏิบัติการ นักการเมืองท้องถิ่น เพื่อให้สนับสนุนโครงการ หรืออำนวยความสะดวกในการระดมมวลชนในพื้นที่แก่บริษัท ซึ่งข้อสรุปดังกล่าวได้สอดคล้องกับข้อมูลการให้สัมภาษณ์ของนักพัฒนาเอกชน (NGO) ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่โครงการว่า ในช่วงแรกนี้บริษัทได้เน้นงานประชาสัมพันธ์และงานมวลชนในพื้นที่ค่อนข้างเข้มข้น เนื่องจากบริษัทฯได้ให้น้ำหนักไปที่การสร้างฐานมวลชนในพื้นที่ มากกว่าการเคลื่อนไหวในระดับนโยบาย เพราะกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการผลักดันโครงการที่สำคัญ ๆ ในเชิงนโยบายได้ถูกดำเนินการไวล่วงหน้าเกือบจะเสร็จสิ้นหมดแล้ว เหลือแต่เพียงขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่โครงการโดยตรง มวลชนในพื้นที่จึงกลายเป็นเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการเคลื่อนไหวในช่วงนี้ กอปรกับทีมงานฝ่ายประชาสัมพันธ์ของบริษัทเองมีลักษณะเหมือนนักเลงลูกทุ่ง เข้าหาชาวบ้านแบบเคาะประตูบ้านอย่างต่อเนื่องจึงสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับงานมวลชนในพื้นที่ของบริษัทฯ ได้เป็นอย่างดี

4) ปฏิกริยาตอบโต้ของฝ่ายต่อต้านกลุ่มอื่น ๆ

การเคลื่อนไหวตอบโต้ของฝ่ายต่อต้านกลุ่มอื่น ๆ ในช่วงแรกนี้ การเคลื่อนไหวตอบโต้ที่เด่นชัดที่สุดคือ การรวมตัวกันของกลุ่มผู้สนับสนุนโครงการไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน นักการเมืองท้องถิ่น (อบต.) และชาวบ้าน ในพื้นที่โครงการจัดตั้งเป็นกลุ่มสนับสนุนโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีอย่างเป็นทางการ เพื่อแข่งขันทางการเมืองกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากชาวบ้านในพื้นที่ของผู้วิจัย ทำให้ทราบว่ากลุ่มแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาส่วนใหญ่ล้วนมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับทางบริษัทเจ้าของโครงการ และเป็นกลุ่มที่ปลูกปั่นมวลชนในพื้นที่ให้เข้าสนับสนุนโครงการและเข้าร่วมกิจกรรมกับบริษัทอย่างต่อเนื่อง และการเข้าร่วมกิจกรรมกับบริษัทในแต่ละครั้งชาวบ้านก็จะได้รับค่าตอบแทนในการเข้าร่วมครั้งละประมาณ 100-200 บาท หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าการถูกซื้อตัว เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดคำถามขึ้นมาว่า กลุ่มผู้สนับสนุนทั้งหมดจะได้รับค่าจ้างหรือผลประโยชน์ตอบแทนการออกมาเคลื่อนไหวสนับสนุนโครงการจริงหรือไม่ ? อย่างไร ? ซึ่งคำตอบน่าจะอยู่ที่ชุมชนอย่างปฏิเสธไม่ได้

นอกจากนี้ ชาวบ้านกลุ่มสนับสนุนโครงการยังได้ใช้กลไกทางสังคมเป็นเครื่องมือในการตอบโต้กลุ่มอนุรักษ์ฯหลายรูปแบบ เช่น การไม่คบค้าชาวบ้านที่คัดค้านโครงการ การนิทาฝ่ายต่อต้านโครงการไปในทางเสียหาย การไม่ให้ความร่วมมือทางสังคม เช่น การไม่เข้าร่วมในงานบุญที่มีฝ่ายต่อต้านโครงการเป็นเจ้าภาพ การไม่ให้ความช่วยเหลือในงานออกแรง และการไม่ร่วม สังคมกรรมในงานบุญประเพณีทางศาสนาของชุมชน ตลอดจนการไม่ซื้อสิ่งของในร้านค้าที่ฝ่ายต่อต้านโครงการเป็นผู้ขาย เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้นำมาสู่ความแตกแยกของชาวบ้านในชุมชนพื้นที่โครงการอย่างรุนแรง อย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปบ้างแล้วในบทที่ 5

การเคลื่อนไหวช่วงที่สอง

1) การตอบโต้ของรัฐฝ่ายนโยบาย

การเคลื่อนไหวตอบโต้ของฝ่ายรัฐในช่วงที่สองนี้นับได้ว่ามีความสลับซับซ้อนและมีลักษณะของการตอบโต้ในเชิงรุกมากขึ้นมากกว่าในช่วงแรกที่ผ่านมา โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การผลักดันกระบวนการประทันทันที โดยเฉพาะขั้นตอนการรังวัดเขตคำขอประทันทันทีให้แล้วเสร็จ ซึ่งถือเป็นกระบวนการสำคัญและมีอุปสรรคมากที่สุดขั้นตอนหนึ่งก่อนที่จะเปิดออกไปสู่การอนุมัติโครงการ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่รัฐต้องเข้าไปดำเนินการในพื้นที่โครงการ และต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ ก่อปรกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากในช่วง (ก่อนที่จะมีชาวบ้านในพื้นที่ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ) ชาวบ้านในพื้นที่หลายตำบลได้ตื่นตัวทางการเมืองลุกขึ้นมาใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญ ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมครั้งแรกในกระบวนการตัดสินใจโครงการที่จะส่งผลกระทบต่อโลกชีวิตของพวกเขา ซึ่งแต่เดิมพวกเขาเคยถูกเบียดขับกีดกันจากรัฐมาโดยตลอด จากเงื่อนไขดังกล่าวจึงทำให้รัฐไม่สามารถใช้อำนาจรวมศูนย์หมกเม็ดเบียดขับกีดกันกระบวนการดังกล่าวบรรลุจุดมุ่งหมายได้โดยง่ายเหมือนที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตามรูปแบบหรือวิธีการโต้กลับกลุ่มอนุรักษ์ของรัฐ ก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากในช่วงแรกมากนัก กล่าวคือ รัฐก็ยังคงใช้กลไกของระบบราชการทั้งกลไกอำนาจทางการบริหาร การกำหนดนโยบาย และกลไกอำนาจทางการปกครอง เป็นเครื่องมือในการตอบโต้ที่สำคัญ เพียงแต่มีลักษณะเชิงรุกมากขึ้นกว่าเดิม ได้แก่ การตอบโต้โดยวิธีการใช้อำนาจทางการปกครอง และอำนาจในการบริหาร เช่น **การใช้คำสั่งทางการปกครองของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย** ที่สั่งการให้ส่วนราชการในการปกครองภายในจังหวัดอุดรธานี และเชิญตัวแทนจากฝ่ายบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย กับตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ฯ เข้าประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่โครงการ ภายหลังจากบริษัทเหมืองแร่โพแทช สัญชาติไทย มีหนังสือร้องเรียนสภาพปัญหาอุปสรรคในกระบวนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรไปถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการรับลูกจากบริษัทของรัฐมนตรี เพื่อเป็นข้ออ้างกลางในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เพื่อเปิดทางให้กับกระบวนการประทานบัตรที่ถูกแช่แข็งมานาน ให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ โดยเร็ว **การแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อแก้ไขปัญหาการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม (นายชาญชัย ชัยรุ่งเรือง)** ซึ่งเป็นการตอบโต้ด้วยการใช้คณะกรรมการดังกล่าวสร้างมายาภาพของการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อนำไปสู่การผลักดันกระบวนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตร **การตอบโต้โดย รองปลัดกระทรวงมหาดไทย ในฐานะประธานคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี จ.อุดรธานี** ด้วยการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาและให้ความรู้ ความเข้าใจ กรณีการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานี จ.อุดรธานี มีผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เป็นประธาน โดยมีอำนาจหน้าที่จัดการประชุมชี้แจงข้อมูลของโครงการ และกระบวนการขอประทานบัตร ให้กับประชาชนในจังหวัดอุดรธานีได้รับทราบ ซึ่งทั้งสองกรณีข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงการโต้กลับด้วยการปฏิเสธข้อเสนอแนะของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมจนถึงข้อเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่เสนอให้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยการ ศึกษาประเมินผลของโครงการทั้งระบบในเชิงยุทธศาสตร์ (SEA) ก่อนที่รัฐจะตัดสินใจทางหนึ่งทางใดเกี่ยวกับโครงการ และการตอบโต้ของรัฐดังกล่าวได้เป็นฉนวนเหตุสำคัญที่นำมาสู่การชุมนุมปิดถนนมิตรภาพประท้วงของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ให้มีการยุบคณะกรรมการทั้งสองชุดดังกล่าว **รวมถึงการตอบโต้ของกระทรวงอุตสาหกรรม** โดยการออกประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่องโครงการหรือกิจกรรมเกี่ยวกับการอุตสาหกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ที่มีข้อกำหนดว่าโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานีไม่ได้เป็นโครงการที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง เป็นต้น

2) การตอบโต้ของฝ่ายรัฐระดับปฏิบัติการ

การเคลื่อนไหวตอบโต้กลุ่มอนุรักษ์ในช่วงที่สองนี้ฝ่ายรัฐระดับปฏิบัติการนับได้ว่ามีบทบาทที่โดดเด่นมากกว่าฝ่ายนโยบายอยู่เนื่อง ๆ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเป้าหมายในการต่อสู้ที่ได้ย้ายจุดจากการผลักดันประเด็นเชิงนโยบาย มาสู่การผลักดันขั้นตอนการประท้วงในพื้นที่มากขึ้น แต่ถึงกระนั้นการตอบโต้ในภาพรวมก็ยังคงมีลักษณะของการสนองตอบแนวทางของฝ่ายนโยบายอย่างชัดเจน แม้ในบางครั้งบางคราวจะมีการดำเนินการที่ไม่สอดคล้องกับฝ่ายนโยบายอยู่บ้าง เพื่อปกป้องสถานภาพของหน่วยงานและเอาตัวรอดจากการเผชิญหน้ากับกระแสความขัดแย้งในพื้นที่ที่กดดันจนไม่สามารถหาทางออกได้ อย่างไรก็ตามวิธีการโต้กลับก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก กลไกระบบราชการก็ยังคงเป็นเครื่องมือหลักอยู่เช่นเดิม เช่น การตอบโต้โดยการปฏิเสธความรับผิดชอบ และการตอบโต้โดยการใช้อำนาจหน้าที่ดำเนินการแบบสองมาตรฐาน ขาดความโปร่งใส ขาดความชอบธรรม ขาดความเป็นกลาง และไม่เคารพต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น กรณีที่ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ได้มีหนังสือเลขที่ อต. 0028(2)15028 เรื่องการรังวัดกำหนดเขตคำขอประทาน ถึงปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่ง อ.ประจักษ์ศิลปาคม แจ้งว่าสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี ได้มอบหมายให้นายช่างรังวัด 4 ร่วมกับ นายช่างรังวัด 6 และ นายช่างรังวัดกองวิศวกรรมบริการ กพร. มาดำเนินการรังวัดคำขอประทานบัตรโดยจะเริ่มปฏิบัติงานตั้งแต่วันที่ 4 กันยายน-15 ตุลาคม พ.ศ. 2547 ขอให้อำนวยความสะดวก ทั้งที่ในวันที่ 26 สิงหาคม 47 ข้อเสนอของการเจรจาระหว่างคณะทำงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีเป็นประธาน กับอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี และเจ้าหน้าที่จากกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ได้มีบันทึกข้อตกลงร่วมกันว่า การรังวัดปักหมุดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ที่ผ่านมามีขั้นตอนและการรังวัดปักหมุดเดิมที่บริษัทเอกชนทำไปแล้วถือเป็นโมฆะ และให้ระงับการลงรังวัดปักหมุดของเจ้าหน้าที่ กพร. เสียก่อน โดยให้เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่ไปประชุมประชาคมหมู่บ้านชี้แจงข้อเท็จจริงกับชาวบ้านในทุก ๆ เรื่อง และบอกขั้นตอนที่ชัดเจนและถูกต้องทุกอย่าง ตามข้อเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

รวมถึงการตอบโต้ในกรณีผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วยส่วนราชการในจังหวัด ได้ร่วมกับกรรมการผู้จัดการใหญ่ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่บริษัทฝ่ายชุมชนสัมพันธ์ และชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี ใน ต.โนนสูง ต.หนองไผ่ อ.เมือง และ ต.ห้วยสามพาด ต.นาม่วง กิ่งอ.ประจักษ์ศิลปาคม เดินทางไปทอดกฐิน ณ วัดภูก้อน อ.นายาง จ.อุดรธานี ซึ่งเป็นการตอบโต้กลุ่มอนุรักษ์ที่ได้เคลื่อนไหวยับยั้งการเคลื่อนไหวการเคลื่อนย้ายมวลชนครั้งนี้มาอย่างต่อเนื่อง และขัดต่อคำสั่งของฝ่ายทหาร มทบ. 24 ที่มีหนังสือด่วนมากที่ กทอ 0482.63/789 ลงวันที่ 28 ตุลาคม ถึงบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย ให้ระงับการเคลื่อนย้ายประชาชนจากพื้นที่ที่มีปัญหาร่วมกิจกรรม รวมจนถึงเป็นการปฏิบัติที่ขัดแย้งกับ

หนังสือขอความร่วมมือที่ทางจังหวัดอุดรธานี ได้ส่งถึงกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีและบริษัทฯ เพื่อขอความร่วมมือให้ดำรงอยู่ในความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ภายใต้กฎอัยการศึกอาทิจ 1. มิให้มีการชุมนุมหรือเคลื่อนย้ายมวลชน ซึ่งอาจจะขัดต่อประกาศของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ฉบับที่ 7 ที่ห้ามชุมนุมทางการเมือง และฉบับที่ 22 ที่ให้ยุติความเคลื่อนไหวของกลุ่มการเมืองท้องถิ่น และการชุมนุมทางการเมืองโดยสิ้นเชิง เป็นต้น

3) การตอบโต้ของฝ่ายบริษัทเจ้าของโครงการ บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัณฐานิตแคนาดา และ บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัณฐานิตไทย

การเคลื่อนไหวตอบโต้ของบริษัทในช่วงที่สองนี้ได้มีลักษณะวิธีการตอบโต้ที่หลากหลาย และสลับซับซ้อนมากขึ้นกว่าในช่วงแรกเป็นอย่างมาก ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้บริษัทเองจำเป็นต้องปรับตัวทางยุทธวิธีให้เท่าทันต่อสถานการณ์ตามไปด้วย กอปรกับในช่วงนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างอำนาจภายในองค์กรของบริษัทเอง โดยบริษัทเหมืองแร่โพแทช สัณฐานิตแคนาดาได้ทำการขายหุ้นให้กับบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัณฐานิตไทย ทำให้แนวทางในการเคลื่อนไหวตอบโต้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่อย่างไรเสียเป้าหมายหลักของการโต้กลับในช่วงนี้ก็คือการผลักดันกระบวนการประท้วงให้เกิดการอนุมัติโครงการ โดยเฉพาะกระบวนการรังวัดเขตคำขอประท้วงซึ่งเป็นขั้นตอนแรกสุดของกระบวนการประท้วงโครงการ ดังนั้นการเคลื่อนไหวตอบโต้ของฝ่ายบริษัทเจ้าของโครงการ จึงสะท้อนออกมาให้เห็นในหลายรูปแบบหลายวิธีการ เช่น การตอบโต้โดยวิธีการลอบบี้ หรือการกดดันผ่านฝ่ายการเมือง และข้าราชการประจำในระดับต่างๆ สื่อมวลชนและแกนนำชาวบ้านของกลุ่มอนุรักษ์ฯเอง (ซึ่งวิธีนี้ได้สร้างปัญหาให้กับกลุ่มอนุรักษ์ฯเพราะหลังจากบริษัทฯ ได้ใช้วิธีเข้าหาแกนนำชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านก็เกิดความหมดระแวงต่อแกนนำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นปึกแผ่นของขบวนการอยู่พอสมควร เป็นต้น การตอบโต้โดยวิธีการสร้างมวลชนสัมพันธ์ ซึ่งจะเน้นการรุกรานมวลชนกับสถานศึกษาและเยาวชนมากขึ้น เนื่องจากประเด็นเรื่องการศึกษาได้กลายมาเป็นวาระแห่งชาติที่เร่งด่วนของรัฐบาล ทำให้เป็นจังหวะโอกาสให้บริษัทฯ ใช้กระแสดังกล่าวสนับสนุนการสร้างภาพลักษณ์ให้เกิดการยอมรับจากสังคมและชาวบ้านชุมชน และการตอบโต้โดยการสร้างสื่อของตนเอง ทั้งในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ และขึ้นป้ายโฆษณาขนาดใหญ่บริเวณใจกลางเมือง เช่น การขึ้นป้ายบริเวณห้าแยกกรมหลวงประจักษ์ฯ โดยมีข้อความในเชิงโฆษณาชวนเชื่อและโน้มน้าวว่า

... อุดรโพแทช เพื่อชาติ และเกษตรกรไทย เราดีใจ เกษตรกรไทยขายพืชผลได้ราคาดี เราเป็นห่วง ราคาปุ๋ยสูงขึ้นทุกวัน ปุ๋ยปลอมก็เยอะ ต้นทุนการเพาะปลูกสูง เราเสียดาย เมืองไทยมีโพแทช แต่คนไทยต้องซื้อปุ๋ยแพง จากต่างชาติ ถึงเวลาแล้วหรือยัง ที่เราจะนำโพแทชขึ้นมาใช้ หรือยัง? เราจะรออะไรอยู่ อุดรโพแทชเกิดขึ้นเร็วเท่าใด คนไทยได้ประโยชน์เร็วขึ้นเท่านั้น...

การจัดแสดงนิทรรศการให้ข้อมูลโครงการตามหน่วยงานราชการ รวมถึงการใช้สื่อท้องถิ่นทั้งหนังสือพิมพ์และวิทยุ สร้างพื้นที่ข่าวเพื่อเผยแพร่ข้อมูล ชักจูง โน้มน้าวคนเมืองอุดรและใจดีชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ บริษัทยังได้ตอบโต้โดยการ จ้อฉล หมกเม็ด ละเมิดข้อตกลงที่ทำร่วมกันไว้ในเวทีคณะกรรมการระดับจังหวัด และละเมิดขั้นตอนของกฎหมายแร่ เช่น กรณีการจัดเวทีประชาสัมพันธ์โครงการเหมืองแร่โพนพิสัยอุดรธานี ของบริษัทฯ เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2548 ที่โรงแรมภาลัย อ.เมือง จ.อุดรธานี ให้แก่ผู้นำชุมชน และองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นทั้งจังหวัดอุดร โดยไม่ฟังเสียงคัดค้านจากกลุ่มอนุรักษ์ฯ วันเดียวกันนั้นพนักงานบริษัทฯ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ กพร. ได้ฉวยโอกาสลงพื้นที่เพื่อทำการรังวัดปักหมุดเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองใต้ดิน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบริษัทได้ละเมิดข้อตกลงที่ทำไว้ร่วมกัน ในที่ประชุมคณะทำงานศึกษาและประชาสัมพันธ์โครงการ ซึ่งห้ามให้มีฝ่ายใดเคลื่อนไหวดำเนินการใด ๆ ก่อนที่จะมีข้อสรุปจากคณะทำงานฯ และไม่ปฏิบัติตามขั้นตอนของการขอประทานบัตรที่ออกโดยกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ที่ได้กำหนดให้ต้องมีการชี้แจงขั้นตอนการรังวัดกับชาวบ้านในพื้นที่ได้ทราบก่อนการดำเนินการ ทั้งนี้การตอบโต้ของบริษัทด้วยวิธีดังกล่าว ได้ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ฯต้องออกมาเคลื่อนไหวสกัดกั้นหยุดยั้งการกระทำของบริษัทและเจ้าหน้าที่ของทางการ ดังกล่าวในทุก ๆ ครั้ง กระทั่งแกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯจำนวน 5 คน ถูกบริษัทฯ ตอบโต้โดยการแจ้งความดำเนินคดีในข้อหาบุกรุก และทำให้เสียทรัพย์สินกับแกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ฯ 5 คน ที่เข้าขัดขวางการรังวัดปักหมุดของพนักงานบริษัทฯ เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2549

4) การตอบโต้ของฝ่ายต่อต้านกลุ่มอื่น ๆ

การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านกลุ่มอื่น ๆ ในช่วงนี้นับว่ามีความคึกคักมากกว่าในช่วงแรกเป็นอย่างมาก ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะจังหวะการเคลื่อนไหวที่สัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของฝ่ายบริษัทเจ้าของโครงการเป็นพื้นฐาน เมื่อบริษัทหันกลับมาเคลื่อนไหวตอบโต้ในพื้นที่มากขึ้น ทำให้ฝ่ายต่อต้านกลุ่มอื่น ๆ จึงออกมาจับคู่กันอย่างสอดคล้องจองในทิศทางเดียวกัน และมีลักษณะการโต้กลับที่แสดงออกถึงการตอบสนองต่อฝ่ายบริษัทอย่างชัดเจน อีกทั้งในบางห้วงบางตอนยังหมิ่นเหม่หรือขัดกับหลักศีลธรรมในหลายกรณี เช่น

การตอบโต้โดยการชุมนุมประท้วง ออกแถลงการณ์และยื่นข้อเรียกร้อง เพื่อกดดันฝ่ายราชการเร่งรัดการดำเนินโครงการเหมืองแร่โพนพิสัย เช่น กรณีที่กลุ่มสนับสนุนโครงการเหมืองแร่โพนพิสัยอุดรธานี ชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี ในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 เพื่อยื่นข้อเรียกร้องต่อผู้ว่าราชการฯ 3 ข้อ คือ 1. ขอให้ถอดถอนคณะทำงานระดับจังหวัด และให้แต่งตั้งกลุ่มพิทักษ์สิทธิตนเองเข้าเป็นคณะทำงานด้วย 2. ขอให้เร่งรังวัดขึ้นรูปแผนที่โครงการ และดำเนินการกับโครงการเหมืองแร่โพนพิสัยอย่างเร่งด่วนเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ 3. ขอให้ดำเนินคดีกับแกนนำกลุ่มคัดค้าน 5 คนที่ขัดขวางการรังวัดขึ้น

รูปแผนที่โครงการเหมืองแร่โพแทชอุดรธานี พร้อมกันนี้ยังได้ออกแถลงการณ์ประณามการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และนำหุ่นจำลองระบุชื่อนามสกุลของแกนนำมาเผาเพื่อแสดงออกถึงความไม่พอใจกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งเป็นการตอบโต้ในวันเดียวกันกับที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ เดินทางไปยื่นหนังสือเรียกร้องต่อปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ณ สำนักงานทรัพยากรน้ำ ภาค 3 จังหวัดอุดรธานี เพื่อเรียกร้องให้มีการยกเลิกรายงาน EIA ฉบับเดิมที่มีข้อบกพร่องถึง 26 ข้อ กรณีโครงการเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี ณ อาคารสำนักอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ขอให้พิจารณาเลื่อนการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่เขตคำขอประทานบัตรออกไปก่อน เพราะวันเกิดการเผชิญหน้ากันของชาวบ้านทั้งสองฝ่าย กรณีที่กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ชุมชน ในเขตพื้นที่บ้านเจริญ บ้านพรชัย บ้านข้าวเหนียว บ้านข้าวเหนียวน้อย บ้านสร้างคำ บ้านเสนา บ้านหนองขลุ่ย บ้านหนองหมื่นนาง บ้านโนนทรายทอง บ้านหนองตะไคร้ บ้านห้วยสามบาดร บ้านนาไผ่ บ้านหนองม่วง เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ อบต.นาม่วง เข้ายื่นหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อขอให้จัดการประชุมชี้แจงการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี โดยอ้างว่าเป็นเพราะทางราชการได้ยกเลิกการประชุมชี้แจงฯ ออกไปอย่างไม่มีกำหนด ทำให้ประชาชนในส่วนที่ต้องการทราบข้อมูลในเรื่องดังกล่าวยังไม่ได้รับข้อมูลจากทางราชการที่เกี่ยวข้อง

การตอบโต้โดยการยั่วยุ ปลุกกระดม เพื่อให้เกิดการเผชิญหน้า เช่น กรณีที่นักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นชื่อดัง ได้จัดรายการออกอากาศปลุกกระดมให้มารวมตัวกันที่สถานีวิทยุบริเวณตลาดสด หน้าสถานีรถไฟอุดรธานี เพื่อให้มาปะทะกับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก โดยอ้างว่าทั้งสองกลุ่มจะเดินทางเข้าปิดล้อมสถานีวิทยุของตน ก่อนจะเดินทางไปปิดล้อมศาลากลางเพื่อป่วนการประชุมการนำเสนอข้อมูลทางวิชาการของบริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติไทย ที่ศาลากลางจังหวัดอุดร และปรากฏว่าที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี ได้มีสมาชิกชมรมคนรักอุดร พร้อมรถเครื่องเสียงมาปักหลักรอ และที่สถานีวิทยุมวลชนสัมพันธ์ก็มีสมาชิกชุมนุมเพื่อคอยสนับสนุนอยู่ การตอบโต้โดยการข่มขู่ คุกคาม เช่น กรณีที่ชายชื่อ เมา 2 สองคนในหมู่บ้านเดียวกันกับนางละออ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี (บ้านหนองนาแปลงเดี่ยว ต.หนองไผ่ อ.เมือง จ.อุดรธานี) ได้ขับรถมาจอดที่หน้าบ้านนางละออ แล้วพูดจาเยาะเย้ยถากถางเรื่องที่บริษัทเหมืองแร่โพแทชสัญชาติแคนาดา สามารถรังวัดปิดกั้นเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชที่มีขอบธรรมได้ เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2548 (ซึ่งวันนั้นนางละออ พร้อมกับชาวบ้านกลุ่มคัดค้านได้ร่วมกันเข้าสกัดกั้นกระบวนการดังกล่าว และถูกบริษัทฟ้องดำเนินคดีในเวลาต่อมา) พร้อมกันนั้นยังได้ตะโกนด่าทอถึงภายในบ้าน ทั้งนี้ในวันเดียวกันได้มีชายฉกรรจ์คนหนึ่งขับรถกระบะมาจอดที่หน้าบ้าน นางจันทิ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี มารดาของนางละออ ในหมู่บ้านหนองตะไคร้ ต.หนองไผ่ อ.เมือง จ.อุดรธานี และได้ตะโกนถามว่าจะคัดค้านเหมืองแร่ไปทำไม เพื่ออะไร อยากได้อะไร และกรณีกลุ่มสนับสนุนโครงการ ปลอ่ยข่าวข่มขู่ออกไปตามชุมชนต่าง ๆ ในเขตพื้นที่คำขอประทานบัตรโครงการเหมือง

แร็พแพช จังหวัดอุดรธานี ในช่วงที่กลุ่มอนุรักษ์ได้เคลื่อนไหวต่อต้านการรังวัดปักหมุดอย่างหนักในพื้นที่ โดยมีข่าวลือว่าจะมีการ “สังหาร” แกนนำชาวบ้าน และนักพัฒนาเอกชนที่มึนปรีกษาให้กับกลุ่มอนุรักษ์จำนวน 3 คน ซึ่งการปล่อยข่าวดังกล่าวได้มุ่งหวังให้มีการหยุดเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ โดยหวังจะทำให้แกนนำชาวบ้านขวัญหนีดีฝ่อ และให้มวลชนถอยร่นแตกกระเจิง เป็นต้น

อนึ่ง สาเหตุหนึ่งที่ทำให้การตอบโต้ของฝ่ายต่อต้านกลุ่มต่างๆ มีการดำเนินการอย่างสอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับทางบริษัทอยู่ตลอดนั้น จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ของผู้อยู่อาศัยชาวบ้านได้เล่าว่า การออกมาเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านกลุ่มต่างๆ ดังกล่าวได้รับการสนับสนุน หรือการจัดตั้งขึ้นมาโดยฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ของบริษัทฯ โดยส่วนใหญ่จะมีนักการเมืองท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เช่น นายกอบต. สมาชิกอบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้านบางคน ในเขตพื้นที่ ต.หนองไผ่ อ.เมือง ต.โนนสูง อ.เมือง และต.นาม่วง อ.ประจักษ์ศิลปาคม เป็นแกนนำในการปลุกระดมมวลชนในพื้นที่เข้าร่วมปฏิบัติการ ตามที่ฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ได้เตรียมการและวางแผนในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้ง ด้วยเหตุนี้การแสดงออกของกลุ่มสนับสนุนโครงการกลุ่มต่างๆ จึงแลดูสอดคล้องต้องกันกับทิศทางการเคลื่อนไหวของบริษัทฯ เจ้าของโครงการในหลายห้วงหลายตอนดังที่ยกตัวอย่างไปข้างต้น

ดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า การเคลื่อนไหวตอบโต้กลุ่มอนุรักษ์ของฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มต่างๆ ที่ได้กล่าวไปข้างต้นตั้งแต่การเคลื่อนไหวในช่วงแรกเรื่อยมาจนถึงในช่วงสอง ฝ่ายต่อต้านเหล่านี้ต่างมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ วิธีการโต้กลับให้สอดคล้องสัมพันธ์กับสถานการณ์แวดล้อม และประเด็นการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสะท้อนให้เห็นในลักษณะที่เป็นการขัดขวาง แข่งขัน สกัดกั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มากเสียกว่าการใช้ความรุนแรงเข้าควบคุมและปราบปราม การมีการตอบโต้ด้วยท่าทีค่อนข้างผ่อนปรนไม่ได้มุ่งหวังถอนรากถอนโคนขบวนการ จึงเอื้อให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ สามารถเคลื่อนไหวได้แม้จะไม่ราบรื่นมากนักก็ตาม นอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายต่อต้านในแต่ละห้วงตอนกับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดลอมอุดรธานียังสัมพันธ์กับการปรับตัวด้านองค์การการเคลื่อนไหวและยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดลอมอุดรธานีเพื่อเอาชนะฝ่ายต่อต้านที่เข้ามาปะทะประสานในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งก็ส่งผลให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ เติบโตตามไปด้วย